

ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ГО «НАУКОВИЙ КЛУБ «СОФУС»

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

Міжнародний науковий журнал

Заснований у 2013 році

Випуск 2

2019

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

Міжнародний науковий журнал

Заснований у 2013 році
Виходить до 4 разів на рік

Випуск 2. 2019
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919>

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

Співзасновники: Львівський торговельно-економічний університет, Подільський державний аграрно-технічний університет, ГО «Науковий клуб «СОФУС»

Головний редактор:

Башнянин Г.І. – д.е.н., професор (Україна)

Заступник головного редактора:

Іванишин В.В. – д.е.н., професор (Україна)

Виконавчий редактор:

Семенишена Н.В. – д.ф., доцент (Україна)

Відповідальний секретар:

Сидорук Б.О. – д.ф., с.н.с. (Україна)

Випусковий редактор:

Сава А.П. – д.е.н., с.н.с. (Україна)

Редакційна колегія:

Анісіч З. – д-р н., професор (Сербія)

Барроз Р. – професор (Іспанія)

Білан Ю. – д.ф., (Польща)

Васильців Т. – д.е.н., професор (Україна)

Гаверсхо Т. – професор (Швеція)

Гайбура Ю. – к.е.н., доцент (Україна)

Герасименко Т. – д.ф., доцент (Україна)

Ілмаз Б. – д-р ф., асоц. професор (Туреччина)

Кірсєва О. – д.е.н., професор (Білорусь)

Копилук О. – д.е.н., професор (Україна)

Корольонок Г. – д.е.н., професор (Білорусь)

Куцик П.О. – д.ф., професор (Україна)

Пал Сігн Нетра – д-р ф., професор (Індія)

Пархомець М. – д.е.н., професор (Україна)

Рагуз І.В. – д-р, професор (Хорватія)

Редченко К. – д.е.н., професор (Україна)

Семак Б. – д.е.н., професор (Україна)

Ясінецька І. – д.е.н., професор (Україна)

Мовний редактор: Гуменюк І.І. – д-р ф., перекладач (Україна)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського торговельно-економічного університету
(протокол № 10 від 30.05.2019 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого ЗМІ
КВ № 21695-1595Р від 24.11.2015 р.*

*Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України
з економічних наук (наказ МОН України № 1222 від 07.10.2016 р.)*

Журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах: Advanced Science Index (ASI), The Cite Factor, The Global Impact Factor (GIF) (IF - 0,676), International Society for Research Activity (ISRAJIF), The Journals Impact Factor, PIHЦ, ResearchBib, Directory of abstract indexing for journals (DAIJ), InfoBase Index (IF -3,3), Index Copernicus (ICV 2016 – 55,08), MIAR (ICDS - 0,3), Academia.edu, Scribd, The Electronic Journals Library, Universitätsbibliothek Leipzig (EZB), Open Academic Journals Index (OAJI), Scientific Indexing Service (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR) database, Pak Academic Search WZB, WorldCat, EconBiz.

Адреса редакції:

ГО «Науковий клуб «СОФУС», Україна, 46027, м. Тернопіль, а/с 553. тел. +38 (098) 787-81-47.

E-mail: ijournal.ed@gmail.com. web: www.sophus.at.ua

Відповідальність за оригінальність (плагіат) тексту наукової статті, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації несуть автори наукових праць. Точки зору авторів публікацій можуть не співпадати з точкою зору редколегії збірника. Передрук та переклад статей дозволяється лише за згодою редакції та автора.

© Львівський торговельно-економічний університет,
Подільський державний аграрно-технічний університет,
ГО «Науковий клуб «СОФУС», 2019
© Економічний дискурс, 2019

LVIV UNIVERSITY OF TRADE AND ECONOMICS
STATE AGRARIAN AND ENGINEERING UNIVERSITY IN PODILYA
SCIENTIFIC CLUB «SOPHUS»

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

THE ECONOMIC DISCOURSE

International scientific journal

Founded in 2013

Issue 2

2019

THE ECONOMIC DISCOURSE

International scientific journal

Founded in 2013
Periodicity: up to 4 times a year

Issue 2. 2019
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919>

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

Founders: Lviv University of Trade and Economics, State Agrarian and Engineering University in Podilya, Scientific Club «SOPHUS»

Editor in Chief:

Hryhorii Bashnianyn – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Associate Editor:

Volodymyr Ivanyshyn – Dr. sc. (Econ), Professor (Ukraine)

Executive Editor:

Natalia Semenyshena – PhD, Assoc. Prof. (Ukraine)

Responsible Secretary:

Borys Sydoruk – Ph.D., Senior Researcher (Ukraine)

Managing Editor:

Andriy Sava – Dr.sc.(Economics), Senior Researcher (Ukraine)

Editorial Board:

Zoran Anišić – Dr., Professor (Serbia)

Rafael Hernandez Barros – Professor (Spain)

Yuri Bilan – Dr. (Poland)

Taras Vasylytsiv – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Yuliia Haibura – PhD in Econ., Assoc. Prof. (Ukraine)

Tord Häversjö – Dr., Professor (Sweden)

Tamara Herasymenko – PhD., Assoc. Professor (Ukraine)

Yilmaz Berna Burcu – Dr. in Accounting, Assoc. Prof., (Turkey)

Elena Kireeva – Dr.sc.(Economics), Professor (Belarus)

Oksana Kopylyuk – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Gennadiy Korolenok – Dr.sc.(Economics), Professor (Belarus)

Petro Kutsyk – PhD., Professor (Ukraine)

Pal Singh Netra – Professor (India)

Mykola Parkhomets – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Ivona Vrdoljak Raguz – Dr., Professor (Croatia)

Kostyantyn Redchenko – Dr.sc.(Accounting), Professor (Ukraine)

Bogdan Semak – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Iryna Yasinetska – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Language Editors: **Iryna Humeniuk** – Ph.D. in Philology (Ukraine)

*Recommended for publication by Academic Council
Lviv University of Trade and Economics
(protocol # 10, from 05.30.2019)*

*State registration
KB № 21695-1595P reissued 11.24.2015.*

*The journal included in the list of scientific professional editions of Ukraine
by economic sciences (order by MES of Ukraine #1222 from 10.07.2016)*

The journal is indexed in international directories and scientometric databases: Advanced Science Index (ASI), The Cite Factor, The Global Impact Factor (GIF) (IF - 0,676), International Society for Research Activity (ISR AJIF), The Journals Impact Factor, PIHL, ResearchBib, Directory of abstract indexing for journals (DAIJ), InfoBase Index (IF -3,3), Index Copernicus (ICV 2016 – 55,08), MIAR (ICDS - 0,3), Academia.edu, Scribd, The Electronic Journals Library, Universitätsbibliothek Leipzig (EZB), Open Academic Journals Index (OAJI), Scientific Indexing Service (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR) database, Pak Academic Search WZB, WorldCat, EconBiz.

Editorial Office:

Scientific club «SOPHUS», Ukraine, 46027, Ternopil, box 553. tel. +38 (098) 787-81-47.

E-mail: ijournal.ed@gmail.com; clubsophus@gmail.com. web: www.sophus.at.ua

Responsibility for originality (plagiarism) the text of the article, the accuracy of facts, quotations, statistics, proper names, place names and other information, as well as the fact that the materials do not contain data that can't be open publication are the authors of scientific papers. The opinions of the authors of publications may not coincide the views of the editorial board of the collection. Reprint and translation of articles is allowed on the written consent with the editorial office and the author.

© Lviv University of Trade and Economics,
State Agrarian and Engineering University in Podilya,
Scientific Club «SOPHUS», 2019
© The economic discourse, 2019

З М І С Т

Економічна теорія

Татомир Ірина «АКАДЕМІЧНІ ЄДИНОРОГИ» ЯК НОВА КАТЕГОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ	7-19
---	------

Економіка і управління народним господарством

Бойко Віталій, Ліщинська Ірина ОБҐРУНТУВАННЯ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	20-28
--	-------

Кононова Олександра ПЕРЕЛІК ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ	29-39
--	-------

Сава Андрій, Довгань Ольга КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	40-53
---	-------

Сидорук Борис ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЗБАЛАНСОВАНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	54-64
--	-------

Світова економіка та міжнародні відносини

Белова Ірина, Завитій Ольга, Семенишена Наталія ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНІ	65-75
--	-------

Економіка суб'єктів господарювання

Кропивко Максим КЛАСИФІКАЦІЯ СІМЕЙНИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	76-83
---	-------

Ксенофонтов Михайло, Качмар Оксана, Бакун Юрій СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	84-92
---	-------

Мошковська Олена МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ	93-103
--	--------

Чумак Оксана ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ, КОНЦЕПТУАЛЬНА ПАРАДИГМА, РЕГУЛЮВАННЯ	104-112
--	---------

Регіональна економіка

Пилипенко Ігор, Кайлюк Євген КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ПОСЛУГ, ЯКІ НАДАЮТЬСЯ ЛІФТОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ МЕШКАНЦЯМ ЖИТЛОВИХ БУДИНКІВ	113-120
---	---------

Технології менеджменту і маркетингу

Грей Юрій НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЯК ЗАСОБУ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА	121-131
--	---------

Відомості про авторів	132-133
-----------------------	---------

C O N T E N T

Economic theory	
Iryna Tatomyr «ACADEMIC UNICORNS» AS A NEW CATEGORY OF ECONOMIC SCIENCE	7-19
Economics and management of national economy	
Vitaliy Boyko, Iryna Lishchynska THE RATIONALE FOR STRUCTURAL AND FUNCTIONAL COMPONENTS OF THE LOGISTIC SYSTEM OF AGRARIAN ENTERPRISES	20-28
Oleksandra Kononova LIST AND CHARACTERISTICS OF MAIN DEVELOPMENT STRATEGIES	29-39
Andriy Sava, Olha Dovgan CONCEPTUAL APPROACHES TO FORMING A MODEL OF SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT	40-53
Borys Sydoruk FORMATION OF MANAGEMENT TOOLS FOR BALANCED USE OF AGRICULTURAL LAND	54-64
World economy and international relations	
Iryna Belova, Olha Zavytiy, Nataliia Semenushena THEORETICAL ASPECTS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF INSTITUTIONAL UNITS IN UKRAINE	65-75
The economy of business entities	
Maksym Kropyvko CLASSIFICATION OF FAMILY FORMS OF MANAGEMENT IN THE AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE	76-83
Mykhaylo Ksenofontov, Oksana Kachmar, Yuriy Bakun STRATEGIC APPROACHES TO PERSONNEL MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	84-92
Olena Moshkovska METHODICAL BASES OF INTRODUCTION OF STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING IN ACTIVITY OF DAIRY PROCESSING ENTERPRISES	93-103
Oksana Chumak ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES: ESSENCE, CONCEPTUAL PARADIGM, REGULATION	104-112
Regional economy	
Ihor Pylypenko, Evhen Kaylyk QUALITY EVALUATION CRITERIA FOR SERVICES SUPPLIED BY ELEVATOR COMPANIES TO RESIDENTS OF RESIDENTIAL BUILDINGS	113-120
Technologies of management and marketing	
Yurii Hrei SCIENTIFIC-METHODICAL APPROACHES TO FORMING MOTIVATION MECHANISM AS AIMS OF ACHIEVEMENT OF DEVELOPMENT GOALS OF ENTERPRISE	121-131
Information about the authors	132-133

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

ECONOMIC THEORY

Татомир Ірина. «Академічні єдинороги» як нова категорія економічної науки. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 2. С. 7-19.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-2-1>

УДК 316.344.42
JEL Classification A22, I21, I25

Татомир Ірина

к.е.н., доцент кафедри економіки та менеджменту
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна
E-mail: Tatomur@gmail.com

«АКАДЕМІЧНІ ЄДИНОРОГИ» ЯК НОВА КАТЕГОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

Анотація

Вступ. В останні роки в академічному середовищі збільшилась кількість осіб, які використовують професійні активи для формування стійких доходів, що веде до формування нового прошарку академічних кіл. Це зумовило необхідність введення у науковий обіг нової економічної категорії, яка б засвідчила привілейованість статусу учасників освітнього процесу в академічній ієрархії.

Методи. Матеріалами дослідження слугували праці вітчизняних та зарубіжних фахівців. У процесі підготовки статті використано такі загальнонаукові методи дослідження: аналізу, синтезу, конкретизації, наукової абстракції, логіко-графічної структуризації та узагальнення. Статистичною базою дослідження слугували дані Crunchbase Pro, Business Insider, JRC Technical Report, Vector.media.

Результати. Запропоновано ввести у науковий обіг нову економічну категорію «академічні єдинороги», яка б засвідчила привілейованість статусу учасників освітнього процесу в академічній ієрархії за величиною доходу від освітньої діяльності та обґрунтовано її методологічне значення для економічної науки. Внесено пропозицію щодо поділу «академічних єдинорогів» на «освітні компанії єдинороги», «викладачів єдинорогів», «студентів єдинорогів», «єдинорогів підлітків» й виокремлено їх основні риси. Наведено приклади представників академічної спільноти, яким належить цей статус. Обґрунтовано спільні риси, які об'єднують усіх представників академічної спільноти за приналежністю до статусу «єдинорога».

Перспективи. Відбір «академічних єдинорогів» за фактом наявності необхідних якостей дасть можливість виокремити тих осіб серед представників академічної спільноти, які добилися найвищого рівня фінансової оцінки своїх професійних активів. Перспективи подальших досліджень слід спрямувати на формування списку потенційних лідерів, які стануть еталоном результативної праці для решти представників академічної спільноти.

Ключові слова: «академічні єдинороги», стартап-компанії, освітні онлайн-провайдери.

Вступ.

Говорячи про фінансові успіхи представників різних сфер діяльності, які успішно конкурують в ринковому середовищі, все частіше ми можемо бачити зростання їх числа і у академічних колах. Освітній ринок в останні роки ознаменувався появою перших мільйонерів та мільярдерів, які зуміли заробити свої статки завдяки наполегливій праці на науковій та дослідній ниві. Чимало із них заснували успішні стартап-компанії, які принесли їм світову славу. Вони є справжнім еталоном того як завдяки сумлінній і чесній праці можна добитися світового визнання та популяризувати свою діяльність. Історії їх успіхів змушують нас задуматись, яку важливу роль в житті кожного відіграє освіта.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Огляд економічної літератури [1; 2; 3] показав, що у науковій періодиці відсутній термін, який би характеризував найбільші фінансові успіхи представників академічної спільноти. Традиційно термін «капіталізація» згадується виключно стосовно компаній при оцінці їх вартості на ринку. Однак, мало хто розглядає цей термін по відношенню до суб'єктів академічного середовища і тих факторів, які підвищують або знижують їх особисту капіталізацію на ринку як професіоналів. Мова йде про освітян, які досягли вершин кар'єрного зростання, зумівши при цьому примножити свої статки, довести престижність професії викладача та підвищити репутаційні вигоди. Мало згадується в літературних джерелах і про молодих тинейджерів, які є новими інтелектуальними та фінансовими фаворитами академічних кіл.

Загально прийнятою вважається думка про віднесення представників академічної спільноти до класу наукової еліти, представники якої досягли найвищих висот у своїй сфері діяльності завдяки ерудиції та здатності до самовдосконалення. Теоретичного сенсу у протиставленні цих категорій немає, адже елітарність як економічна категорія є формою вираження певної підсистеми взаємовідносин, яка характеризує рівень матеріальних статків. Однак, у пропонованих авторами [4; 5; 6] визначеннях мова не йде про шляхи збереження і накопичення капіталу та про популяризацію осіб, яким належить статус мільйонера чи мільярдера. Саме тому методологічним питанням нашого дослідження є необхідність введення у науковий обіг нової економічної категорії, яка б засвідчила привілейованість статусу учасників освітнього процесу в академічній ієрархії.

Мета.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад категорії «академічні єдинороги» та її значимості для економічної науки.

Методологія дослідження.

Матеріалами дослідження слугували праці вітчизняних та зарубіжних фахівців. У процесі підготовки статті використано такі загальнонаукові методи дослідження: аналізу, синтезу, конкретизації, наукової абстракції, логіко-графічної структуризації та узагальнення. Статистичною базою дослідження слугували дані Crunchbase Pro, Business Insider, JRC Technical Report, Vector.media.

Результати.

Інноваційною формою ведення підприємницької діяльності в усьому світі є стартапи – перспективні проекти з довгостроковим прибутком. Завдяки успішному розвитку бізнес-ідей чимало із них, за короткі періоди часу, з крихітних підприємств перетворилися на гігантів із світовим ім'ям, на зразок Hewlett-Packard, Youtube, Facebook, Microsoft, Apple, Google та ін. Доходи цих компаній сягають декількох мільярдів доларів США, що поправу дає підстави віднести їх до «єдинорогів».

Вперше термін «єдиноріг» був запропонований венчурним підприємцем *Айлін Лі* у 2013 р. для опису стартапів, розмір капіталізації яких перевищував 1 млрд дол. США. Найбільше вони

популяризувалися у сфері програмного забезпечення та онлайн-сервісах, фінансових технологіях, електронній комерції, охороні здоров'я та послугах на вимогу. В останні роки їх кількість суттєво збільшилась, у 2018 р. «єдиногодами» стали 53 компанії, в 2017 р. – 70 (на 60% більше у порівнянні з результатами 2016 р.). На початок 2019 року CB Insights виявила, що 315 компаній з усього світу можуть претендувати на членство в клубі «єдиногодімів». Сміливі інноваційні проекти почали набирати оборотів і лише за період 2017-2018 рр. вони залучили більш як 341 млрд дол. США венчурних інвестицій [7], що дало підстави міцно вбудувати термін «єдиногодім» у лексикон технологічних ринків. Бажання називатися єдиногодімом впливає з того факту, що цей статус означає визнання сили та успіхів компанії.

Інтенсивними темпами почав розвиватися і ринок освіти, особливу популярність здобули сайти, що пропонують моно-освіту, які фокусуються на оволодінні навичками у конкретній сфері діяльності чи професії. Команди-розробники у складі найбільш професійних викладачів та потенційні інвестори миттєво відреагували на це пропозиціями та інвестиціями: вже з'явилася ціла низка молодих, але фінансово-успішних ресурсів в сфері освіти, які за популярністю та кількістю користувачів порівнюють з Facebook. Їх високі фінансові успіхи у цій індустрії, які обчислюються сотнями мільйонів доларів, сприяють щорічному зростанню цього ринку у світі на 20%. Такі обороти у сфері онлайн-освіти відобразилися і на доходах тих, хто навчає. Освітній ринок побачив талановитих, досвідчених, авторитетних лекторів, розмір доходу яких сягнув семизначних цифр. Враховуючи означене, сьогодні ми з впевненістю можемо говорити про появу перших єдиногодімів і у академічних колах.

Під «академічними єдиногодімами» пропонуємо розуміти освітні інституції, а також представників академічної спільноти науковців, викладачів, осіб, що навчаються, які за доволі короткі терміни, завдяки своїй науковій, викладацькій та дослідницькій діяльності досягають надзвичайно високого рівня доходності. Для академічної спільноти фінансову планку пропонуємо поставити на рівні 1 млн дол. США, на відміну від технологічних компаній, де мінімальний рівень капіталізації для єдиногодімів має сягати 1 млрд дол. Технологічні єдиногодіми, як правило, досягають дозрівання після 5-7 р., хоча часто бувають винятки – не більше 3 років, демонструючи за цей час експоненційний ріст доходів та розміру аудиторії споживачів послуг. Для «академічних єдиногодімів» цей період може коливатися від 7 до 12 р., адже у більшості випадків отримання такої великої суми доходу не може бути короткотривалим процесом.

Структурно усіх «академічних єдиногодімів» пропонуємо розділити на чотири групи: «Освітні компанії єдиногодіми», «Викладачі єдиногодіми», «Студенти єдиногодіми», «Єдиногодіми підлітки».

«Освітні компанії єдиногодіми» – нові глобальні освітні лідери, які прагнуть самостійно створювати інноваційні освітні продукти та проекти, максимально використовуючи потенціал існуючих технологій, для виходу на нові освітні ринки та розширення аудиторії слухачів, збільшуючи при цьому рівень капіталізації від десятків до сотень мільйонів доларів США, включаючи надходження від венчурних капіталістів та бізнес-ангелів.

Риси «освітніх компаній єдиногодімів»:

- Орієнтація на глобальний ринок, адже для того, щоб проект став мільйонником потрібне ширше коло споживачів.
- Зосередженість на специфічній ніші, у якій мають можливість проявити себе та показати дієвість власного освітнього продукту, швидше за інших реагуючи на зміну попиту.
- Представлення нових зон буму в освітньому просторі, які будуть більш привабливі технологічним інвесторам.
- Прийняття практики відкритих освітніх інновацій.
- Є справжнім брендом якісної освіти.
- Постійний пошук та залучення кращих лекторів, власників популяризованих авторських курсів.
- Позиціонування продукту, який би вдало співвідносився з еталоном «ціна-якість».

- Унікальний підхід до обслуговування слухачів курсів та власні стратегії росту.
- Створення жорсткої конкуренції традиційним закладам освіти з усіх куточків світу та великим онлайн-провайдерам.
- Вони всіляко покладаються на кошти із венчурного гаманця для свого початкового фінансування, при цьому, ступінь їх фінансової залежності співвідноситься з прийнятою ними стратегією. Незважаючи на повсюдність і широту освітніх послуг як для дорослих, так і для дітей, провайдери онлайн змушені конкурувати й між собою за кошти інвесторів, які є більш прискіпливі, коли мова йде про проекти в галузі освіти в Інтернеті.
- Формування продуманого фінансового плану, який передбачав би наявність власних масштабних моделей монетизації.
- Пріоритетом діяльності та успіху є формування відносин із зовнішніми партнерами.
- Їх засновниками, зазвичай, є досвідчені ділові люди з сильними академічними знаннями та ступенями.

Як правило, єдинороги виростають із інтенсивно розвинутих освітніх ринкових ніш, однією з яких є онлайн-освіта. Зрілими «академічними єдинорогами» слід вважати провайдерів масових відкритих онлайн-курсів (МВОК) з високим рівнем капіталізації. Онлайн-дистрибуція надає їм можливість масштабувати прибуток, в той час, як традиційні заклади вищої освіти зіштовхуються з ефектом спадної дохідності. Інтенсивне інноваційне генерування вимагає від них слідування постійним інституційним трансформаціям та перманентним змінам, за якими інститути не поспівають і переходять у стан біфуркації. Макро-тиск змінює ігрове поле змушуючи їх адаптуватись або самоліквідуватись. Бажаний рівень капіталізації єдинороги досягають за рахунок використання можливостей освітнього ринку та внутрішніх інновацій, які відкривають нові ніші, залучаючи все більшу кількість талантів.

Оскільки капіталізація провайдерів МВОК є у декілька разів вищою, ніж у традиційних закладах освіти, найбільш перспективні та креативні викладачі переходять у цю швидко зростаючу сферу. Так, у 2011 р. С. Трун професор з комп'ютерних наук в Стенфорді, реорганізувавши свій курс із штучного інтелекту, розбивши його на короткі сегменти, а не на цілодобові лекції, включивши до нього набори проблем і вікторин та додавши годину віртуального офісу через Google Hangouts, зумів збільшити зарахування магістрів Стенфорду з 200 до 160 000 осіб по всьому світу з більш ніж 190 країн. Це надихнуло його на заснування онлайн-комерційної компанії Udacity, яка сприяла популяризації чималого числа курсів.

У той же час інші його Стенфордські колеги Д. Коллер та Е. Нг заснували освітню компанію Coursera, яка публікує курси, які викладають професори провідних університетів Принстону, Мічигану та ін. Щоб не відставати від своїх колег професори Гарварду і MIT оголосили про заснування edX – неприбуткової організації з початковими інвестиціями в 60 мільйонів доларів. Її очільник професор А. Агарвал (Anant Agarwal) запропонував використовувати вихідний код OpenedX, який привів компанію до цікавого співробітництва з Google, Стенфордським університетом, і навіть з такими країнами, як Франція і Китай.

Рівень капіталізації топових онлайн-провайдерів сьогодні вражає, у Coursera він складає 210,1 млн дол. США, Udemy – 173 млн дол. США, Udacity – 160 млн дол. США (табл. 1).

Таблиця 1. Рівень капіталізації найбільших освітніх онлайн-провайдерів*

Обсяг капіталізації	Онлайн-провайдери
210,1 млн дол. США	COURSERA
Раунд А (2012 р.) 22 млн дол. США	<i>Інвестори:</i> Kleiner Perkins, New Enterprise Associates
Раунд В (2013 р.) 63 млн дол. США	<i>Інвестори:</i> THE WORLD BANK GROUP, IFC Venture Capital Group, GSV Capital, Learn Capital, Laureate Education, Inc
Раунд С (2015 р.) 61,1 млн дол. США	<i>Інвестори:</i> New Enterprise Associates, EDBI, Black River Ventures, G Squared, IFC Venture Capital Group, Learn Capital, Times Internet, International Finance Corporation, Kleiner Perkins

Продовження табл. 1

Раунд D (2017 р.) 64 млн дол. США	<i>Інвестори:</i> GSV Asset Management, EG Capital Advisors, G Squared, Leam Capital, Kleiner Perkins, New Enterprise Associates <i>Партнери:</i> Scott Sandell, John Doerr
160 млн дол. США	UDACITY
Раунд A (2012 р.) 5 млн дол. США	<i>Інвестори:</i> CRV
Раунд B (2012 р.) 15 млн дол. США	<i>Інвестори:</i> Steve Blank, CRV, Andreessen Horowitz
Раунд C (2014 р.) 35 млн дол. США	<i>Інвестори:</i> Bertelsmann, Drive Capital, CRV, Andreessen Horowitz, Valor Capital Group
Раунд D (2015 р.) 105 млн дол. США	<i>Інвестори:</i> Drive Capital, CRV, Andreessen Horowitz, GV, Baillie Gifford
173 млн дол. США	UDEMY
Раунд A (2010-2011 рр.) 4 млн дол. США	<i>Інвестори:</i> MHS Capital, Lightbank, 500 Startups, Signia Venture Partners <i>Партнери:</i> Keith Rabois, Benjamin Ling, Naval Ravikant
Раунд B (2012 р.) 12 млн дол. США	<i>Інвестори:</i> MHS Capital, Leam Capital, Lightbank, Insight Venture Partners <i>Партнери:</i> Bill Pescatello, Brad Keywell, Eric Lefkofsky, Mark Sugarman
Раунд C (2014 р.) 32 млн дол. США	<i>Інвестори:</i> MHS Capital, Insight Venture Partners, Norwest Venture Partners <i>Партнери:</i> Bradley Twohig, Jeff Lieberman, Mark Sugarman, Sergio Monsalve
Раунд D (2015-2016 рр.) 125 млн дол. США	<i>Інвестори:</i> Norwest Venture Partners, Insight Venture Partners, Stripes Group <i>Партнери:</i> Larry Illg, Bradley Twohig, Jeff Lieberman, Ken Fox, Conrad Shang, Sergio Monsalve

*Джерело: складено автором на основі: [10]

Їх прибутковість не знаходиться під питанням, адже всі вони використовують доступні по відношенню до споживача бізнес-моделі [8, с. 62], конкуруючи за статус найбільш престижного провайдера.

В останні роки, кількість освітніх компаній, здатних просуватися до нових вливань капіталу та більших результатів, зростає в кожному раунді фінансування. Освіта, ще ніколи не бачила такого розміру і частоти мегафінансування, які ми бачимо сьогодні – здебільшого за рахунок Китаю. Трансформаційний потенціал edtech спокусив Китай стати одним з найбільших інвесторів й піонерів в сфері освітніх технологій у світі, поступаючись лише США, і цей ентузіазм не показує реальних ознак зменшення. Лише у 2015 році китайський уряд інвестував близько 1,07 млрд. дол. США у фінансування угод Edtech [9].

Однак, ряд економічних оглядачів занепокоєні з приводу того, чи престиж, пов'язаний із швидким досягненням високої цінності статусу «єдинорога», примушує компанії намагатися виглядати більш цінним, ніж вони є насправді. Так, у своєму виступі в Стенфордському університеті в березні 2016 року голова **Securities and Exchange Commission (SEC)** *Мері Джо Уайт* (Mary Jo White), попередила про виклики «нових моделей формування капіталу». Вона додала, що деякі компанії або підприємці можуть стати занадто орієнтованими на те, щоб одержати назву «єдинорогів», тому слід уважно вивчити наслідки цієї тенденції для інвесторів [11].

Процеси кристалізації нового прошарку академічних кіл, які використовують професійні активи для формування стійких доходів, торкнулися і ряду викладачів, яких пропонуємо відносити до почесного списку єдинорогів. **«Викладачі єдинороги»** – освітяни, які активно займаються педагогічною та науково-дослідницькою діяльністю, пропонують освітні продукти й послуги високої якості, використовуючи при цьому інноваційні методи поширення знань, масштаб аудиторії слухачів, яких постійно зростає, а рівень доходу сягає декількох мільйонів доларів США. Вони є всесвітньо відомими, зробили значний внесок у розвиток суспільства, і стоять на вершині своєї професії. Це лідери академічних кіл. У число їх основних рис пропонуємо включити:

- Фанатична прихильність до улюбленої справи, при цьому дохід для них не є самоціллю, основою являється ідея, яку вони намагаються втілити у життя;

- Здатні постійно розвиватись та удосконалюватись, ніколи не стоять на місці та не бояться експериментувати.
- Вміють долати перешкоди і не шукають готових відповідей.
- Виступають драйверами інноваційного руху до нового бачення організації освітньої діяльності та поширення знань.
- Пропонують оригінальні і принципово нові ідеї як вдало подати навчальний матеріал, які не використовувались раніше в широкому форматі.
- Прагнуть самі придумувати і продавати нові освітні продукти.
- Вміють завойовувати аудиторії слухачів, постійно збільшуючи їх кількість.
- Мають визнану репутацію за якісне та інноваційне викладання.
- Їх учні постійно у числі переможців найбільш престижних міжнародних змагань.
- Орієнтовані на зміни та мобільність у сфері професійного академічного розвитку.
- Беруть участь у освітніх проєктах міжнародного рівня (для прикладу, Global Teacher Prize, де преміальний фонд складає 1 млн дол. США).
- Досягають успіхів у наукових дослідженнях.
- Заробляють на життя через активний, постійний внесок у освітнє поле.

Однією з причин чому зараз професія викладача виглядає настільки успішною є можливість постійно розвиватися, а також справедлива винагорода за викладацькі та наукові досягнення. Незважаючи на скептичні настрої окремих економічних оглядачів [12, с. 20] щодо співпраці викладачів з рядом провайдерів масових відкритих онлайн-курсів (МВОК), які розглядають їх діяльність як спосіб розвитку прекарної зайнятості, відзначимо, що вона сприяла монетизації їх успіху та окреслила нові перспективи росту. Долучаючись до роботи в компаніях МВОК, професори автоматично отримали можливість підвищити свою капіталізацію, отримуючи фінансову винагороду вище ринкової.

Найбільшою кількістю «викладачів єдинорогів» славиться онлайн-платформа Udemu. Найпопулярнішим її інструктором у 2018 р. визнано Дж. Перселла (John Purcell's), на курс якого «Java для повних початківців» зареєстровано більш як 940 тис. студентів, сумарна кількість слухачів решти його курсів складає більш як 1,3 млн осіб. У 2015 р. дохід 10 провідних викладачів Udemu склав 17 млн дол. США [13]. «Золотою дитиною», первістком компанії, який створював найбільш затребувані споживачами курси був Алун Хілл (Alun Hill). З моменту розміщення першого курсу на платформі він заробив 650 тис. дол. США. Беззаперечним улюбленцем платформи став Роб Персіпваль (Rob Percival), який зумів монетизувати свої курси на суму більш як у 2,8 млн дол. США. Кількість таких фінансово успішних лекторів Udemu з кожним роком зростає. Якщо у 2010 р. платформа налічувала близько 1 тис. викладачів, середній дохід яких за популярний курс був не нижчим 50 тис. дол. США, то у 2018 р. їх кількість зросла до 24 тис. осіб. Цьому також сприяв зростаючий інтерес до викладання в Інтернеті, а також значні досягнення в галузі технологій, пов'язаних із створенням курсів, відео та публікаціями.

Найбільші суми коштів за той чи інший популярний курс зуміли заробити наступні топ-інструктори [14]: Віктор Бастос (Victor Bastos) – за півтора року 453 тис. дол. США за курс «Як стати веб-розробником з нуля», зумівши перетворити новобранців на професійних веб-розробників, Бесс Хо (Bess Ho) – 219 тис. дол. США за курс «Навчіться розробляти iPhone або iPad за 4 тижні»), Марк Лассофф (Mark Lasso) – 162 тис. дол. США за курс «HTML і CSS для початківців», Зед Шав (Zed Shaw) – 127 тис. дол. США за курс «Дізнайся Python на важкому шляху»), Мігель Ернандес (Miguel Hernandez) – 97 тис. дол. США за курс: «Як створити чудове демо-відео для вашого бізнесу»), Хью Коллінгборн (Huw Collingbourne) – 88 тис. дол. США за курс «Програмування на Ruby для початківців».

Їх успіх залежить від декількох факторів, включаючи попит на тему, досвід лектора, відгуки студентів і, що важливо, власних маркетингових зусиль викладача. На відміну від викладачів університетів, які працюють в системі професійних цінностей та інституційних стимулів, лектори

Udemy, Coursera, Edx та інших онлайн-платформ мають ряд переваг. Більшість з них публікує свій перший курс протягом двох-чотирьох тижнів, а потім витрачає в середньому від 5 до 15 годин на місяць, щоб оновлювати матеріали курсу і відповідати на запитання студентів. Вони отримують початкову підтримку від провайдера і діляться порадами з кращих практик, а також мають можливість розробляти власні навчальні програми і навчати в основному того, що вони вважають за потрібне. Щоб допомогти інструкторам швидко створювати та публікувати дивовижні курси, Udemy працює над створенням спільноти інструкторів, яка обмінюється досвідом та найкращими практиками.

Досить часто Інтернет-інструктори працюють і як корпоративні тренери. Викладачам, які навчають дорослих або працюють в корпоративних навчальних центрах онлайн, платять набагато більше, ніж тим, хто викладає у традиційних університетах. Як правило, оплата здійснюється за кількість підготовлених осіб, а не за курс. Для прикладу у США корпоративний тренер має змогу заробити від 14 до 139 тис. дол. США на рік, при цьому середній дохід складає 54 тис. дол. США на рік [15]. Додатковим заробітком для лекторів також слугує можливість продажу власних виданих книг через Amazon Kindle, крім того, кожен раз, коли хтось натискає посилання на партнерську мережу Amazon на своєму сайті і купує книгу, яку рекомендує професор, він заробляє певний відсоток без будь-яких витрат. Чимало із професорів створюють навчальні інстаграм-акаунти, щоб ділитися корисними уроками не лише зі своїми учнями, а й іншими слухачами, при цьому заробляючи кошти від реклами на власному каналі YouTube шляхом просування товарів у своєму блозі.

Сам по собі визнаний факт, що в академічних колах зустрічаються «єдинороги» і великий капітал є не такою вже рідкістю. Окрему групу становлять професори мультимільйонери. Найбільш яскравим представником «золотої десятки» є *Кірил Тейлор (Cyril Taylor)* – засновник університету Річмонда в Лондоні, який розробив програму обміну студентами, яка принесла користь студентам у всьому світі. Його статки від науково-педагогічної діяльності складають 675 млн дол. США.

Ще однією видатною постаттю є професор Кембріджського університету *Стівен Хокінг (Stephen Hawking)*, володар чималого числа нагород за наукові здобутки, включаючи Президентську медаль свободи, що є найвищою цивільною нагородою в США, який здобув популяризацію через свої наукові книги. Праця «Коротка історія часу» та викладацька діяльність принесли йому дохід у сумі 20 млн дол. США. Дещо поступається їм за розміром доходу професор Інституту Девіда Х. Коха в MIT *Роберт С. Лангер (Robert S. Langer)*, який є новатором з розробки різних медичних технологій, автор чималого числа грантів і патентів, засновник багатьох наукових і технологічних компаній, включаючи Acusphere, Living Proof і Seventh Sense, наймолодший в історії США представник трьох академій наук, який завдяки викладацькій та науково-дослідній діяльності зумів заробити 10 млн дол. США.

Незважаючи на рідкість такого феномену, для окремих академічних гуру освіта стала плацдармом досягнення статусу мільярдера та входження до почесного клубу «супер-єдинорогів». Список найбагатших професорів світу [16] очолює *Генрі Самуелі (Henry Samueli)*, професор Університету Каліфорнії в Лос-Анджелесі (UCLA), власник компанії Anaheim Ducks, статки якого перевищують 3 млрд дол. США. Приєднався до ексклюзивного клубу професорів-мільярдерів ізраїльський криптограф та математик, професор Інституту Вейцмана *Аді Шамір (Adi Shamir)*, який зробив чимало наукових відкриттів, отримавши за це нагороди світового рівня, зумів заробити статок в 2,3 млрд дол. США. Третє місце по праву експерти віддають канадійцю, професору комп'ютерних наук в Стенфорді, засновнику компанії з виробництва гігабітних мереж Ethernet Granite Systems, *Девіду Черітон (David Cheriton)* доходи, якого сягають 1,7 млрд дол. США. Більшість інвестицій шістдесяти п'яти річний професор витрачає на стартапи, які оптимізують життя людей. Його компанія Arista Networks розробляє технологію, що дозволяє у декілька разів скоротити часові витрати у роботі серверів. Усі згадані професори активно долучають до роботи у своїх компаніях кращих випускників університетів, у яких викладають. Теперішня дискусія, яка точиться

навколо фінансових успіхів представників академічної спільноти, перейшла в площину приватного блага, змусивши задуматись наскільки перспективнішою стає кар'єра викладача.

Академічне середовище характеризується виходом на ринки і молодих єдинорогів, які мотивують великих й зрілих лідерів використовувати нові освітні можливості для розвитку стартап-проектів. Технології, які вони використовують рухаються набагато швидше, ніж нормативні рамки, які намагаються утримати їх під контролем. Найбільш активно студентське підприємництво зросло на кампусах університетів США та країн ЄС, які активно пропонують інкубатори, хакатони та мережеві заходи. Лише у США згідно Індексу міжнародної бізнес-інноваційної асоціації IMPACT [17] частка програм інкубаторів пов'язаних з університетами зросла до рекордних 42% у 2016 р. Найбільші суми коштів інвестували в стартап-проекти Університет Берклі та його найближчий сусід Стенфордський університет, який, починаючи з 1930 р., допоміг створити близько 40 тисяч компаній, включаючи LinkedIn, Netflix, Google і Nike. Якби всі ці компанії були зібрані колективно, вони становили б 10-ту найбільшу економіку в усьому світі.

Історія чітко продемонструвала, що студентські підприємці можуть також створювати високопродуктивні та прибуткові компанії. Молодими єдинорогами стали **«студенти-стартепери»**, які зуміли заробити свій перший мільйон навчаючись в університетах, деякі з них навіть покинули рідні стіни альма-матер для заняття підприємницькою діяльністю. Під **«студентами-єдинорогами»** пропонуємо розглядати молодих, амбітних, цілеспрямованих, сповнених ідей особистостей, які пропонують інноваційні технологічні рішення для різних сфер діяльності, заохочуючи венчурних капіталістів вкладати кошти у їх проекти, тим самим, підвищуючи репутацію навчальних закладів, у яких вони навчаються, отримуючи за це чималий дохід.

Тут, ми повинні розділити їх на дві групи. До першої віднесемо студентів, що навчаються і використовують технічні, консультативні академічні ресурси університетів для проведення досліджень, працюючи у їх науково-дослідних відділеннях чи інкубаційних центрах. До другої – талановитих випускників, які заснували власні капіталізовані стартапи у різних сферах діяльності, закріпивши за навчальними закладами, у яких вони навчалися, славу найбільш престижних за кількістю найбагатших випускників.

До числа рис, які характеризують «студентів єдинорогів» віднесемо:

- Бажання створювати інновації та висока вмотивованість.
- Невизначеність, яка підживлює апетит до створення та розвитку стартапів;
- Постійна жага до навчання.
- Активна участь у різного роду профільних заходах, пов'язаних із сферою їх інтересів.
- Не бояться проводити пітчинги перед потенційними інвесторами та бізнес-ангелами, переконуючи у доцільності вкладення коштів в їх проекти.
- Володіють вмінням переконувати команду, з якою вони працюють, і потенційних споживачів в унікальності пропонованого продукту.
- Беруть активну участь в різного роду конкурсах, що є їх репутаційною перевагою.
- Віра в успіх своєї справи, не здаються навіть, якщо з перших спроб реалізації проект зазнає поразки.
- Готові жертвувати всім, вкладати власні кошти і сили тільки для того, щоб тримати своє дітище на плаву.

Багато відомих успішних стартапів – дітища вчорашніх студентів. Видання Business Insider вирішило проаналізувати кількість випускників, які успішно відкрили подібні стартапи, в світових вишах. Лідерські позиції успішно закріпилися за іменитими університетами США, які займають 9 з перших 15 місць за кількістю технологічних стартапів. Перше місце в списку посів Стенфордський університет, який налічує 51 компанію єдиноріг. Слідом за ним ідуть Гарвардський та Каліфорнійський університети – 37 і 18 компаній, відповідно. Четвірку лідерів замикає Індійський технологічний інститут (табл. 2).

Таблиця 2. Університети-лідери за кількістю створених випускниками «компаній єдинорогів»*

Університет	Країна	К-сть єдинорогів
Стенфордський ун-т	США	51
Гарвардський ун-т	США	37
Ун-т Каліфорнії	США	18
Індійський технологічний інститут	Індія	12
Массачусетський технологічний інститут	США	9
Ун-т Пенсильванії	США	9
Оксфордський ун-т	Англія	8
Ун-т Тель-Авіва	Ізраїль	7
Ун-т Корнелла	США	6
Ун-т Південної Каліфорнії	США	6
Ун-т Ватерлоо	Канада	6
Бізнес-школа INSEAD	Франція	5
Вища школа менеджменту імені Отто Байсхайма	Німеччина	5
Ун-т Мічигана	США	5
Ун-т Брігама Янга	США	5

* Джерело: складено автором на основі: [18, 19]

Між віком академічних єдинорогів та зростанням їх ринкової капіталізації причинний зв'язок є незначним. Згідно із статистичними даними, середній вік стартапера – 25 років, однак все частіше серед них з'являються молоді бізнес-інноватори, яким не виповнилося ще й 16 р. Власну ринкову нішу завоюють **стартапери-підлітки**, яких пропонуємо віднести до категорії наймолодших єдинорогів, що за період шкільного навчання зуміли створити власні нестандартні фінансові проекти, заробивши на них свій перший мільйон доларів США. Мова йде про талановиту молодь, яка самостійно заробляє на життя завдяки своїм інтелектуальним здібностям, а не користується статусом чи фінансовими статками заможних батьків.

«Підлітків єдинорогів» характеризують наступні риси:

- Вміють цінувати себе і свою працю.
- Дізнаються ази фінансової грамотності.
- Зароблені кошти не витрачають на розваги, а інвестують у нові проекти.
- ВчатьсЯ виявляти і реалізовувати свої бажання.
- Наполегливі у своїх прагненнях до успіху, вміють ставити цілі і їх досягати.
- Мають цілком сформований погляд на життя.
- Впевнені в проектах, над якими працюють.

- Стають долларовими мільйонерами завдяки пошуку та розвитку ні на кого не схожій власної ринкової ніші.

Нові технології відчинили підліткам двері не тільки до піратського контенту та соціальних мереж, а й до відносно легкого заробітку. Щоб почати свій бізнес-проект їм достатньо мати доступ до Інтернету, сучасний гаджет і терпіння. Те, що нині підлітки знімають різні цікаві навчальні та ігрові відео, виставляючи їх в Інтернеті і заробляючи, при цьому, на рекламі, ні для кого уже не є секрет. Типовим їх прикладом є *Ешлі Куоллс* з Лінкольн-Парку (штат Мічиган), яка в 2004 році, у віці 14 років, заради розваги створила сайт *WhateverLife.com*, витративши кілька десятків доларів на хостинг і купівлю домену. Дівчина викладала у відкритий доступ створені нею теми для популярного тоді *MySpace*, інструкції по роботі з HTML та інші корисні поради для тих, хто хоче якось прикрасити свою сторінку в Інтернеті, але не вміє. У першому чеку, який вона отримала, значилася сума 2700 дол. США, згодом вона заробила 5000, потім – 10000 дол. США. Популяризація її сайту серед користувачів зацікавила і потенційних рекламодавців, які складають 60% її заробітку. Через 3 роки після запуску сайту, в 2007 році, Ешлі заробила свій

перший мільйон [20].

Власний соціальний сервіс MyYearBook.com. у 2005 р. розробили школярі старших класів, брат і сестра Девід і Катерина Кук (15 і 16 років), який за чотири роки діяльності заробив на рекламі, віртуальній валюті усередині ігор і платних підписках 20 млн дол. США., а у 2011 р. проект був куплений соціальною мережею Querasa за 100 млн дол. США. Справжнім хітом кінця 2009-2010 р. став Сервіс Chatroullete - інструмент для спілкування з випадковими незнайомими людьми з усього світу за допомогою відеочатів, розроблений 17 річним школярем Андрієм Терновським. Американські інвестори оцінили його проект в 50 млн дол. США, лише на рекламі він щоденно заробляв до 1,5 тис. дол. США. Активно приєднуються до мейкерського руху і українські школярі та студенти. Минулоріч на Всеукраїнському конкурсі моделювання «розумних» пристроїв STEAM-House вони представили три проекти: віртуальна примірочна 3DLook, платформа для найму IT-фахівців YouTeam і платформа для дизайну меблів Pufetto, у які інвестиційна група U.Ventures погодилася вкласти 1,5 млн дол. США.

Підсумовуючи зазначимо, що всіх академічних єдинорогів характеризують такі риси:

- 1.«Єдинороги» є рідкісними історіями успіху для всіх учасників академічної спільноти.
- 2.Незважаючи на те, що їх кількість є невеликою, їх можна побачити в усьому світі.
- 3.Офіційне віднесення до статусу «єдинорога» залежить від величини фінансових надходжень представників академічної спільноти.
- 4.Багато з них змінили наше життя, зумівши запропонувати інноваційні методики навчання та успішні фінансові проекти, які стосуються різних сфер діяльності.
- 5.Здатні створювати переваги.
- 6.Бум популяції єдинорогів підживлюється успіхами попередників та новими можливостями, які створює освітній ринок.
- 7.Підйом багатьох єдинорогів не є випадковим наслідком, а результатом клопіткої праці.
- 8.Вони дуже різноманітні з точки зору розвитку в різних секторах, бізнес-моделі, організаційної моделі та моделі зростання.

Висновки і перспективи.

Отже, як бачимо академічне середовище створює сприятливий ґрунт для розвитку фінансово успішних і талановитих лідерів, які вірять в успіх своєї справи, наполегливо ідуть до цілі, отримуючи визнання та примножуючи свої статки. Відбір «академічних єдинорогів» за фактом наявності необхідних якостей дасть можливість виокремити серед представників академічної спільноти тих осіб, які добилися найвищого рівня фінансової оцінки своїх професійних активів.

Перспективи подальших досліджень слід спрямувати на формування списку потенційних лідерів, які стануть еталоном результативної праці для решти представників академічної спільноти.

Список використаних джерел

1. Simon J. How to Catch a Unicorn. An exploration of the universe of tech companies with high. JRC Technical Report. European Union. 2016. 85 p.
2. Andrea U., Davide Ch., Vittorio Ch., Federico F. The role of business model design in the diffusion of innovations: an analysis of a sample of unicorn-tech companies. *In: International journal of innovation and technology management*. Published electronically 23 August 2018.
3. Kenney M., Zysman J. Unicorns, Cheshire cats, and the new dilemmas of entrepreneurial finance. *In: International Journal of Entrepreneurial Finance*. Volume 21, Issue 1: Venture Capital: 20th Anniversary Issue. Pp. 35-50. URL : <https://doi.org/10.1080/13691066.2018.1517430>. (дата звернення : 24.04.2019).
4. Скориніна-Погребна О. Формування економічної еліти в сучасному українському суспільстві. Монографія. – Харків : Інжек, 2012. 280 с.
5. Шевчук О.А. Еліта як домінанта розвитку людського капіталу : Монографія. Київ : Інтерсервіс, 2012. 248 с.
6. Михайлева Е.Г. Интеллектуальная элита в матрице современных цивилизационных изменений: Монография. Харьков: Изд-во НУА, 2007. 576 с.

7. Сурепин С. В каких сферах чаще всего появляются стартапы-единороги. Vector.media. URL : <https://vctr.media/v-kakikh-sferakh-chashhe-vsego-pojavljajutsja-startapy-edinorogi-5054>. (дата звернення : 24.04.2019).
8. Осецький В.Л., Татомир І.Л. Бізнес-моделі монетизації провайдерів масових відкритих онлайн-курсів. *Економічна теорія: Міжвідомчий науково-теоретичний журнал*. 2018. № 2. С. 59 – 76. URL : <https://doi.org/10.15407/etef2018.02.059>. (дата звернення : 24.04.2019).
9. The next generation of unicorns will come from the European edtech space. Finance Digest. 2017. URL : <https://www.financedigest.com/the-next-generation-of-unicorns-will-come-from-the-european-edtech-space.html>. (дата звернення : 24.04.2019).
10. Crunchbase Pro: Find, Track, & Analyze The Companies You Care About. URL : <https://www.crunchbase.com/organization/coursera#section-investors>. (дата звернення : 24.04.2019).
11. The Unicorn Start-up Phenomenon. 2019. URL : <https://www.britannica.com/topic/Unicorn-Start-up-Phenomenon-The-2075310>. (дата звернення : 24.04.2019).
12. Калхун К. Університет у кризі. *Журнал соціальної критики: Спільне*. 2011. №3: Політика освіти. С. 18-25.
13. Udemys Exodus, Amazons Gain. Groden, Claire (June 22, 2016). Inverse. Retrieved 25 September 2016.
14. A new way to make six figures on the Web: teaching. May 17, 2012. URL : <https://gigaom.com/2012/05/17/a-new-way-to-make-six-figures-on-the-web-teaching>. (дата звернення : 24.04.2019).
15. Corporate Trainer Salaries in the United States. 2019. URL : <https://www.indeed.com/salaries/Corporate-Trainer-Salaries>. (дата звернення : 24.04.2019).
16. Top 10 Highest Paid Teachers in The World. Top & Most Around The World. 2018. URL : <https://www.worldstopmost.com/2017-2018-2019-2020/news/most-popular-highest-paid-teachers-world-top-10-richest-list>. (дата звернення : 24.04.2019).
17. IMPACT Index Survey - for Entrepreneurship Centers. URL : <https://impactindex.inbia.org>. (дата звернення : 24.04.2019).
18. Jackson A. Here are the colleges that have produced the most founders of billion-dollar startups. Business Insider. 2017. URL : <https://www.businessinsider.com/colleges-founders-unicorn-startups-1-billion-2017-1>. (дата звернення : 24.04.2019).
19. Elkins K. More billionaires went to Harvard than to Stanford, MIT and Yale combined. May 18 2018. URL : <https://www.cnn.com/2018/05/18/the-universities-that-produce-the-most-billionaires.html>. (дата звернення : 24.04.2019).
20. Десять прикладів успішних проєктів, запущених молодими людьми у віці від 8 до 20 років. *ф.НОВИНИ*. 26.11.2011. URL : <https://news.finance.ua/ua/news/-/260354/desyat-prykladiv-uspishnyh-proektiv-zapushhenyh-molodymy-lyudmy-u-vitsi-vid-8-do-20-rokiv>. (дата звернення : 24.04.2019).

Статтю отримано: 26.04.2019 / Рецензування 31.05.2019 / Прийнято до друку: 20.06.2019

Iryna Tatomyr

PhD. (in Economics), Associate Professor
Departments of Economics and Management
Drohobych State Pedagogical University after Ivan Franko
Drohobych, Ukraine
E-mail: Tatomur@gmail.com

«ACADEMIC UNICORNS» AS A NEW CATEGORY OF ECONOMIC SCIENCE

Abstract

Introduction. In recent years, the number of people who use professional assets to generate sustainable incomes, which leads to the formation of a new stratum of academic circles has been an increase in the academic environment. This led to the need to introduce a new economic category into scientific circulation, which would have shown the privilege of the status of participants in the educational process in the academic hierarchy.

Methods. The materials of the research served the work of domestic and foreign specialists. General scientific methods

of research are used in the process of preparation of the article: analysis, synthesis, concretization, scientific abstraction, logical and graphic structuring and generalization. The statistical basis for the study was data of Crunchbase Pro, Business Insider, JRC Technical Report, Věctor.media.

Results. It is proposed to introduce into the scientific circle a new economic category «academic unicorns», which would certify the privilege of the status of participants in the educational process in the academic hierarchy for the amount of income from educational activities and substantiates its methodological significance for economic science. The proposal was made to divide «academic unicorns» into «unicorns educational companies», «unicorn teachers», «unicorn students», «unicorns of adolescents» and their main features are outlined. Examples of academic community members who have this status are given. The common features, which unite all the representatives of the academic community for belonging to the status of unicorn, are substantiated.

Discussion. The selection of "academic unicorns" on the fact of possessing the necessary qualities will make it possible to distinguish those among the members of the academic community who have achieved the highest level of financial evaluation of their professional assets. Prospects for further research should be directed formation of the list of potential leaders who will become a benchmark of productive work for the rest of the academic community.

Keywords: academic unicorns, startup companies, educational online providers.

References

1. Simon, J. (2016). How to Catch a Unicorn. An exploration of the universe of tech companies with high. JRC Technical Report. European Union.
2. Andrea, U., Davide, Ch., Vittorio, Ch., & Federico, F. (2018). The role of business model design in the diffusion of innovations: an analysis of a sample of unicorn-tech companies. In: International journal of innovation and technology management. Published electronically 23 August.
3. Kenney, M., & Zysman, J. (2019). Unicorns, Cheshire cats, and the new dilemmas of entrepreneurial finance. In: International Journal of Entrepreneurial Finance. 21, 1: Venture Capital: 20th Anniversary Issue, 35-50. doi.org. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/13691066.2018.1517430>.
4. Skorynina-Pohrebna, O. (2012). *Formuvannya ekonomichnoyi elity v suchasnomu ukrayinskomu suspilstvi* [Formation of the economic elite in modern Ukrainian society]. Kharkiv, Ukraine: Inzhnek.
5. Shevchuk, O.A. (2012). *Elita yak dominanta rozvytku lyudskoho kapitalu* [Elite as a Dominant of Human Capital Development]. Kyiv, Ukraine: Interservis.
6. Mikhaileva, E.G. (2007). *Intelktualnaya elita v matritse sovremennykh tsivilizatsionnykh izmeneniy* [Intellectual elite in the matrix of modern civilizational changes]. Kharkiv, Ukraine: Izd-vo NUA.
7. Surepin, S.V kakikh sferakh chashche vsego poavlyayutsya startapy-yedinorogi. *vctr.media*. Retrieved from <https://vctr.media/v-kakikh-sferakh-chashhe-vsego-pojavljajutsja-startapy-edinorogi-5054/>
8. Osetskiy, V.L., & Tatomyr, I.L. (2018). Biznes-modeli monetyzatsii provayderiv masovykh vidkrytykh onlayn-kursiv [Business models of monetization of providers of massive open online courses]. *Ekonomichna teoriya: Mizhvidomchyy naukovy-teoretychnyy zhurnal* [Economic Theory: Interdepartmental Scientific and Theoretical Journal]. 2, 59–76. doi.org. Retrieved from <https://doi.org/10.15407/etet2018.02.059>.
9. The next generation of unicorns will come from the European edtech space. (2017). Finance Digest. *www.financedigest.com*. Retrieved from <https://www.financedigest.com/the-next-generation-of-unicorns-will-come-from-the-european-edtech-space.html>
10. Crunchbase Pro: Find, Track, & Analyze The Companies You Care About. *www.crunchbase.com*. Retrieved from <https://www.crunchbase.com/organization/coursera#section-investors>
11. The Unicorn Start-up Phenomenon. (2019). *www.britannica.com*. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/Unicorn-Start-up-Phenomenon-The-2075310>
12. Kalkhun, K. (2011). Universytet u kryzi [University in crisis]. *Zhurnal sotsialnoyi krytyky: Spilne* [Journal of Social Criticism: Common], 3, 18-25.
13. Udemys Exodus, Amazon's Gain. Groden, Claire (2016). Inverse. Retrieved 25 September 2016.
14. A new way to make six figures on the Web: teaching (2012). *gigaom.com*. Retrieved from <https://gigaom.com/2012/05/17/a-new-way-to-make-six-figures-on-the-web-teaching/>.
15. Corporate Trainer Salaries in the United States (2019). *www.indeed.com*. Retrieved from <https://www.indeed.com/salaries/Corporate-Trainer-Salaries>
16. Top 10 Highest Paid Teachers in The World. – Top & Most Around The World. (2018). *www.worldstopmost.com*. Retrieved from <https://www.worldstopmost.com/2017-2018-2019-2020/news/most-popular-highest-paid-teachers-world-top-10-richest-list/>
17. IMPACT Index Survey - for Entrepreneurship Centers (2019). *impactindex.inbia.org*. Retrieved from

<https://impactindex.inbia.org/>

18. Jackson, A. (2017). Here are the colleges that have produced the most founders of billion-dollar startups. Business Insider. [www.businessinsider.com](http://www.businessinsider.com/colleges-founders-unicorn-startups-1-billion-2017-1). Retrieved from <https://www.businessinsider.com/colleges-founders-unicorn-startups-1-billion-2017-1>

19. Elkins, K. (2018). More billionaires went to Harvard than to Stanford, MIT and Yale combined. www.cnn.com. Retrieved from <https://www.cnn.com/2018/05/18/the-universities-that-produce-the-most-billionaires.html>

20. Desyat prykladiv uspishnykh proektiv, zapushchenykh molodymy lyudmy u vitsi vid 8 do 20 rokiv (2011). news.finance.ua. Retrieved from <https://news.finance.ua/ua/news/-/260354/desyat-prykladiv-uspishnyh-proektiv-zapushheny-molodymy-lyudmy-u-vitsi-vid-8-do-20-rokiv>

Received: 04.26.2019 / Review 05.31.2019 / Accepted 06.20.2019

ЕКОНОМІКА І
УПРАВЛІННЯ НАРОДНИМ
ГОСПОДАРСТВОМ

ECONOMICS
AND MANAGEMENT
OF NATIONAL ECONOMY

Бойко Віталій, Ліщинська Ірина. Обґрунтування структурно-функціональних компонентів логістичної системи сільськогосподарських підприємств. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 2. С. 20-28.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-2-2>

УДК 338.242
JEL Classification Q10, M10

Бойко Віталій

д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту імені професора Є.В. Храпливого
Львівський національний аграрний університет
м. Дубляни, Україна

E-mail: v_boiko888@ukr.net

Ліщинська Ірина

аспірантка кафедри менеджменту імені професора Є.В. Храпливого
Львівський національний аграрний університет
м. Дубляни, Україна

E-mail: i.sholudko@ukr.net

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

Вступ. Логістика є однією із основних умов підвищення ефективності та результативності функціонування сільськогосподарських підприємств. Ефективна логістична система забезпечує раціоналізацію використання ресурсного базису сільськогосподарських підприємств. Налагодження ефективного управління логістичною системою сільськогосподарських підприємств потребує обґрунтування її структурно-функціональних компонентів.

Методи. У процесі дослідження було використано такі методи наукового пізнання: синтезу та аналізу, наукового узагальнення, абстрактно-логічний метод та метод систематизації.

Результати. У статті визначено передумови налагодження ефективного стратегічного управління логістичною системою сільськогосподарських підприємств. Опрацьовано теоретичні підходи щодо тлумачення змісту поняття «логістична система». Обґрунтовано структурно-функціональні компоненти логістичної системи сільськогосподарських підприємств, серед яких організаційно-управлінська підсистема, підсистеми постачання, складування, виробництва, транспортування, розподілу та збуту, апарат управління нематеріальними потоками, інструментарій взаємодії з контрагентами. Ідентифіковано специфічні характеристики логістичної системи, а саме: відкритість, багатофункціональність, емерджентність, адаптивність, структурованість і керованість.

Перспективи. Отримані результати стануть підґрунтям для подальших досліджень в сегменті вдосконалення теоретико-методичних засад підвищення ефективності стратегічного управління логістичною

системою сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: логістика, логістична система, управління, ефективність, сільськогосподарські підприємства.

Вступ.

Сучасні умови господарювання характеризуються впливом ряду чинників, серед яких: складність прогнозування динаміки ринку, недосконалість інституційного середовища, невизначеність параметрів функціонування підприємств, прояви недобросовісної конкуренції, ірраціональне природокористування, періодичне загострення проявів фінансово-економічної кризи, що в сукупності ускладнює забезпечення ведення ефективної виробничо-господарської діяльності, перешкоджає досягненню стійких конкурентних позицій на ринку та стримує процеси розширеного відтворення сільськогосподарських підприємств. Вказані дестабілізуючі чинники спонукають суб'єктів господарювання до перегляду усталених підходів стосовно організації матеріальних й нематеріальних активів на засадах налагодження ефективної системи стратегічного управління логістичними потоками цих суб'єктів у просторово-часовому вимірі.

Логістика забезпечує формування передумов для гарантування підвищення організаційно-економічної стійкості підприємств. Вона охоплює весь спектр діяльності підприємства: від заготівлі матеріально-технічної сировини до кінцевої реалізації та збуту продукції на ринку. Ефективне логістичне управління сприяє скороченню загальних витрат і покращенню контролю за виробничо-господарською діяльністю підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню теоретичних і методологічних засад становлення та розвитку логістичної діяльності присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Б. Анікін [1] досліджував сутнісні та функціональні характеристики логістики. Основи теорії логістики, як науки, відображено у працях Є. Крикавського [6]. Теоретичні особливості формування логістичних систем досліджував М. Окландер [8]. Структурно-функціональні характеристики логістичних систем та логістичні витрати підприємства досліджував А. Сумець [11]. Управлінню логістикою та розробці стратегій логістичних операцій присвячені праці А. Харісона та Р. Ван Хоука [12]. Специфіку формування логістичних систем у сільському господарстві досліджував О. Гуторов [2]. Незважаючи на велику кількість досліджень, невирішеними залишаються питання конкретизації та поглиблення специфікації логістичної діяльності, особливостей функціонування логістичних систем в сільському господарстві та обґрунтування структурно-функціональних параметрів цих систем.

Мета.

Метою дослідження є поглиблення теоретико-методичних засад щодо обґрунтування структурно-функціональних компонентів логістичної системи сільськогосподарських підприємств.

Методологія дослідження.

У процесі виконання дослідження було використано такі методи наукового пізнання: синтезу та аналізу (в процесі ідентифікації передумов налагодження ефективного стратегічного управління логістичною системою сільськогосподарських підприємств), наукового узагальнення (під час опрацювання теоретичних підходів до тлумачення сутності поняття «логістична система»), абстрактно-логічний метод (з метою обґрунтування структурно-функціональних компонент логістичної системи сільськогосподарських підприємств), метод систематизації (в процесі визначення специфічних характеристик логістичної системи сільськогосподарських підприємств). Сформована цілісна методика забезпечила можливість отримання об'єктивних результатів і формулювання адекватних висновків з проведеного наукового дослідження.

Результати.

Суб'єкти господарювання у процесі своєї діяльності орієнтуються на задоволення потреб ринку, що вимагає організації та контролю в сферах: постачання, закупівлі, складування, транспортування, виробництва, розподілу, збуту тощо. Ефективний баланс загальних витрат досягається шляхом застосування принципів стратегічного управління та логістики, як взаємозв'язаних систем між усіма процесами виробництва продукції та забезпечення її споживчих властивостей. У зв'язку з цим актуалізується доцільність обґрунтування теоретичних, методичних і практичних засад щодо організації стратегічного управління логістичною системою підприємств.

Налагодження ефективного стратегічного управління логістичною системою сільськогосподарських підприємств є важливим з огляду на такі передумови:

1) надмірна кількість посередницьких структур на аграрному ринку, що ускладнює гарантування високої рентабельності сільськогосподарських підприємств;

2) глобалізація та лібералізація світового аграрного ринку, посилення інтеграційних процесів та імплементація економічної частини «Угоди про асоціацію між Україною та ЄС», з однієї сторони, формує можливості для виходу вітчизняних сільськогосподарських підприємств на зовнішні ринки, а з іншої – посилює конкурентне середовище на внутрішньому аграрному ринку;

3) занедбаність і зношеність об'єктів інфраструктурного забезпечення логістичної діяльності (нерозвиненість дорожньо-транспортної інфраструктури, низька інтеграція вітчизняних транспортно-логістичних шляхів у міжнародні логістичні системи, недостатня диверсифікованість транспортної системи та ін.);

4) можливість постійного співробітництва та довгострокової кооперації сільськогосподарських підприємств із постачальниками, замовниками, посередниками, створення стратегічних альянсів та встановлення стандартів;

5) необхідність постійного пошуку і залучення інвесторів, як стимул до розвитку та основа для інноваційного оновлення і модернізації логістичної системи підприємств;

6) недостатня увага підприємств до застосування переваг інформаційних систем і технологій, які забезпечують логістичний потік необхідною інформацією відповідно до потреб підприємства для здійснення ефективного управління усіма своїми ресурсами та надають змогу автоматизувати операції в логістичних системах;

7) невідповідність темпів швидкого розвитку науково-технічного прогресу та здатності підприємств реагувати на ці зміни, що дестабілізує процеси функціонування логістичної системи, з чого випливає неможливість використання доступних результатів науково-технічного процесу та призупиняється процес удосконалення не лише технічних засобів, але й організації логістичних операцій;

8) невідповідність організаційної структури сільськогосподарських підприємств сучасним викликам, вимогам і потребам логістичної діяльності в умовах лібералізації ринкового середовища;

9) екологізація при побудові та управлінні логістичною системою, запровадження механізмів безвідходного виробництва, що забезпечує захист навколишнього середовища від забруднення, зменшення обсягу виробничих відходів, мінімізацію витрат та економію сировини, матеріалів, палива й енергії;

10) налагодження взаємовигідної співпраці підприємств із органами державної влади щодо питань логістики, управління логістичною системою, формування нормативно-правового забезпечення логістичної діяльності, розробки та реалізації послідовної антикризової політики.

Із поступовим розвитком науки і техніки відбулося становлення логістики у сучасному її розумінні. Фундаментальні наукові дослідження, розробка та впровадження передових технологій, новітні техніко-технологічні нововведення, механізація та автоматизація виробництва, запровадження новітніх інформаційних систем та технологій, розвиток комунікаційних зв'язків та інші складові науково-технічного прогресу сприяли потужним структурним зрушенням в розвитку логістики, як науки та її прикладного застосування. У процесі еволюції та розвитку в залежності від

впливу історичних, політичних, економічних факторів, логістика використовувалась під призмою науково-технічного прогресу: від простих поетапних прорахунків та дій до створення глобальної логістичної взаємопов'язаної системи із стратегічним значенням. На сучасному етапі визначальною ціллю логістичної діяльності є максимізація вигоди всіх учасників системи економічних відносин, яка досягається завдяки використанню інструментарію логістики та на основі мобілізації всього логістичного потенціалу.

Із розвитком ринкової економіки, активною глобалізацією та інтеграцією економічних відносин, розвитком науково-технічного прогресу, появою нових збутових систем, підвищенням вимог споживачів та активізації конкурентів на ринку виникає потреба у використанні сучасних логістичних принципів й підходів до оптимізації стратегічно важливих економічних завдань. У системі економічних відносин логістика є фундаментальним комунікаційним базисом між державою, підприємствами та споживачами (рис. 1).

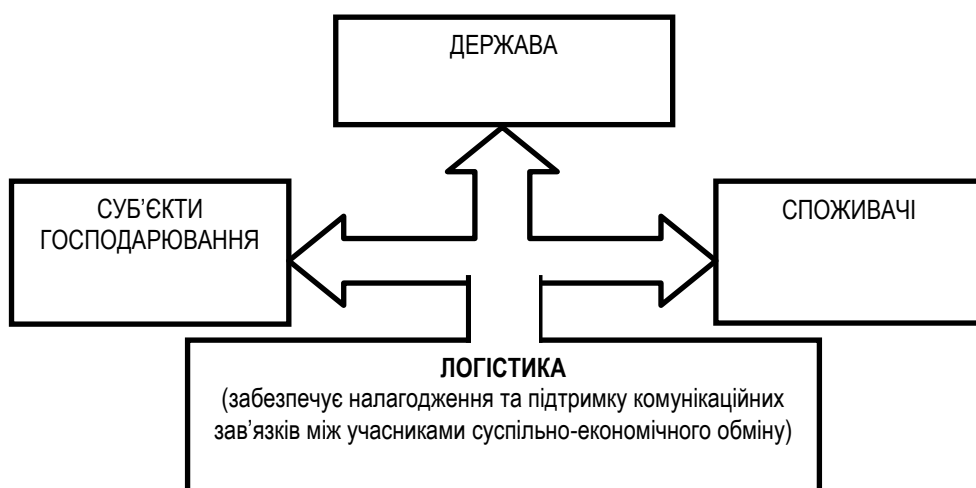

Рис. 1. Місце логістики в системі економічних відносин*

*Джерело: розроблено авторами.

Логістика виступає як взаємозв'язуючий елемент між ефективним функціонуванням та взаємодією між учасниками суспільно-економічного обміну на макро-, мезо- та мікрорівні. Процес управління логістичними потоками необхідно розглядати з точки зору функціонування логістичних систем із врахуванням їх особливостей та закономірностей. Розглянемо наукові погляди на поняття «логістична система» (табл. 1).

Таблиця 1. Наукові підходи до тлумачення терміну «логістична система»*

Автор	Зміст терміну
М. Окландер [8, с. 68]	Логістична система – організаційно-управлінський механізм, пов'язаний з досягненням потрібного рівня інтеграції логістичних функцій за рахунок організаційних перетворень в структурі управління та впровадження спеціально розроблених управлінських процедур (операційних систем), основою яких є планування постачання, підтримки виробництва і фізичного розподілу як єдиного матеріального потоку
А. Кальченко [4, с. 34]	Логістична система – організаційно-управлінський механізм координації, який дає змогу досягти ефекту завдяки чіткій злагодженості у діях спеціалістів різноманітних служб, що беруть участь в управлінні матеріальним потоком
В. Колодійчук [5, с. 50]	Логістична система – сукупність елементів логістичного ланцюга, пов'язаних між собою функціональними, інформаційними, фінансовими зв'язками і характеризуються структурною та організаційною цілісністю

Продовження табл. 1

Н. Заборська [3, с. 31]	Логістична система – це адаптивна система із зворотним зв'язком, яка виконує ті чи інші логістичні функції (операції), складається із підсистем і має розвинені внутрішньосистемні зв'язки та зв'язки із зовнішнім середовищем
І. Леншин [7, с. 16]	Логістична система – соціально-організована інтеграція логістичних елементів (ланок) у межах певної економічної системи для оптимізації процесів трансформації матеріального потоку
Ю.Пономарьова [9, с. 35]	Логістична система – складна система, що складається із сукупності елементів, так званих ланок логістичної системи, між якими встановлені певні функціональні зв'язки і відношення
А. Сумець [11, с. 120]	Логістична система – адаптована (самоналагоджувана та самоорганізована) система з оберненим зв'язком, що виконує логістичні функції та логістичні операції і складається, зазвичай, із декількох систем та має розвинуті зв'язки із зовнішнім середовищем
В. Сергєєв [10, с. 68]	Логістична система – це складна організаційно завершена (структурована) економічна система, яка складається із взаємопов'язаних в єдиному процесі управління матеріальних і супутніх їм потоків елементів-ланок, сукупність яких, кордони й задачі функціонування об'єднані внутрішніми цілями організації бізнесу та (або) зовнішніми цілями.

**Джерело: згруповано авторами.*

У процесі аналізу вже існуючих визначень, ми дійшли до висновку, що логістична система (рис. 2), як невід'ємна складова логістичного процесу, набуває чітко вираженої ознаки, яка виділяє її, як складову частину іншої, більш складної системи – це системи управління підприємством.

Поняття логістичної системи сільськогосподарських підприємств доцільно трактувати з позицій сукупності взаємопов'язаних між собою підсистем, механізмів, інструментів і блоків, агреговане функціонування яких спрямоване на оптимізацію матеріальних й нематеріальних потоків у структурі логістичного ланцюга, підвищення оперативності бізнес-процесів підприємств, та мінімізацію витрат останніх у контексті зміцнення їх конкурентних позицій в умовах динамічних змін ринкового середовища. Функціональне призначення логістичної системи полягає в покращенні діяльності сільськогосподарського підприємства на засадах налагодження ефективної взаємодії з логістичним персоналом на всіх етапах виробництва, транспортування, розподілу та збуту продукції, що в кінцевому результаті сприятиме нарощуванню прибутку та задоволенню потреб споживачів. Раціонально сформовані та взаємоузгодженні взаємозв'язки між логістичною системою та організаційно-управлінською надбудовою забезпечують не лише зростання показників ефективності окремого сільськогосподарського підприємства, але покращення процесів функціонування АПК в цілому.

У процесі дослідження доцільною є ідентифікація специфічних характеристик логістичної системи сільськогосподарських підприємств, основними серед яких виділено такі:

1) відкритість – визначає логістичну систему сільськогосподарських підприємств як систему відкритого типу, оскільки вона взаємодіє із зовнішнім середовищем, залежить від нього, має вхід та вихід. Ця характеристика має стратегічно важливе значення, оскільки сприяє розвитку, взаємодії, поінформованості, комунікування та інтегрування із чинниками, макро-, мікро- та мезосередовища;

2) багатофункціональність – характеризує логістичну систему як складну багатоланкову систему, яка реалізує, контролює, регулює та оптимізує логістичні потоки. Зокрема, важливим завданням логістичної системи є не лише оперативне задоволення потреб споживачів, але й також налагодження ефективного управління матеріальним, інформаційним, фінансовим та сервісним потоками, рухом матеріальних ресурсів та забезпечення виконання стратегії управління всієї логістичної системи;

3) емерджентність – визначає логістичну систему як складну систему і відображає її неподільність за рахунок наявності емерджентних властивостей через появу нових функціональних властивостей системи в процесі її розвитку. Логістична система цілісно набуває нових властивостей, які є невластивими для окремих її підсистем та елементів. Ефективність та

досягнення мети функціонування логістичної системи та цілісність її логістичних зв'язків визначається за умов підвищення рівня функціонування складових підсистем, що забезпечує синергетичний ефект її розширеного відтворення;

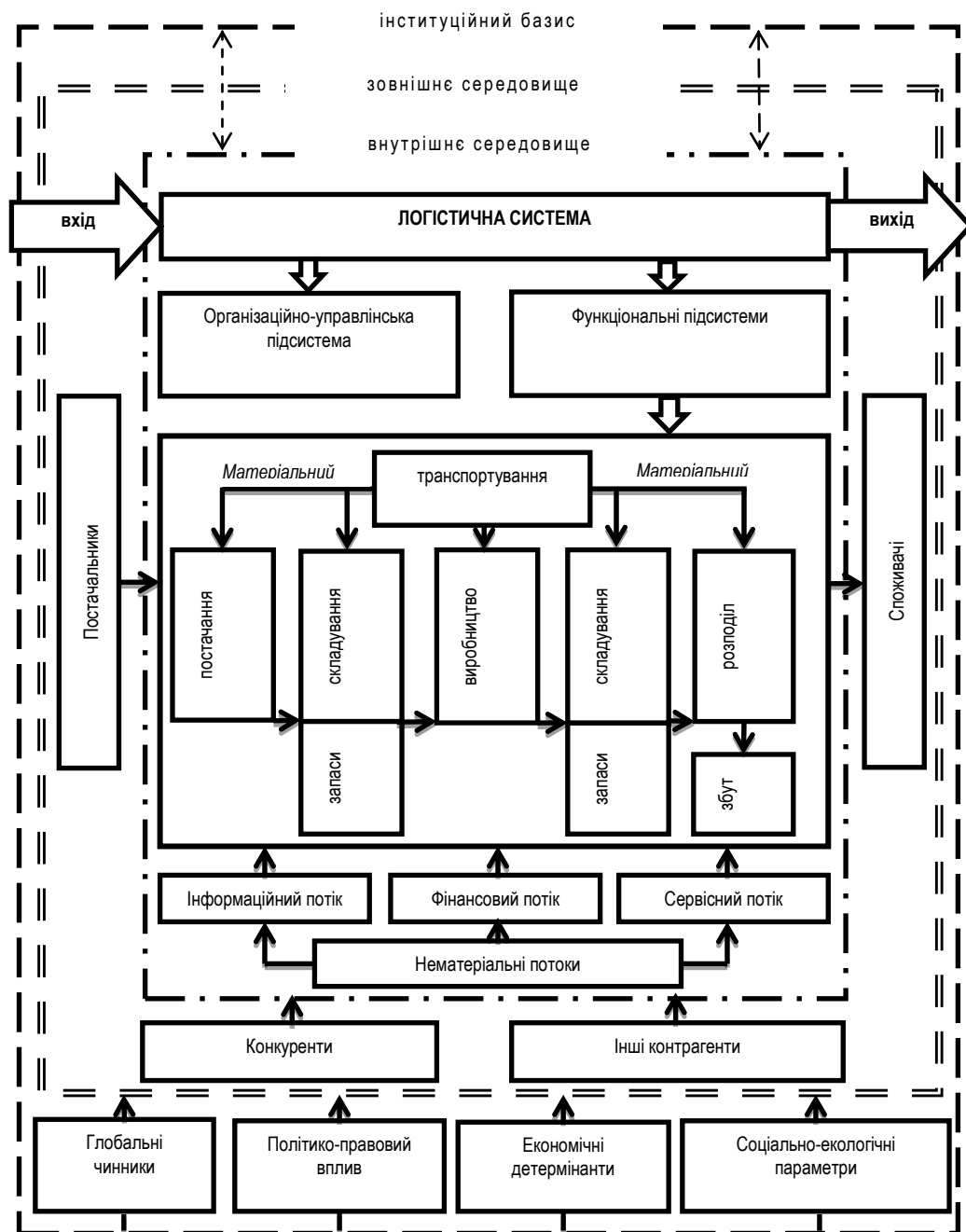

Рис. 2. Структурно-функціональні компоненти логістичної системи сільськогосподарських підприємств*

*Джерело: розроблено авторами.

4) адаптивність – характеризує здатність логістичної системи пристосовуватись до динамічних змін та впливів з боку зовнішнього середовища за рахунок трансформації власних функціональних та конфігураційних характеристик у контексті збереження оптимальних результатів діяльності сільськогосподарського підприємства. Також виражається у здатності учасників управлінського процесу пристосовувати логістичну систему до найоптимальніших, найвигідніших умов у середовищі функціонування на користь досягнення власних потреб і цілей;

5) структурованість – визначає логістичну систему як ієрархічну систему, у якій кожен окремий компонент (підсистема) може розглядатися як складовий елемент основної, загальної чи глобальної системи. Це також виражається у чіткій структурі та розподілі логістичної системи на певні елементи (підсистеми): функціональні (постачання, складування, запаси, транспортування, виробництво, розподіл, збут) та допоміжні (організаційно-управлінську, інформаційну, фінансову), які цілісно забезпечують ефективну роботу логістичної системи і сільськогосподарського підприємства загалом;

6) керованість – на відміну від здатності деяких систем до самоорганізації, логістична система сільськогосподарських підприємств здійснює управління і регулювання завдяки впливу допоміжних організаційно-управлінських підсистем, які стратегічно управляють змінами та відхиленнями у системі. Саме завдяки високому рівню узгодженості управлінських дій у внутрішньому середовищі функціонування логістичної системи та інтегрованості із зовнішніми контрагентами (постачальниками, посередниками, споживачами) відбувається ефективне використання системного підходу, що створює передумови для поступального розвитку сільськогосподарських підприємств.

Висновки і перспективи.

Оптимізація логістичних операцій сприяє збільшенню прибутку за рахунок скорочення виробничих витрат, мінімізації часового інтервалу руху логістичного потоку, а також створення нових конкурентних переваг для сільськогосподарського підприємства. Визначальною ціллю логістичної діяльності є максимізація вигоди всіх учасників системи економічних відносин, яка досягається завдяки використанню інструментарію логістики на основі мобілізації всього логістичного потенціалу.

Ефективне управління логістичною системою сільськогосподарських підприємств передбачає доцільність обґрунтування структурно-функціональних компонент цієї системи, головними серед яких визначено такі: організаційно-управлінська підсистема, підсистеми постачання, складування, виробництва, транспортування, розподілу та збуту, апарат управління нематеріальними потоками (фінансовий, інформаційний, сервісний), інструментарій взаємодії з контрагентами (постачальники, конкуренти, споживачі тощо).

Обґрунтування структурно-функціональних компонент і характеристик логістичної системи сільськогосподарських підприємств забезпечує формування передумов для подальшої оптимізації організаційного апарату управління логістикою в АПК. Це стане основою для подальших досліджень щодо вдосконалення теоретико-методичних засад підвищення ефективності стратегічного управління логістичною системою сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел

1. Анікін Б.А. Логістика : навч. посіб. Москва : Инфа-М, 2002. 327 с.
2. Гуроров О.І., Прозорова Н.В., Прозоров Р.Г. Формування логістичних систем у сільському господарстві: монографія. Харків : Харківський національний університет ім. В.В. Докучаєва, Цифрова друкарня №1, 2013. 259 с.
3. Заборська Н. К., Жуковська Л.Е. Основи логістики: навч. посіб. Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2011. 215 с.
4. Кальченко А.Г. Логістика : підручник ; за заг. ред. А. Г. Кальченко. Київ : КНЕУ, 2003. 284 с.
5. Колодійчук В.А. Ефективність логістичних систем у зернопродуктовому підкомплексі АПК : дис. ...

д-ра екон. наук / 08.00.04. Львів, 2015. 426 с.

6. Крикавський Є.В. Логістика: Основи теорії. Львів: Інтелект-Захід, 2004. 414 с.
7. Леншин І.А., Смольняков Ю.И. Логистика : Ч. 1. Москва : Машиностроение, 1996. 246 с.
8. Окландер М. А. Логістична система підприємства : монографія. Одеса : Астропринт, 2004. 312 с.
9. Пономарьова Ю.В. Логістика : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.
10. Сергеев В. И. Менеджмент в бизнес-логистике. Москва : Инф.-издат. дом "ФИЛИНЬ", 1997. 771 с.
11. Сумець О.М. Рекомендації щодо запровадження синтетичного обліку логістичних витрат на підприємстві. *Логистика: проблеми и решения*. Харків, 2011. №4(35). С.42-47.
12. Харісон А., Ван Хоук Р. Управління логістикою: розробка стратегій логістичних операцій : пер. з англ. за наук. ред. О. Є. Міхейцева. Дніпро : Баланс бізнес Букс, 2007. 368 с.

Статтю отримано: 11.05.2019 / Рецензування 14.06.2019 / Прийнято до друку: 20.06.2019

Vitaliy Boyko

Dr. Sc. (in Economics), Associate Professor, Head of the Department
Department of Management named after Ye.V. Khraplyvyi
Lviv National Agrarian University
Dubliany, Ukraine

E-mail: v_boйко888@ukr.net

Iryna Lishchynska

Postgraduate Student
Department of Management named after Ye.V. Khraplyvyi
Lviv National Agrarian University
Dubliany, Ukraine

E-mail: i.sholudko@ukr.net

THE RATIONALE FOR STRUCTURAL AND FUNCTIONAL COMPONENTS OF THE LOGISTIC SYSTEM OF AGRARIAN ENTERPRISES

Abstract

Introduction. The logistics is one of the principal conditions of upgrading the efficiency and resultfulness of the functioning of agrarian enterprises. An efficient logistic system provides for rationalization of use of the resource basis of agrarian enterprises. The arrangement of an efficient management of the logistic system of agrarian enterprises requires explanation of its structural and functional components.

Methods. The following methods of research have been used in the process of investigation: synthesis and analysis, scientific generalization, abstract and logics method, and method of systematization.

Results. In the article the pre-requirements of efficient strategic management of the logistic system of agrarian enterprises are defined. Theoretical approaches concerning definition of the content of the notion "logistic system" are worked out. Structural and functional components of the logistic system of agrarian enterprises are clarified, among which there is the organization and management sub-system, the sub-system of supply, storing, production, transporting, distribution and sale, the apparatus of management of non-material flows, and the instruments of interaction with counteragents. The specific characteristics of the logistic system are identified, namely: openness, multi-functioning, emergency, adaptability structural and management organization.

Discussion. The received results will serve as a basis for further research of the segment of improvement of theoretical and methodological principles of raising the efficiency of strategic management of the logistic system of agrarian enterprises

Keywords: logistics, logistic system, management, efficiency, agrarian enterprises.

References

1. Anikin, B.A. (2002). *Lohistyka: navch. posib.* [The logistics: textbook]. Moscow, Russia: Infa-M.
2. Hutorov, O.I., Prozorova, N.V., & Prozorov, R.H. (2013). *Formuvannia lohistychnykh system u silskomu hospodarstvi: monohrafiia* [Formation of logistic systems in agriculture: monography]. Kharkiv, Ukraine: Kharkiv National University named after V.V. Dokuchayev, Tsyfrova drukarnia №1.

3. Zaboriska, N.K., & Zhukovska, L.E. (2011). *Osnovy lohistyky: navch. posib.* [The principles of logistics: textbook]. Odessa, Ukraine : The Odessa National Academy of Communication named after O.S. Popov.
4. Kalchenko, A.H. (2003). *Lohistyka : pidruchnyk* [The logistics: textbook]. Kyiv, Ukraine : Kyiv National Economic University.
5. Kolodiychuk, V.A. (2015). *Efektivnist lohistychnykh system u zernoproductovomu pidkompleksi APK. Doctoral dissertation.* Lviv.
6. Krykavskiy, Ye.V. (2004). *Lohistyka: Osnovy teorii* [The logistics: Fundamentals of the theory]. Lviv, Ukraine : Intelekt-Zakhid.
7. Lenshin, I.A., & Smolniakov, Yu.I. (1996). *Lohistika : Ch. 1.* [The logistics: Part 1.]. Moscow, Russia : Mashinostroyeniye.
8. Oklander, M.A. (2004). *Lohistychna systema pidpriemstva : monohrafiya* [The logistic system of enterprise: monography]. Odessa, Ukraine: Astroprint.
9. Ponomariova ,Yu. V. (2005). *Lohistyka : navch. posib. 2-he vyd., pererob. ta dop.* [The logistics: a textbook. 2-nd edition, amended and complemented]. Kyiv, Ukraine : Tsentr navchalnoi literatury.
10. Serheyev, V.I. (1997). *Menedzhment v biznes-lohistike* [Management in business logistics]. Moscow, Russia : Inf.-izdat. dom "FILIN".
11. Sumets, O.M. (2011). *Rekomendatsii shchodo zaprovadzhennia syntetychnoho obliku lohistychnykh vytrat na pidpriemstvi* [Recommendations on implementation of synthetic accounting of logistic expenditures at the enterprise]. *Lohistyka: problemy y resheniya* [The logistics: problems and solutions]. Kharkiv, 4(35), 42-47.
12. Kharison, A., & Van Houk, R. (2007). *Upravlinnia lohistykoiu: rozrobka stratehii lohistychnykh operatsii.* [Management of the logistics: development of strategies of logistical operations]. (O.Ye. Mikhieitsev, Trans). Dnipro, Ukraine : Balans biznes Buks.

Received: 05.11.2019 / Review 06.14.2019 / Accepted 06.20.2019

Кононова Олександра. Перелік та характеристика основних стратегій розвитку. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 2. С. 29-39.

DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-2-3>

УДК 338:658

JEL Classification A19; C51; G30

Кононова Олександра

к.е.н., доцент кафедри обліку, економіки і управління персоналом підприємства,
здобувач кафедри менеджменту, управління проектами і логістики
ДВНЗ "Придніпровська державна академія будівництва та архітектури"
м. Дніпро, Україна

E-mail: oleksandrakononova@gmail.com

ПЕРЕЛІК ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ

Анотація

Вступ. В нинішніх умовах одним з визначальних аспектів функціонування економічних систем (підприємств, галузей, економіки) є вибір напрямків розвитку, який розробляється та обґрунтовується на стратегічному рівні в рамках певного суб'єкта управління. Необхідність найбільш прийнятного та оптимального вибору стратегій розвитку актуалізується безперервним впливом середовища, яке змінюється в ХХІ ст. більш стрімкими темпами, має достатньо складні прояви, пов'язані з новими глобалізаційними, інформаційно-комунікаційними викликами. Зокрема, в умовах підвищення рівня відкритості ринків лідери тих або інших внутрішніх ринків, в тому числі в будівельній галузі, можуть поступитися та втратити конкурентні позиції новим, інноваційним компаніям, які мають більш адаптивні, гнучкі стратегії розвитку.

Методи. В процесі дослідження використано порівняльний, аналітичний методи, а також метод системного підходу.

Результати. Наукова новизна запропонованого підходу полягає в тому, що нами враховано найкращі наукові трактування щодо вказаного питання, здійснено універсалізацію положень сучасної наукової думки за визначеним аспектом дослідження, вказано на інноваційні напрямки, характерні практиці функціонування суб'єктів галузі. В рамках дослідження здійснено вивчення основних наукових підходів щодо класифікації та характеристики сучасних стратегій розвитку суб'єктів економічної діяльності.

Перспективи. Керуючись систематизацією положень наукових праць, на засадах вивчення практики функціонування суб'єктів галузі обумовлюється розробка авторського підходу до визначення переліку основних видів стратегій розвитку суб'єктів галузі.

Ключові слова: стратегія, стратегія розвитку, підходи до класифікації стратегій розвитку, галузь, суб'єкт господарювання.

Вступ.

Визначення певного спектру стратегій розвитку, які будуть в подальшому обґрунтовані, пов'язано з потребою розуміння їх видів, класифікацій за тими або іншими ознаками, характеристиками. За даним напрямком існує масштабний спектр наукових розвідок, їх потрібно чітко систематизувати та виділити положення, які дозволять сформулювати уніфікований підхід щодо можливих видів стратегій розвитку економічних систем в залежності від тих або інших ознак, їх характеристики тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблематикою класифікації та визначення основних стратегій розвитку суб'єктів господарювання займався чимало науковців: Г. Мінцберг, М. Портер, К. Обман, К. Фрімен, Б. Твісс,

О. Водачкова, Б. Санто, В. Савчук та ін. Варто зазначити, що серед авторів не має єдності у визначенні переліку та класифікації стратегій розвитку, що дозволило дійти висновку про необхідність розробки авторського підходу до визначення переліку основних видів стратегій розвитку суб'єктів господарювання, зокрема суб'єктів галузі.

Мета.

Метою даного дослідження є вивчення основних наукових підходів щодо класифікації та характеристики сучасних стратегій розвитку суб'єктів економічної діяльності та систематизація положень наукових праць на засадах вивчення практики функціонування суб'єктів галузі.

Методологія дослідження.

В процесі дослідження використано порівняльний, аналітичний методи, а також метод системного підходу.

Результати.

Можна виділити локальний підхід до класифікації стратегій розвитку, який пов'язаний з їх систематизацією в залежності від ознак орієнтиру на характер ринкових позицій (зміна частки ринку), масштаби, напрямки функціонування за різними сферами (зростання обсягів діяльності, обсягів використання ресурсів, витрат, організаційної зовнішньої інтеграції тощо), продуктову політику. Локальні стратегії розвитку передбачають окреслення напрямків діяльності та цільових орієнтирів, шляхів їх досягнення у вузькому розрізі, без охоплення стратегічного управління всіма сферами діяльності суб'єкта.

В рамках вказаного підходу слід розглянути склад та характеристики локальних стратегій розвитку, наведених в положеннях наукового дослідження О. Пащенко [14]. Авторка досліджує вказану проблематику на прикладі суб'єкта господарювання (підприємства). Вивчення матеріалів наукової роботи авторки показало, що вона виділяє такі види локальних стратегій розвитку суб'єкта підприємництва, а саме:

1) види стратегій розвитку, що передбачають концентроване зростання, і включають:

- стратегії підвищення ринкових позицій. Такі стратегії, як вказує авторка, впроваджують в умовах: освоєних ринків; існуючого продуктового портфеля; розвинутих технологій; існування певних ринкових позицій суб'єкта господарювання;

- стратегії, пов'язані з розвитком ринків. Відповідно до твердження О. Пащенко, такі стратегії можуть бути реалізовані в наступних умовах: нових ринків; існуючого продуктового портфеля; розвинутих технологій; існування певних ринкових позицій суб'єкта господарювання;

- стратегії, пов'язані з розвитком продуктового асортименту (розробкою, позиціонуванням, просуванням та збутом нових видів продуктів (послуг)) тощо. Згідно з підходом дослідниці, вказані стратегії можна реалізувати за таких умов, а саме: освоєного ринкового простору; нового продукту (послуги); розвинутих технологій; існування певних ринкових позицій суб'єкта господарювання. О. Пащенко [14] щодо ключових напрямків таких стратегій вказує на розроблення нових перспектив та можливостей. На нашу думку, зазначене визначення дещо спрощене, в ньому не вказується на процесну складову щодо розробки, створення, просування та збуту нових продуктів (послуг), адаптацію цих процесів і їх елементів до змін середовища тощо.

На нашу думку, склад стратегій, які передбачають концентроване зростання, можна розширити за рахунок стратегії, пов'язаної з просуванням нових продуктів (послуг) на нових ринках. Цей вид стратегій цілком відповідає обраній категорії. Така стратегія розвитку може бути впроваджена, враховуючи попит на новітні продукти (послуги) в рамках попиту серед інноваційно налаштованих споживачів. Зокрема, в будівельній сфері це стосується будівництва та реалізації старт-квартир, старт-офісів, які набувають все більшого попиту серед достатньо вагомої частки споживачів;

2) види стратегій розвитку, що передбачають інтегроване зростання, представлені:

- стратегіями зворотних вертикальних інтеграцій. В складі основних умов їх реалізації, за твердженням авторки [14], можна визначити наступні: використання існуючого ринкового середовища, продуктів (послуг) та технологічного стану суб'єкта; створення нових позицій на ринку;
- стратегіями прямих вертикальних інтеграцій. До умов реалізації даних стратегій, згідно з підходом дослідниці [14], слід віднести, такі: використання існуючого ринкового середовища, продуктів (послуг) та технологічного стану суб'єкта; створення нових позицій на ринку.

Можемо відмітити, що в сучасних умовах можливе використання стратегій розвитку, що передбачають інтегроване зростання, і для об'єднань конкурентів (в тому числі мережевих і централізованих). Створення таких інтеграційних об'єднань можливе в будь-якій галузі, в тому числі будівельній (прикладом є Група компаній «МТМ-систем» (м. Харків), створена на базі об'єднання української та німецької будівельних компаній, інших компаній в супутніх сферах [9]). Сучасні глобалізаційні процеси, кризові явища або ринкові пріоритети в перспективі можуть сприяти розвитку нових інтеграційних об'єднань на таких умовах, в такому складі учасників, які не були традиційними в минулому. Серед нових учасників можуть бути як окремі особи, компанії, об'єднання, колективи, які керуються самостійно або, на рівні інших відокремлених учасників, структурні підрозділи, які будуть складатися лише з роботів, керованих людьми або також роботами. Всі ці новітні явища виникають з огляду на зміни середовища, впливають на конкурентні позиції і обумовлюють розвиток як компаній, галузей, так і цілої економіки країни, об'єднань країн тощо;

3) види стратегій розвитку, що передбачають диверсифіковане зростання, і включають централізовану, горизонтальну та конгломеративну диверсифікацію. Вказані стратегії розвитку пов'язані із стратегічним орієнтиром на створення диверсифікації на різних рівнях, щодо тих або інших сфер діяльності. Найбільш розповсюдженою може вважатися диверсифікація продукції, орієнтована на цільове зростання на певних ринках;

4) види стратегій розвитку, що пов'язані із скороченням діяльності, витрат. Такі стратегії, за справедливим твердженням О. Пащенко [14], пов'язані як з продуктивними шляхами щодо оптимізації витрат, так і з подоланням ситуацій, викликаних кризовим економічним становищем.

Можемо констатувати, що підхід О. Пащенко [14] є системним, комплексно враховує достатньо широкий спектр локальних стратегій розвитку, пов'язаних з основними ознаками, що визначають їх економічну природу.

Потрібно звернути увагу і на підхід до класифікації стратегій розвитку, сформульований під кутом їх поділу за стадіями змін життєвого циклу продукції (послуг), напрямків діяльності. Можемо відмітити, що такий підхід є достатньо поширеним серед науковців і такі автори, які досліджують стратегії розвитку саме в рамках вказаних категорій (за всіма або певними стадіями життєвого циклу).

Зокрема, згідно з підходом Н. Алексєєвої [1], можна виділити перелік базових стратегій розвитку, які є найбільш традиційними в практиці функціонування компаній, і їх зміст відображає певні зміни у функціонуванні, пов'язані з трансформаціями різних об'єктів управління (продукція, ринкові позиції, технологічне забезпечення тощо). В складі таких стратегій авторка виділяє: стратегії, пов'язані з підтриманням стабільності; стратегії, пов'язані з ростом; стратегії, пов'язані із скороченням (росту, ринкових позицій, обсягів випуску та реалізації продукції тощо).

Потрібно виділити також підходи авторів до існування окремих стратегій розвитку, сформульованих в рамках їх поділу за стадіями змін життєвого циклу продукції (послуг), напрямків діяльності. А саме, С. Віханським [8] пропонується класифікація стратегій росту, яка складається, зокрема, з: стратегії, пов'язаної з концентрованим ростом; стратегії, пов'язаної з інтегрованим ростом; стратегії, пов'язаної з диференційованим ростом. Схожий традиціоналістський підхід до класифікації стратегій росту відмічається в наукових дослідженнях І. Ансоффа [4], Л.Довганя, Ю. Каракая, Л.Артеменко [11], В. Рульєва, С. Гуткевич [16]. Можемо відмітити, що ця класифікація

стратегій росту, які є складовими стратегій розвитку частково відповідає переліку локальних стратегій розвитку, наведених О. Пащенко [14]. Це вказує на те, що базові стратегії розвитку можуть виступати також в якості локальних, якщо розглядається необхідність стратегічної операціоналізації щодо певного структурного елементу економічної системи.

Схожий, але дещо модифікований підхід до класифікації стратегій росту висунуто А. Баланович [5]. Зокрема, за твердженням авторки, стратегії росту підприємства можуть складатися з [5, с. 80]:

- стратегій, пов'язаних з концентрованим ростом (основаних на орієнтірі суб'єкта економічної діяльності на трансформацію ринків, розробку, просування та збут нових видів продукції);

- стратегій, пов'язаних з інтегрованим розвитком, які обумовлюють забезпечення збільшення масштабів діяльності завдяки доповненню асортименту продукції (послуг) новими видами. Такий підхід, на нашу думку, також використовується на практиці, як і той, коли підприємства створюють інтеграційні об'єднання з іншими конкурентами, підприємства, задіяними в супутніх сферах;

- стратегій, пов'язаних з диверсифікацією діяльності, які, за твердженням дослідниці [5, с. 80], можуть застосовуватись у випадках неможливості продовження розвитку суб'єктів економічної діяльності за традиційно освоєними напрямками діяльності, виробництва, збуту певного асортименту продукції (послуг) тощо;

- стратегій, пов'язаних із здійсненням перегрупування сил (потенціалу) в цілях підвищення рівня ефективності функціонування суб'єкта економічної системи. Як вказує А. Баланович [5, с. 80], використання таких стратегій потрібне з огляду на необхідність проведення структурних переформатувань функціонування, орієнтованих на оновлення продуктової лінійки згідно із змінами тенденцій попиту на відповідних ринках. Вказану стратегію, за справедливим твердженням авторки, слід впроваджувати для радикального відновлення діяльності.

В контексті вказаного другого наукового підходу слід відмітити визначення та характеристику основних видів стратегій цієї категорії, подане О. Вініченко [7, с. 47-48]. Відповідно до матеріалів наукової праці дослідниці, такі стратегії можна поділити на:

- 1) стратегії зростання, які пов'язані із збільшенням масштабів підприємства, його діяльності, можливостями розширень, орієнтиром на отримання домінуючих позицій на ринку. В складі таких стратегій авторка виділяє стратегії концентрації, диверсифікації та інтеграції;

- 2) стратегії стабілізації, обумовлені домінуванням суб'єкта галузі на ринку певного рівня, неможливістю забезпечення зростання в умовах власного лідерства. Серед основних стратегій стабілізації О. Вініченко [7, с. 48] виокремлює, зокрема, стратегії стабілізації положення на ринку, стратегії захисту ринкових позицій та стратегії виживання на ринку;

- 3) стратегії скорочення, пов'язані з відсутністю внутрішніх можливостей для зростання (існування мінімального прибутку, низької рентабельності, збитковості). В складі ключових стратегій скорочення, виділених О. Вініченко [7, с. 48], виділяються, зокрема: стратегії переорієнтації та скорочення, стратегії скорочення (відокремлення), стратегії скорочення витрат, стратегії ліквідації (товарної лінійки, підрозділів, підприємства тощо);

- 4) стратегії реструктуризації, обумовлені низькою ефективністю, модифікацією масштабів діяльності підрозділів, суб'єктів підприємницької діяльності. Згідно з підходом авторки [7, с. 48], стратегії цієї категорії можуть бути представлені: стратегіями виробництва, стратегіями реструктуризації активів, стратегіями фінансової реструктуризації, стратегіями реструктуризації.

Слід відмітити науковий підхід до класифікації стратегій розвитку, пов'язаний з їх багаторівневою структуризацією в рамках функціонування суб'єкта економічної діяльності. Мається на увазі, що для кожного структурного напрямку функціонування визначається відповідна концепція, зазначений підхід також, на нашу думку, може вважатись таким, що має локальний (конкретний) характер.

В рамках вказаного підходу слід проаналізувати класифікацію та характеристику стратегій

розвитку, визначену Т. Старшиною, Н. Перепелицею [17]. Згідно із твердженням дослідниць, такі стратегії можуть бути представлені, зокрема:

1) корпоративними стратегіями розвитку, що включають: портфельні стратегії (з відповідним стратегічним планом щодо розробки, просування, збуту асортименту продукції компанії; стратегічною програмою використання портфелю інвестицій компанії), стратегії росту (переважно ті, які виділяють в рамках традиціоналістського підходу, а саме: стратегії концентрації, диверсифікації та інтеграції), конкурентні стратегії (широкий спектр стратегій підвищення ринкових позицій компанії). Досліджувана категорія стратегій є однією з пріоритетних та фундаментальних, під які підлаштовують всі інші в великих корпораціях, зокрема, таких як провідна американська будівельна корпорація Lennar Corp. Пріоритетною корпоративною стратегією Lennar Corp. впродовж останніх п'яти років (на кінець 2018 р.) була територіальна стратегія злиття з конкурентами в рамках США [19; 20];

2) діловими стратегіями розвитку (бізнес-стратегіями), які представлені локальними стратегічними планами завоювання сильних довгострокових конкурентних позицій компанії. Вони, за твердженням Т. Старшиної, Н. Перепелиці [17, с. 137], представлені підходами, напрямками, які розробляються на рівні керівництва для досягнення ефективності показників за певною, конкретною сферою діяльності (зокрема, розробка проектів екологічних старт-будинків, їх просування та збут в рамках певного регіону тощо). Як відмічають автори [17, с. 137], в суб'єктах економічної діяльності, які функціонують за одним напрямком діяльності (наприклад, будівництво автомобільних заправних станцій (АЗС)), корпоративні та ділові стратегії можуть співпадати. Це пов'язано з тим, що для таких компаній передбачено вироблення стратегічного плану та його обґрунтування тільки щодо певного виду діяльності. При цьому, якщо суб'єкти господарювання займаються багатопрофільною діяльністю навіть в рамках певної сфери економічної діяльності (зокрема, будівництво автомобільних заправних станцій (АЗС), офісних будівель та торговельно-розважальних комплексів, житлових будинків тощо), то такі компанії можна вважати диверсифікованими, і вони, зазвичай, мають як корпоративну, так і низку ділових (бізнес) стратегій;

3) функціональними стратегіями розвитку, які передбачають конкретизацію деталей в кожному стратегічному плані дій як щодо загальної стратегії розвитку за всіма підрозділами, так і щодо кожного напрямку діяльності [17, с. 138]. Достатньо системний підхід щодо виділення функціональних стратегій розвитку суб'єкта економічної діяльності подано в науковому дослідженні С. Алексєєва [2]. Відповідно до твердження автора, функціональні стратегії підприємства можна поділити на [2]:

- функціональні стратегії розвитку щодо об'єктів управління, серед яких він виокремлює торгову, трудову, фінансову та інноваційні стратегії. Судячи з логіки дослідника, в рамках вказаних функціональних стратегій деталізується кожен з напрямків діяльності компанії (об'єкти управління). Це можуть бути різні профільні напрямки будівництва, супутні види діяльності певного підприємства. І на всіх рівнях визначається функціональний план управління ними;

- функціональні стратегії розвитку щодо суб'єкта управління, які передбачають управлінську, організаційну, кадрову та маркетингову стратегії розвитку. Також, як і щодо функціональних стратегій розвитку відносно об'єктів управління, до функціональних стратегій розвитку щодо суб'єкта управління в сфері будівельної галузі можна запропонувати додати виробничу стратегію розвитку;

4) операційними (інструментальними) стратегіями розвитку, які, як вказують Т. Старшинова, Н. Перепелиця [17, с. 138], дозволяють більш детально, ніж на функціональному рівні, визначити конкретні стратегічні ініціативи, способи найкращих варіантів використання окремих складових (ресурсної бази) в рамках діяльності суб'єкта підприємництва як за кожним конкретним напрямком, так і в цілому тощо.

Заслужує на увагу науковий підхід до класифікації стратегій розвитку в розрізі адаптації підприємства до впливів зовнішнього та внутрішнього середовища. Автори цього підходу (Н. Цопа,

О. Галушко, С. Галушко [18]) серед ключових факторів внутрішнього середовища виділяють рівень фінансової стійкості суб'єкта економічної діяльності. Цей вид впливу обирається у якості ключового, фактори зовнішнього середовища, судячи із змісту переліку стратегій даної категорії не відіграють такої суттєвої ролі. Зокрема, Н. Цопа, О. Галушко, С. Галушко [18, с. 359] серед основних стратегій розвитку в розрізі адаптації підприємства до впливів середовища виокремлюють:

1) у разі низької фінансової стійкості:

- стратегії ігнорування зовнішніх впливів, які забезпечують підтримання невисокого рівня встановлених досягнень (в фінансово-економічній, продуктивній (за основними напрямками діяльності, видами продукції (послуг)), ринковій, організаційній сферах);

- стратегії перетворення загроз на можливості, які є більш ефективними з точки зору збереження встановлених досягнень (в фінансово-економічній, продуктивній (за основними напрямками діяльності, видами продукції (послуг)), ринковій, організаційній сферах);

2) у випадках дуже низької фінансової стійкості (якщо існує загроза банкрутства для суб'єкта економічної діяльності):

- стратегії дружнього поглинання, коли для суб'єкта економічної діяльності для уникнення кризових ситуацій у всіх сферах діяльності найбільш прийнятною є інтеграція з економічним партнером на паритетних умовах співпраці тощо;

- стратегії пасивної адаптації, коли суб'єкт господарювання не чинить активного опору новим та існуючим загрозам як в сфері зовнішніх, так і внутрішніх впливів. Використання таких стратегій, за твердженням авторів, пов'язане з максимальним рівнем загроз у всіх сферах;

- стратегії активної адаптації, коли суб'єкти підприємництва здійснюють активний опір щодо нових та існуючих зовнішніх і внутрішніх викликів, тим самим створюючи певні досягнення в різних сферах діяльності;

3) у разі допустимого рівня фінансової стійкості (нормальний рівень, який не пов'язаний із загрозами):

- стратегії ігнорування зовнішніх впливів, які забезпечують підтримання нормального рівня встановлених досягнень (в фінансово-економічній, продуктивній (за основними напрямками діяльності, видами продукції (послуг)), ринковій, організаційній сферах);

- стратегії максимального використання можливостей суб'єкта економічної системи в усіх або конкретній сфері. Застосування вказаних стратегій сприяє, як свідчать матеріали дослідження Н. Цопа, О. Галушко, С. Галушко [18, с. 359], досягненню високого рівня ефективності такої адаптації, і, відповідно, забезпечує більш високу фінансову стійкість підприємства в існуючих умовах;

4) у випадку високого рівня фінансової стійкості суб'єкта підприємницької діяльності:

- стратегії ігнорування зовнішніх впливів, які забезпечують підтримання високого рівня встановлених досягнень (в фінансово-економічній, продуктивній (за основними напрямками діяльності, видами продукції (послуг)), ринковій, організаційній сферах);

- стратегії максимального використання можливостей та нового рівня результативності суб'єкта економічної системи в усіх або конкретній сфері.

Є також наукові підходи, які передбачають визначення стратегій розвитку суб'єктів економічної діяльності в залежності від певних сутнісних ознак, що характеризують обрані стратегічні орієнтири.

В розрізі вказаного підходу можемо охарактеризувати трактування основних видів стратегій розвитку суб'єкта галузі, сформульоване А. Андреевою [3, с. 188-190] в залежності від низки ознак, що визначають стратегічні пріоритети. За твердженням авторки, стратегії розвитку суб'єктів галузі на сучасному етапі функціонування можна класифікувати за:

1) типами економічного росту, які дозволяють виділити наступні види стратегій розвитку:

- стратегії, націлені на концентроване зростання (за певними напрямками, об'єктами, в цілому в рамках підприємства). Серед таких стратегій авторка виділяє, зокрема: стратегії, пов'язані

із підвищенням ринкової частки ринку; стратегії, які передбачають розвиток ринку (пошук нових клієнтських сегментів, ринкових територій тощо); стратегії, пов'язані з розвитком нового виду продукції на вже освоєних ринкових нішах;

- стратегії, обумовлені орієнтиром на диверсифіковане зростання. Вказані стратегії передбачають, що суб'єкти галузі в цілях отримання більш прийняттого стратегічного результату акумулюють зусилля на певних найбільш вигідних напрямках діяльності, починають займатись виробництвом тільки певного виду продукції;

2) етапами життєвих циклів компаній, які представлені:

- стратегіями прискореного зростання. Як відмічає А. Андрєєва [3, с. 189], ця категорія стратегій розвитку передбачає інтенсифікацію стратегічних зусиль суб'єкта галузі щодо посилення ринкових позицій, підвищення результативності діяльності за всіма напрямками діяльності;

- стратегіями обмеженого зростання. Вивчення положень наукового підходу дослідниці [3, с. 189] дозволяє констатувати, що такі стратегії передбачають здійснення підтримки та управління на рівні існуючих напрямків діяльності суб'єктів галузі.

В розрізі п'ятого наукового підходу (класифікації стратегій розвитку за сутнісними ознаками) можна проаналізувати перелік та характеристику стратегій цієї категорії, виділених в науковій праці Т. Корнєєвої, С. Нікітіна [13] та Є. Пипко [15]. Згідно з твердженням авторів, стратегії розвитку суб'єкта галузі можна класифікувати у відповідності до:

1) ознаки, яка передбачає визначення стратегічного розвитку тієї або іншої сфери (напряму). В складі стратегій розвитку даного типу автори відмічають ресурсні стратегії, функціональні стратегії;

2) ознаки, яка пов'язана з обґрунтуванням стратегічного розвитку організаційного управління окремих структурних одиниць суб'єкта економічної діяльності. В рамках таких стратегій слід, на думку Т. Корнєєвої, С. Нікітіна [13], виокремлювати стратегії, що передбачають розвиток окремих структурних підрозділів;

3) ознаки вирішення певних проблемних аспектів розвитку суб'єкта галузі.

Важливо підкреслити окремий науковий підхід, який передбачає існування комплексних стратегій розвитку суб'єктів економічної діяльності, сформованих за рахунок певних локальних стратегій.

В контексті такого підходу можна розглянути структуру комплексної стратегії розвитку суб'єкта галузі, визначену Т. Корнєєвою, С. Нікітіним [13]. А саме, на думку авторів, така стратегія може бути представлена:

- базовою стратегією «продукція-ринковий простір», яка на стратегічному рівні передбачає склад продукції, технології виробництва, ринку збуту, механізм стратегічного управління розробкою, просуванням, збутом в рамках ринкового простору тощо. Серед таких стратегій, відповідно до твердження О. Гудзь, О. Мусійовської [10, с. 339], можуть виділятися, зокрема, захисні стратегії, пасивно-наступальні стратегії, стратегії ринкової ніші, активно-наступальні стратегії. Слід відмітити, що в рамках стратегії розвитку категорії «продукція-ринковий простір» в наукових працях розглядаються і інші види стратегій. Зокрема, С. Васильцова, О. Кітченко, Т. Хохлюк [6] вказують на існування природних стратегій управління розвитком, просуванням та збутом нових видів продукції без залучення додаткових зовнішніх джерел фінансування. Відповідно до підходу Ю. Карлик, М. Бігдан [12], в складі основних ринкових стратегій розвитку малого підприємства можна виділити такі: стратегії, які передбачають копіювання ринкової поведінки лідерів ринку; стратегії, які пов'язані з функціонуванням на ринку в чітко визначених розмірах, що дозволяють успішно функціонувати; стратегії, які передбачають участь в створенні продукту великих компаній; стратегії, пов'язані із використанням переваг провідних учасників галузі (використання кольору лідера ринку в рекламі власних видів продукції, певних ключових фраз, змінених відповідно до власного продукту тощо).

Висновки і перспективи.

Систематизація та вивчення сучасних наукових праць за досліджуваною проблематикою дозволила сформулювати авторський підхід до питання класифікації основних стратегій розвитку суб'єкта економічної діяльності. А саме, до основних видів стратегій розвитку суб'єкта галузі можна віднести:

1) локальні стратегії розвитку, які визначаються за функціональними (процесними), структурно-управлінськими, ринковими та продуктовими, фінансово-економічними цільовими орієнтирами та можливостями;

2) інноваційні локальні стратегії розвитку, які визначають управління всіма (конкретними) сферами діяльності і пов'язані з орієнтиром на покращення існуючих позицій за всіма (конкретними) напрямками діяльності;

3) комплексні сталі стратегії розвитку, які представляють собою оптимальні комбінації локальних сталих стратегій розвитку;

4) комплексні гнучкі стратегії розвитку, які включають оптимальні комбінації локальних гнучких стратегій розвитку і найбільш адаптовані до змін ринкового середовища, є конструкторами його трансформацій, визначають нові тренди і тенденції тощо.

Представлений авторський перелік видів стратегій розвитку суб'єкта галузі сформульовано на засадах використання порівняльного, аналітичного методів, методу системного підходу. Наукова новизна запропонованого підходу полягає в тому, що нами враховано найкращі наукові трактування щодо вказаного питання, здійснено універсалізацію положень сучасної наукової думки за визначеним аспектом дослідження, вказано на інноваційні напрямки, характерні практиці функціонування суб'єктів галузі.

В рамках дослідження здійснено вивчення основних наукових підходів щодо класифікації та характеристики сучасних стратегій розвитку суб'єктів економічної діяльності. Серед таких підходів виділено, зокрема: локальний підхід до класифікації стратегій розвитку, який пов'язаний з їх систематизацією в залежності від ознак орієнту на характер ринкових позицій (зміна частки ринку), масштаби, напрямки функціонування за різними сферами, продуктову політику; підхід до класифікації стратегій розвитку, сформульований під кутом їх поділу за стадіями змін життєвого циклу продукції (послуг), напрямків діяльності; підхід до класифікації стратегій розвитку, пов'язаний з їх багаторівневою структуризацією в рамках функціонування суб'єкта економічної діяльності; підхід до класифікації стратегій розвитку в розрізі адаптації підприємства до впливів зовнішнього та внутрішнього середовища; підходи, які передбачають визначення стратегій розвитку суб'єктів економічної діяльності в залежності від певних сутнісних ознак, що характеризують обрані стратегічні орієнтири; підхід, який передбачає існування комплексних стратегій розвитку суб'єктів економічної діяльності, сформованих за рахунок певних локальних стратегій. Керуючись систематизацією положень наукових праць, на засадах вивчення практики функціонування суб'єктів галузі було розроблено авторський підхід до визначення переліку основних видів стратегій розвитку суб'єктів галузі.

Доцільність і ґрунтовність впровадження та використання стратегій розвитку визначається їх ефективністю стосовно стану та рівня певних оціночних показників діяльності суб'єктів будівельної галузі. Достовірність, повнота та комплексність оцінки рівня ефективності стратегій розвитку може бути оцінена із застосуванням доречних до конкретних напрямків стратегічного аналізу, об'єктивних, науково обґрунтованих методичних підходів. В наукових працях використовують широкий спектр підходів щодо системного та локального вивчення ефективності стратегій розвитку як самої галузі, так і її суб'єктів. Зміст та характеристики цих підходів визначають їх методику, переваги, недоліки, можливість універсального застосування щодо вивчення проблеми оцінки ефективності стратегій розвитку. Для вивчення можливості застосування існуючих наукових методичних підходів, виявлення потреб адаптації або необхідності розробки, визначення якісно нових методів, показників оцінки потрібно проведення комплексного дослідження наукової бази за

вказаним напрямком. Тому, пріоритетним напрямом наших подальших досліджень є аналіз характеристик, переваг та недоліків основних сучасних наукових підходів щодо питання оцінки ефективності стратегій розвитку суб'єктів будівельної галузі.

Список використаних джерел

1. Алексеева Н.І. Класифікація базових стратегій зростання підприємства. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2012. Вип. 3 (13). С. 71-80.
2. Алексеев С.Б. Механізм формування функціональних стратегій елементів внутрішнього стратегічного потенціалу торговельного підприємства. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3495_ (дата звернення: 03.04.2019).
3. Андреева А.А. Виды и элементы стратегии развития предприятия. *Вестник ВУиТ*. 2010. №20. С. 186-192.
4. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия; пер с англ. СПб.: «Питер», 1999. 432 с.
5. Баланович А.М. Теоретико-методичні засади формування стратегій розвитку підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 8. Ч. 2. С. 77-81.
6. Васильцова С.О., Кітченко О.М., Хохлюк Т.В. Продуктова стратегія як основа просування товару на ринок. *Інноваційна економіка*. 2015. № 1(56). С. 158-162.
7. Виниченко Е.Н. Сравнительная характеристика базовых стратегий развития предприятий. *Европейський вектор економічного розвитку*. 2015. №2 (19). С. 40-52.
8. Виханский О.С. Стратегическое управление. М.: Экономист, 2015. 284 с.
9. Група компаній «МТМ-Систем». URL : <http://mtmmarket.com/> (дата звернення: 03.04.2019).
10. Гудзь О.І., Мусійовська О.Б. Методичний підхід до обґрунтування стратегії розвитку підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. Вип. 22. С. 334-340.
11. Довгань Л.Є., Каракай Ю.В., Артеменко Л.П. Стратегічне управління. К. : Центр учбової літератури, 2009. 440 с.
12. Карлик Ю.Ю., Бігдан М.Г. Планування та формування продуктової стратегії підприємства при виході на зовнішній ринок. URL : http://ven.ztu.edu.ua/article/view/94324_ (дата звернення: 03.04.2019).
13. Корнеева Т.Ю., Никитин С.А. Цели и стратегии развития предприятий, их классификация и системный подход к их формированию. *Известия Тульского государственного университета*. 2010. № 1(1). С. 195-204.
14. Пащенко О.П. Теоретичні аспекти стратегічного управління розвитком підприємства. URL : https://km-news.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2012/10/rozdil-2_.pdf_ (дата звернення: 03.04.2019).
15. Пипко Е.Г. Формирование стратегии предприятий сферы сервиса на рынке деловых услуг. *Вестник Самарского государственного экономического университета*. 2010. № 1(63). С. 64-68.
16. Рулев В.А., Гуткевич С.О. Менеджмент. К.: Центр учбової літератури, 2011. 312 с.
17. Старшинова Т.А., Перепелица Н.М. О классификации стратегий предприятия. *Вестник ТвГУ*. 2016. № 1. С. 134-139.
18. Цопа Н.В., Галушко Е.С. Галушко С.А. Формирование стратегии управления развитием строительного предприятия. *Культура народов Причерноморья*. 2013. № 260. С. 355-360.
19. Lennar Completes Strategic Combination with CalAtlantic. URL : <https://www.prnewswire.com/news-releases/lennar-completes-strategic-combination-with-calatlantic-300597384.html>. (дата звернення: 03.04.2019).
20. Lennar Corp. URL : 03.05.2019. <https://www.lennar.com/about/core-values>. (дата звернення: 03.04.2019).

Статтю отримано: 11.04.2019 / Рецензування 17.05.2019 / Прийнято до друку: 20.06.2019

Oleksandra Kononova

Ph.D. (in Economics), Associate Professor

Department of Accounting, Economics and Human Resources Management

Department of Applicant of Management, Project Management and Logistics

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

Dnipro, Ukraine

E-mail: oleksandrakononova@gmail.com

LIST AND CHARACTERISTICS OF MAIN DEVELOPMENT STRATEGIES

Abstract

Introduction. In the current conditions, one of the decisive aspects of the functioning of economic systems (enterprises, industries, economics) is the choice of development directions that is developed and substantiated at the strategic level within the framework of a certain subject of management. The need for the most appropriate and optimal choice of development strategies is actualized by the continuous influence of the environment, which is changing in the XXI century more rapidly, has rather complex manifestations associated with new globalization, information and communication challenges. In particular, in a context of increasing the level of openness of markets, leaders of certain or other domestic markets, including in the construction industry, may yield and lose the competitive position of new, innovative companies with more adaptive, flexible development strategies.

Methods. The article methodology is on the basis of the use of comparative, analytical methods, method of the system approach.

Results. The scientific novelty of the proposed approach is that we take into account the best scientific interpretations regarding this issue, the universalization of the provisions of contemporary scientific thought in the definite aspect of the study, is pointed out on the innovative directions characteristic of the subjects practice of the industry. Within the framework of the investigation, the study of the main scientific approaches to the classification and characteristics of modern strategies for the development of economic entities.

Discussion. Guided by the systematization of the provisions of scientific works, on the basis of studying the functioning practice of the industry subject determined the development of an author's approach to determining the list of major types of development strategies of industry.

Keywords: strategy, development strategy, approaches to the classification of development strategies, industry, subject of management.

References

1. Alyeksyeyeva, N.I. (2012). Klyasyfikaciya bazovyh stratehij zrostannya pidpryyemstva [Classification of basic business growth strategies]. *Visnyk Shidnoyevropejskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu* [Bulletin of the East European University of Economics and Management], 3 (13), 71-80.
2. Alyeksyeyev, S.B. (2019). Mehanizm formuvannya funkcionalnyh stratehij elementiv vnutrishnoho stratehichnoho potencialu torhovelnoho pidpryyemstva [Mechanism of functional strategies formation of the internal strategic potential elements of a trading enterprise]. *www.economy.nayka.com.ua*. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3495>.
3. Andreeva, A.A. (2010). Vidy i elementy stratehiy razvitiya predpriyatiya [Types and elements of enterprise development strategy]. *Vestnik VUyT [Herald VUIT]*, 20, 186-192.
4. Ansoff, Y. (1999). *Novaya korporativnaya stratehiya* [A new corporate strategy]. SPb., Russia: «Piter».
5. Balanovych, A.M. (2014). Teoretyko-metodychni zasady formuvannya stratehij rozvytku pidpryyemstva [Theoretical and methodical principles of enterprise development strategies formation]. *Naukovyj visnyk Hersonskoho derzhavnoho universytetu* [Scientific Herald of Kherson State University], 8, 2, 77-81.
6. Vasylycova, S.O., Kitchenko, & O.M., Hohlyuk, T.V. (2015). Produktova stratehiya yak osnova prosuvannya tovaru na rynek [Product strategy as the basis of product promotion on the market]. *Innovacijna ekonomika* [Innovative economy], 1(56), 158-162.
7. Vinichenko, E.N. (2015). Sravnitel'naya harakteristika bazovyh stratehij razvitiya predpriyatij [Comparative characteristic of the basic strategies of enterprise development]. *Yevropejskyj vektor ekonomichnoho rozvytku* [European vector of economic development], 2 (19), 40-52.
8. Vihanskij, O.S. (2015). *Stratehicheskoe upravlenie* [Strategic management]. Moscow, Russia: Ekonomist.
9. Hruppa kompanij «MTM-Sistem» (2019). *mtmmarkt.com*. Retrieved from <http://mtmmarkt.com/>.
10. Hudz, O.I., & Musijovska, O.B. (2018). Metodychnyj pidhid do obgruntuvannya stratehii rozvytku pidpryyemstva [Methodical approach to the substantiation of the strategy of enterprise development]. *Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy* [Economics and Enterprise Management], 22, 334-340.
11. Dovhan, L.Ye., Karakaj, Yu.V., & Artemenko, L.P. (2009). *Stratehichne upravlinnya* [Strategic management]. Kyiv, Ukraine : Centr uchbovoi literatury.
12. Karlyk, Yu.Yu., & Bihdan, M.H. (2019). Planuvannya ta formuvannya produktovoi stratehii pidpryyemstva pry vyhodi na zovnishnij rynek [Planning and formation of the product strategy of the company when entering the external market]. *ven.ztu.edu.ua*. Retrieved from <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/94324>.

13. Korneeva, T.Yu., & Nikitin, S.A. (2010) Celi i strategii razvitiya predpriyatij, ih klassifikaciya i sistemnyj podhod k ih formirovaniyu [Goals and strategies of enterprise development, their classification and the system approach to their formation]. *Izvestiya Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta* [Izvestiya Tula State University], 1(1), 195-204.
14. Pashhenko, O.P. (2019). Teoretychni aspekty stratehichnogo upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva [Theoretical aspects of strategic management of enterprise development]. *km-news.ztu.edu.ua*. Retrieved from https://km-news.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2012/10/rozdil-2_.pdf.
15. Pipko, E.H. (2010). Formirovanie strategii predpriyatij sfery servisa na rynke delovyh uslug [Formation of the strategy of enterprises in the sphere of service in the market of business services]. *Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta* [Bulletin of the Samara State Economic University], 1(63), 64-68.
16. Rulyev, V.A., & Hutkevych, S.O. (2011). *Menedzhment* [Management]. Kyiv, Ukraine: Centr uchbovoi literatury.
17. Starshinova, T.A., & Perepelica, N.M. (2016). O klassifikacii strategij predpriyatiya [Classification of enterprise strategies]. *Vestnik TvHU* [Herald of the TGU], 1, 134-139.
18. Copa, N.V., Halushko, E.S., & Halushko, S.A. (2013). Formirovanie strategii upravleniya razvitiem stroitel'nogo predpriyatiya [Formation of a management strategy for the development of a construction enterprise]. *Kultura narodov Prichernomorya* [Culture of the peoples of the Black Sea region], 260, 355-360.
19. Lennar Completes Strategic Combination with CalAtlantic. (2019). *www.prnewswire.com*. Retrieved from <https://www.prnewswire.com/news-releases/lennar-completes-strategic-combination-with-calatlantic-300597384.html>.
20. Lennar Corp. (2019). *www.lennar.com*. Retrieved from <https://www.lennar.com/about/core-values>.

Received: 04.11.2019 / Review 05.17.2019 / Accepted 06.20.2019

Сава Андрій, Довгань Ольга. Концептуальні підходи до формування моделі збалансованого розвитку сільських територій. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 2. С. 40-53.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-2-4>

УДК 338.43:332.14
JEL Classification O18

Сава Андрій

д.е.н., с.н.с., заступник директора з наукової роботи
Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН
м. Тернопіль, Україна

E-mail: andriy_sava@ukr.net

Довгань Ольга

молодший науковий співробітник науково-технологічного відділу аграрної економіки,
інформаційно-аналітичної роботи, маркетингу і трансферу інновацій
Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція
Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН
м. Тернопіль, Україна

E-mail: dovhanom@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація

Вступ. Становлення сільських територій на всіх рівнях управління вимагає більш повного розкриття галузево-економічних, інноваційно-технологічних, соціальних та екологічних особливостей їх розвитку. Одним із викликів для досягнення поставлених цілей є функціонування сільських територій в умовах впровадження механізму децентралізації владних повноважень. Їх функціональність чітко залежить від ієрархії управління на національному, регіональному, районному та базовому рівнях, а також визначення послідовних заходів як цілісної системи.

Методи. Для досягнення поставленої мети використано діалектичний метод пізнання дії економічних законів, системний підхід до вивчення економічних явищ, а також ряд інших методів: теоретичного узагальнення, системного аналізу і синтезу; логіко-історичного методу; інституціонального підходу; абстрагування та формалізації. Методологічною основою дослідження слугували теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з питань соціально-економічного розвитку сільських територій, функціонування територіальних громад та механізму управління ними.

Результати. У статті обґрунтовано напрями збалансованого розвитку економічного, соціального та екологічного базису сільських територій в умовах децентралізації управління; запропоновано концептуальну модель збалансованого розвитку сільських територій та її системи регулювання на принципах людноцентризму. Визначено також перелік заходів і важелів організаційно-економічного механізму функціонування сільських територій в умовах збалансованого розвитку.

Перспективи. Перспективними напрямками подальшого дослідження є вивчення методологічних, організаційно-економічних засад і принципів формування пріоритетних напрямів соціально-економічного функціонування територіальних громад та реалізації стратегії збалансованого розвитку сільських територій в умовах дерегуляції управління.

Ключові слова: концепція, модель, управління, збалансований розвиток, сільська територія, територіальна громада.

Вступ.

Становлення сільських територій на всіх рівнях управління вимагає більш повного розкриття галузево-економічних, інноваційно-технологічних, соціальних та екологічних особливостей їх розвитку. Одним із викликів для досягнення поставлених цілей є функціонування сільських територій в умовах впровадження механізму децентралізації владних повноважень за принципом «згори-донизу».

Визначені питання можна вирішити лише за умови формування ефективної моделі управління розвитком сільських територій в межах визначених законодавством України суб'єктів управління та їхніх повноважень. Їх функціональність чітко залежить від ієрархії управління на національному, регіональному, районному та базовому рівнях, а також визначення послідовних заходів як цілісної системи.

На основі необхідно запровадити удосконалений концептуальний підхід, наукова гіпотеза якого полягає у виділенні людини як носія взаємозалежних і комплексних властивостей природного, соціального та економічного середовищ її життєдіяльності. Це трансформується в модель інституціонального середовища, що створює передумови для ефективної системи управління розвитком сільських територій на різних рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням теоретико-методологічного та організаційно-практичного забезпечення функціонування сільських територій, обґрунтування управління їхнім соціально-економічним розвитком в умовах забезпечення збалансованості потреб територіальних громад присвячені ряд наукових досліджень і праць. Зокрема, вченими-економістами, які займалися цією проблематикою, є І.Ф. Баланюк [1], В.А. Барановський [2], О.М. Бородіна, О.Г. Булавка [3, 19], І.В. Гончаренко [11], В.С. Дієсперов, М.І. Долішній, В.Д. Залізко, А.В. Ключник [15], А.В. Лісовий, Ю.О. Лупенко [9, 12, 19], М.Й. Малік [10, 19], В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Могильний [12], Г.Л. Монастирський, М.К. Орлатий [12], Т.О. Осташко, О.І. Павлов [13], В.А. Поповкін, І.В. Прокопа [14], В.А. Пулім, В.П. Рябоконь, П.Т. Саблук, М.Г. Саєнко, О.П. Славкова [18], М.В. Смушак, М.П. Талавиря, В.А. Ткачук, В.К. Терещенко, М.М. Федоров, О.В. Шебаніна, О.Г. Шпикуляк, В.В. Юрчишин, С.О. Юшин та ін.

Разом із тим, незважаючи на суттєві напрацювання в означеному напрямі, існує необхідність поглибленого дослідження нових концептуальних підходів до формування управлінської системи функціонування сільських територій в умовах інституціональних трансформацій і регулювання збалансованого розвитку в територіальних громадах. Вирішення цих наукових проблем й обумовило необхідність проведення даного дослідження.

Мета.

Метою дослідження є дослідити теоретичні та організаційно-практичні засади територіального розвитку сільської місцевості та обґрунтувати формування концептуальних підходів до моделі збалансованого розвитку сільських територій з врахуванням особливостей регулювання соціально-економічних процесів на різних рівнях їх функціонування.

Методологія дослідження.

Для досягнення поставленої мети використано діалектичний метод пізнання дії економічних законів, системний підхід до вивчення економічних явищ, а також ряд інших методів: теоретичного узагальнення, системного аналізу і синтезу (для комплексної характеристики збалансованого розвитку сільських територій); логіко-історичного методу (для вивчення базових концепцій і теорій розвитку сільських територій); інституціонального підходу (для з'ясування передумов, напрямів і перспектив інституціоналізації розвитку сільських територій); абстрагування та формалізації (для обґрунтування детермінантів концепції збалансованого розвитку сільських територій). Методологічною основою дослідження слугували теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних

вчених з питань соціально-економічного розвитку сільських територій, функціонування територіальних громад та механізму управління ними.

Результати.

Розроблення і реалізація ефективної політики розвитку сільських територій розглядається як одна із стратегічних цілей України. Наявні диспропорції у їх функціонуванні і сповільнений процес становлення суспільства не дозволили сформувати комплексні системи регулювання розвитку сільських територій. В результаті сьогодні залишається не вирішеним цілий ряд проблем, таких як спад виробничих систем, зниження якості життя сільського населення, руйнування соціальної, транспортної інфраструктури тощо.

Очевидно, що в кожному з суб'єктів управління різного рівня необхідна модифікація існуючого організаційно-економічного механізму, яка дозволить не тільки розв'язати вищезазначені проблеми, а й ефективніше використовувати потенціал сільських територій, і зрештою підвищить конкурентоспроможність окремих регіонів та країни загалом.

Виявлення сучасних тенденцій стану і функціонування сільських територій показало істотне розширення комплексу чинників (тобто не лише аграрних), умов, показників, індикаторів та критеріїв, що впливають на їх розвиток.

Проведена оцінка розвитку сільських територій за економічним, соціальним та екологічним блоками дозволила зробити висновок, що в стратегічній моделі розвитку сільських територій існує спрощена модель взаємодії трьох чинників (економіка-соціум-екологія), що відповідає загальним тенденціям та умовам розвитку. На підставі проведеного дослідження була розроблена і запропонована багатofакторна модель розвитку сільських територій (рис. 1).

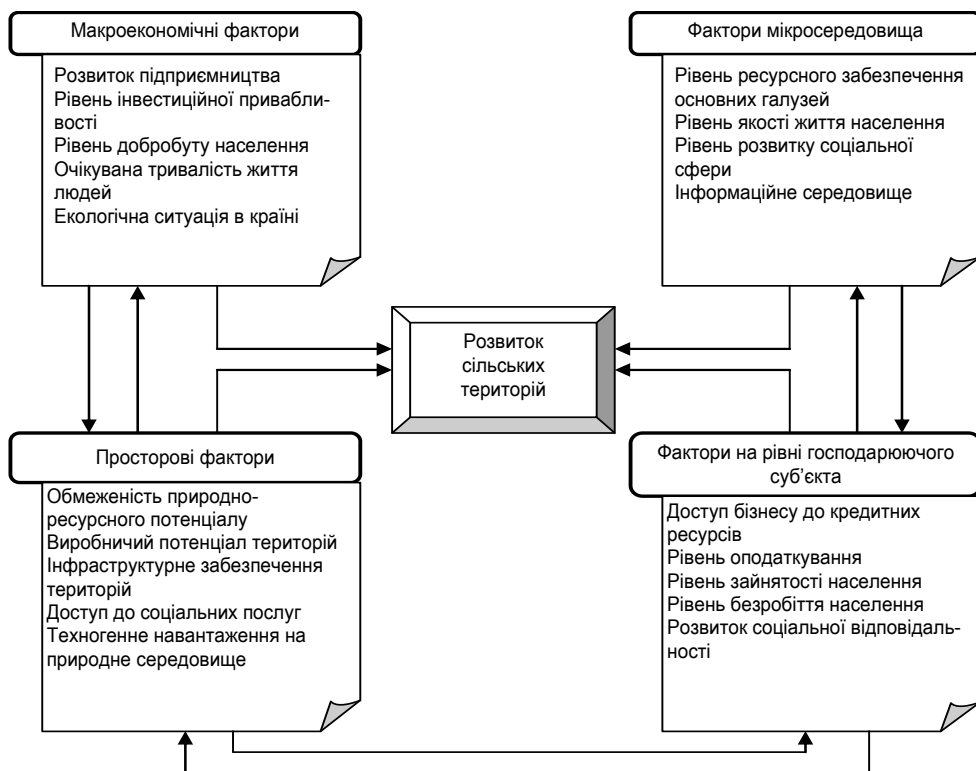

Рис. 1. Багатofакторна модель розвитку сільських територій

Джерело: [17].

Необхідність включення вказаних факторів у практику стратегічного управління сільськими територіями обумовлена тим, що невдачі й проблеми реалізації попередніх програмних документів спричинені невідповідністю існуючої структури вимогам і завданням концепції збалансованого розвитку, слабкою координованістю дій суб'єктів управління з реалізації стратегії на окремих територіях (особливо в частині узгодження цілей розвитку за економічними, соціальними та екологічними показниками).

Разом з тим, ефективне управління розвитку сільських територій неможливе без урахування комплексу чинників, що всесторонньо відображають цілі й завдання, які дозволяють перевірити ступінь досягнення цілей, оцінити якість як окремих дій і заходів, так і всієї системи загалом. При цьому слід враховувати інституціональні чинники, які варто відобразити під час формування моделі та концепції розвитку сільських територій.

За висновками академіка НААН Ю. О. Лупенка, наразі в Україні сформувалися п'ять основних моделей розвитку сільських територій: галузева, перерозподільча, територіальна, селоцентристська та змішана [9]:

1. *Галузева, або міжгалузева модель*, базується на ототоженні сільського розвитку із загальною модернізацією сільського господарства та агропродовольчого комплексу з урахуванням диверсифікації економічної діяльності на селі.

2. *Перерозподільча модель* пов'язує сільський розвиток зі зменшенням відмінностей між найвідсталішими сільськими регіонами та іншими секторами економіки.

3. *Територіальна (або кластерна) модель* передбачає локальне формування економічно активних територіальних громад чи територій на основі інтеграції усіх компонентів сільського розвитку, включаючи різні галузі.

4. *Селоцентристська, або селозберігаюча модель*, передбачає пріоритетне задоволення інтересів та збереження традицій сільського населення, характерних інституційних особливостей сільських територій.

5. *Змішана модель* ґрунтується на використанні окремих компонентів різних моделей, переважно галузевої і територіальної.

За словами науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки», у світі складно знайти однозначну модель – як правило, використовують комбіновані. Тому в Україні також не варто зосереджуватися лише на якійсь одній моделі. Зокрема, в Європі рухалися за трьома основними концепціями [9].

Передусім, це виробнича концепція або *концепція розвитку сектора економіки*. Для неї розвиток сільських територій ототожнюється із загальною модернізацією сільського господарства та агропродовольчого виробництва. Так звана *концепція зближення* пов'язує розвиток сільських територій виключно зі зменшенням відмінностей між найбільш відсталіми сільськими регіонами й іншими галузями економіки. Ще одна *концепція* – *використання можливостей території*. Йдеться про розвиток сільських районів загалом, із використанням усіх наявних ресурсів. Причому в більшості країн поєднуються галузева та територіальна моделі.

Розвиток сільських територій, на погляд С. В. Іванова, має ґрунтуватися на основі *концепції соціальної держави*, що, за визначенням, означає справедливий перерозподіл доходів між різними верствами і групами населення; створення відповідних умов для розвитку особистості; реалізація права на змістовну працю для кожної працездатної людини; високий рівень матеріального добробуту й задоволення духовних потреб; захист громадян від негативних аспектів механізму ринкової економіки; забезпечення економічної, соціальної та політичної стабільності суспільства [5, с. 419; 6].

Як зазначає академік НАН України В. М. Гесць, глобальні виклики сучасності довгострокового характеру (виснаженість навколишнього середовища та його ресурсів, нові види хвороб, глобальне потепління, конфлікти за ресурси й ряд інших) можуть виявитися нерозв'язаними у процесі економічного зростання колишніх моделей розвитку. Відповіддю на негативний сценарій розвитку подій може стати політика відтворення економічної та соціальної життєдіяльності на основі

загальної гуманізації виховання та освіти, яка сприятиме формуванню в наступному поколінні «критичної маси» людей, здатних і в індивідуальних, і в колективних засадах суспільного і державного устрою раціоналізувати свою поведінку (в тому числі й у взаємодії з навколишнім середовищем) [4].

Український уряд запланував реалізацію власної концепції розвитку сільських територій з поєднанням галузевої та територіальної моделі, дія якої триватиме до 2025 року [7; 8]. Йдеться про виділення «аграрного» акценту в її змісті та нарешті виокремлення окремим об'єктом регулювання поняття «сільські території».

Перший аргумент впливає із доручення Кабінету Міністрів України «аграрному» відомству (відтепер у складі Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства) розробити план заходів із реалізації Концепції, тобто воно стає координатором цього процесу. Одним із головних пріоритетів документу є механізм підготовки аграрного та сільського секторів держави до функціонування в умовах зони вільної торгівлі з ЄС. Це свідчить про деяку обмеженість вектора спрямованості стратегічного документу розвитку сільських територій.

Водночас цілі та завдання Концепції вказують на існування другого аргументу – територіальної спрямованості підходу. Як свідчить зміст документу, його метою є створення необхідних організаційних, правових та фінансових передумов для сільського розвитку, що передбачає розвиток несільськогосподарської діяльності, підвищення рівня якості життя сільського населення, охорону навколишнього середовища, збереження сільського населення та розширення управлінських можливостей територіальних громад.

Таким чином, проектна характеристика Концепції розвитку сільських територій свідчить про використання положень не лише двох моделей, а усіх можливих варіантів вирішення комплексної проблеми збалансованого розвитку сільських територій.

Більшість завдань уряду стосовно сільських територій орієнтовані на довгострокові результати, тому назріла необхідність об'єднати зусилля в галузі сталого розвитку сільських територій України усіх суб'єктів управління: конкретних державних установ, місцевих органів влади та самоврядування і місцевих територіальних громад, а також міжнародних організацій і фондів сприяння розвитку.

Для реалізації такої мети урядом обрано певний варіант сценарію розвитку сільських територій, який полягає у створенні умов для раціонального формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатоукладного сільського господарства; диверсифікації сільської економіки; сприятливого середовища проживання на основі нарощування людського і соціального капіталу та розвитку партнерства держави і бізнесу.

У цьому можна визначити ще одну надзвичайно важливу особливість Концепції – кінцевою точкою досягнення мети є людина, яка уособлює собою представника природної, соціальної та економічної сфер, а також засновника і учасника інституціонального середовища. Таким чином, можна стверджувати про необхідність виділення у теорії дослідження розвитку сільських територій **концепції людиноцентризму** як запоруки гармонійного досягнення збалансованих цілей сталого розвитку (рис. 2).

Цієї ж думки дотримується академік НААН М. Й. Малік, який вважає, що в центрі проблеми виходу села з кризи повинна стояти «людина села» з усіма її проблемами. Найважливішим аспектом залишається підвищення життєвих стандартів, що включають як підвищення рівня доходів на селі, так і поліпшення культурно-оздоровчих послуг, пристосування сільського стилю життя до сучасних вимог цивілізації [10].

Згідно з запропонованим концептуальним підходом, наукова гіпотеза полягає у виділенні людини як носія взаємозалежних і комплексних властивостей природного, соціального та економічного середовищ її життєдіяльності. Тобто людину необхідно розглядати як біологічний організм, який є невід'ємною частиною соціуму та проявляє свою сутність в економічних відносинах. Кожен із цих проявів функціонування людини формує певні правила поведінки із об'єктами та

суб'єктами природного, соціального та економічного середовищ. Це трансформується у модель інституціонального середовища, що створює передумови для ефективної системи регулювання сільськими територіями на різних рівнях.

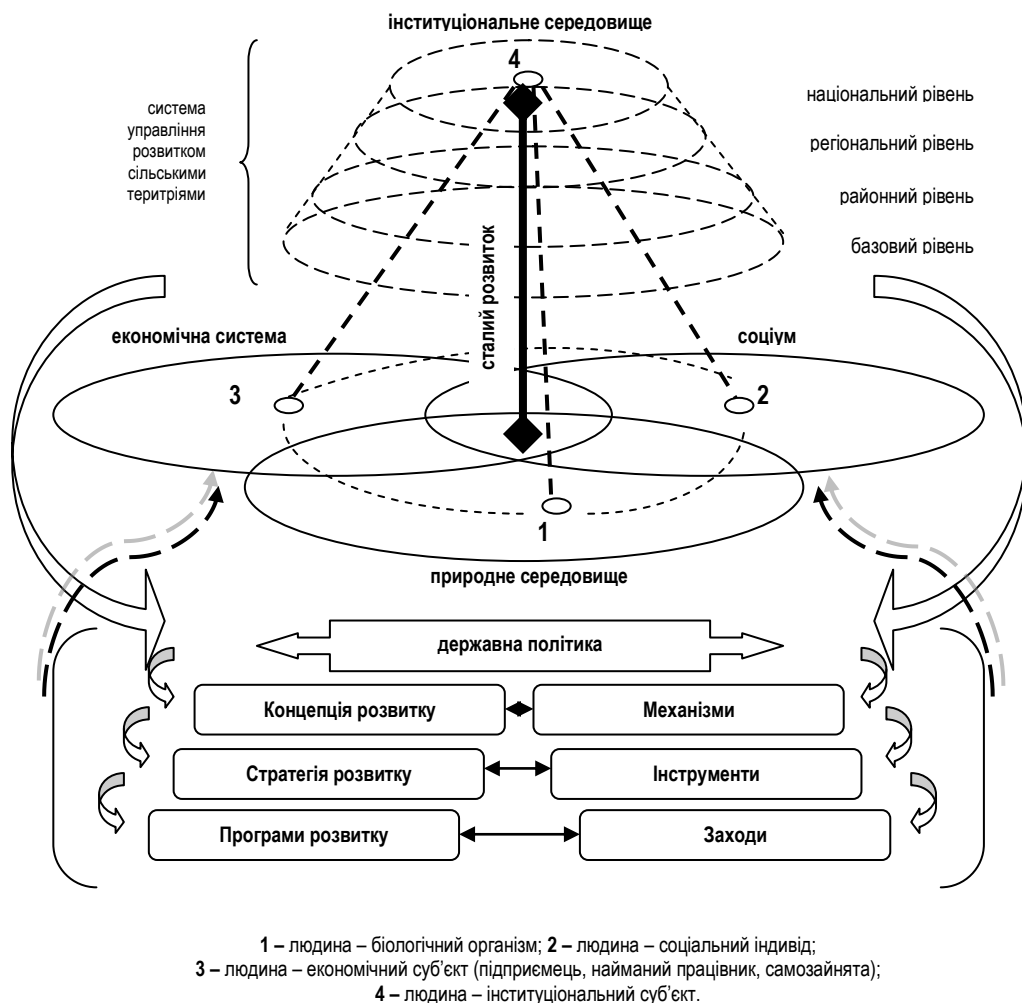

Рис. 2. Концептуальна модель системи управління розвитком сільських територій на основі людиноцентризму

Джерело. Розробка авторів.

Формування концепції розвитку сільських територій на основі людиноцентризму має базуватися на певних принципах, які ми розділили залежно від системи регулювання, політики та механізмів реалізації стратегії розвитку сільських територій.

Серед принципів системи управління розвитком сільських територій необхідно насамперед виділити такі:

1. Комплексність. Будь-яка сільська територія повинна розглядатися з позицій збалансованого розвитку та можливості підвищення рівня кожної його складової.
2. Відкритість. Управлінські заходи та програмні документи з розвитку сільських територій не

можуть розроблятися, затверджуватися й реалізовуватися без участі сільського населення.

3. Широка участь громадськості. Управлінські дії щодо забезпечення розвитку сільських територій повинні орієнтуватися на використання знань, досвіду і потреб сільського населення.

4. Використання інтересів стейкхолдерів (зацікавлених сторін). Досягнення ефективності управління розвитком сільських територій забезпечується завдяки мобілізації можливостей стейкхолдерів

5. Інституалізація рішень. Цей принцип зводиться до того, що відповідальність за процес управління сільськими територіями покладається на місцеві адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Принципи політичної складової концепції розвитку сільських територій:

1. Невід'ємності функції.

2. Просторового управління в системі регулювання.

3. Пріоритетності вирівнювання соціальних індикаторів (передбачає вирівнювання економічного розвитку з метою вирівнювання мінімального стандарту рівня і якості життя сільського населення).

5. Мультиплікативності регулювання (означає, що будь-які регулятивні заходи на регіональному, районному чи базовому рівнях неминуче впливають на сусідні сільські території).

7. Нормативно-правового забезпечення (означає, що управління розвитком сільських територій повинно базуватися на чітких правових нормах інституціонального середовища).

4. Принцип лага (пов'язаний з тим, що результати вирівнювання індикаторів розвитку позначаються не відразу, а із запізненням. Така особливість вимагає особливо ретельно вивіреної політики розвитку сільських територій).

6. Дворівневості суб'єкта управління (управління розвитком сільських територій завжди повинне передбачати координаційні дії суб'єктів різних рівнів).

Із зазначених принципів, які, на нашу думку, мають стати визначальними при формуванні та проведенні державної політики розвитку сільських територій в Україні, впливає наступне: політика повинна мати багатовекторне спрямування, людиноцентристську основу та надійну законодавчу базу.

Важливим аспектом реалізації політики розвитку сільських територій є довгостроковість її спрямування, тобто основною її метою має бути вирішення довгострокових структурних економічних, соціальних та екологічних завдань.

При вирішенні цих питань, як показує практика останніх десятиліть, перевагу будуть мати економічні цілі розвитку сільських територій України. Однак вони поширюватимуться як на соціальну сферу, так і природне середовище. Для цього повинна проводитися політика досягнення максимального ефекту від реалізації економічних цілей на мікро-, мезо- і макрорівнях, збалансована в певній пропорції з реалізацією соціальних і екологічних цілей. Критерієм оптимального співвідношення економічних, соціальних та екологічних цілей має стати максимальний ефект від їх системної реалізації.

До принципів реалізації стратегії розвитку сільських територій можна віднести наступні:

1. Комплексний розвиток сільських територій (узгоджене виконання організаційних, інституціональних, управлінських, економічних, соціальних, суспільно-культурних, природоохоронних і рекреаційних функцій).

2. Узгодженість напрямів розвитку (забезпечення взаємодії напрямів і заходів державної політики регулювання розвитку сільських територій з врахуванням перспективи їх функціонування).

3. Інтерактивне планування (обґрунтування стратегічних цілей і перспективного розвитку на основі вдосконалення адміністративної, територіальної, техніко-технологічної, соціально-трудової та економічної структури сільської території).

4. Ресурсне забезпечення (обґрунтування мобілізації фінансових, матеріально-технічних, соціальних, трудових і гуманітарних ресурсів на різних рівнях регулювання для досягнення

концептуально сформованих завдань розвитку сільської території).

5. Дієвий механізм (розробка вагомих важелів і механізмів (економічних і неекономічних) виконання визначених концепцією основних цільових установок розвитку сільських територій).

6. Вирівнювання диспропорцій (забезпечення очікуваного стану розвитку сільських територій з вирівнюванням міжрегіональних, міжрайонних та міжтериторіальних значень за економічним, соціальним та екологічним блоками).

7. Прогнозування (визначення очікуваного рівня економічних, соціальних та екологічних показників розвитку сільських територій з урахуванням результатів оцінки їх поточного стану).

8. Заінтересованість (передбачає встановлення партнерства між усіма зацікавленими сторонами розвитку сільських територій: державою, громадами, підприємництвом і сільським населенням).

Реалізація принципів соціальних, економічних та екологічних інтересів у розвитку сільських територій ґрунтується на відповідному організаційно-економічному забезпеченні. Формування системи організаційно-економічного забезпечення регулювання розвитку сільських територій передбачає розроблення механізму реалізації концепції і стратегії їх розвитку.

В економічній літературі термін «механізм» визначається як послідовний стан, процеси, що характеризують собою яку-небудь дію або явище [20]. Для забезпечення збалансованого розвитку сільських територій необхідно передбачити розробку механізмів стимулювання і фінансування цих процесів. Загалом механізм стимулювання трактується як сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що зацікавлюють суб'єктів у здійсненні певних дій з метою задоволення потреб та реалізації інтересів стейкхолдерів. Механізм фінансування є цілісною взаємозв'язаною та взаємодіючою системою рівнів, систем забезпечення, методів, важелів та інструментів розроблення, прийняття та реалізації управлінських рішень з питань функціонування сільських територій.

Складові механізму стимулювання та фінансування повинні бути сформовані таким чином, щоб гармонізувати вплив управлінських дій на економічне, соціальне і природне середовища сільських територій. Зазначені механізми системи регулювання розвитку сільських територій мають функціонувати таким чином, щоб їх складові охоплювали всі рівні адміністративно-територіального управління: національний, регіональний, районний і базовий.

Важливим аспектом організаційно-економічного забезпечення розвитку сільських територій є методичний процес формування системи їх управління, що передбачає виділення таких етапів:

1. Формування ефективної структури управління на національному, регіональному, районному і базовому рівнях.

2. Визначення рівня збалансованості розвитку сільських територій за економічним, соціальним та екологічним блоками дослідження.

3. Перерозподіл наявних ресурсів для підтримки збалансованої траєкторії розвитку сільських територій на основі виявлених диспропорцій в економічній, соціальній та екологічній сферах.

4. Розроблення концепції і стратегії регулювання залежно від визначених оптимальних значень економічної, соціальної та екологічної складових розвитку сільських територій.

5. Формування моделі збалансованого (гармонійного поєднання економічних, соціальних та екологічних результатів) розвитку сільських територій.

6. Розробка механізму стимулювання та фінансування розвитку сільських територій.

За своїм змістом механізм стимулювання та фінансування розвитку сільських територій передбачає розв'язання одночасно економічних, соціальних та екологічних суперечностей та їх узгодження в загальному очікуваному результаті рівня розвитку. У зв'язку із цим необхідно розробити структуру такого механізму стимулювання та фінансування розвитку сільських територій, яка б забезпечувала ефективність регулювання на кожному рівні (рис. 3).

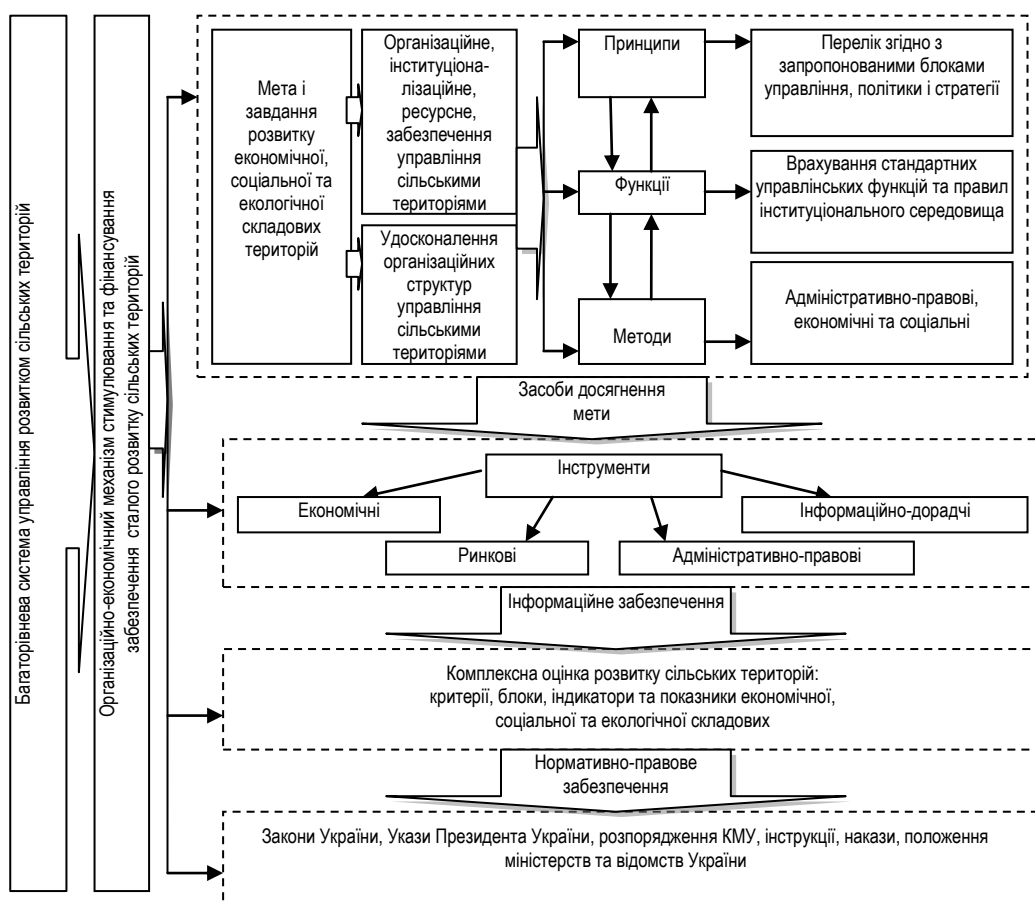

Рис. 3. Структурно-логічна схема організаційно-економічного забезпечення управління розвитком сільських територій

Джерело. Розробка авторів.

У структурі доцільно виділити декілька складових організаційно-економічного забезпечення розвитку сільських територій:

- 1) мета і завдання розвитку економічної, соціальної та екологічної складових територій;
- 2) принципи (згідно з запропонованими блоками управління, політики і стратегії), функції (врахування стандартних управлінських функцій та правил інституціонального середовища), методи (адміністративно-правові, економічні та соціальні методи);
- 3) управлінські рішення з метою забезпечення сталого розвитку сільських територій. Важелі організаційно-економічного забезпечення регулювання розвитку сільських територій доцільно групувати за складовими підсистемами (табл. 1).

Метою організаційно-економічного забезпечення управління розвитком сільських територій є створення інституціональних, правових, економічних та соціальних умов діяльності людини як носія властивостей трьох середовищ існування, за яких вона стає зацікавленою у реалізації стратегічних пріоритетів збалансованого розвитку сільських територій. Тому для підвищення розвитку сільських територій необхідно створити дієвий та ефективний механізм досягнення та збереження збалансованості економічного зростання, підвищення соціальних стандартів життя населення і

мінімізації негативної дії на природне середовище.

Таблиця 1. Система важелів організаційно-економічного забезпечення управління розвитком сільських територій

Рівень управління	Підсистема економічного розвитку	Підсистема соціального розвитку	Підсистема екологічного розвитку
Національний	Формування державної економічної політики, створення умов для ефективного підприємництва	Інституціональне та ресурсне забезпечення соціальної сфери	Екологічне районування території держави на основі системної оцінки екосистеми
Регіональний	Розробка та реалізація регіональних програм підтримки підприємництва, супровід інвестиційних проектів	Сприяння створенню інфраструктури з надання соціальних послуг населенню	Розробка та реалізація регіональних програм з охорони природного середовища
Районний	Координація дій органів місцевого самоврядування щодо залучення інвестицій та сприяння діяльності бізнесу	Експертно-методичне та фінансове забезпечення діяльності мережі інфраструктурних об'єктів	Організаційне та інформаційне забезпечення функціонування природоохоронних об'єктів
Базовий	Формування проектів з розвитку підприємництва у сільських територіях	Раціоналізація соціальної інфраструктури сільських територій та забезпечення доступності соціальних послуг для населення	Формування екологічно орієнтованої концепції містобудування та землекористування

Джерело. Розробка авторів.

Програмні дії пропонуємо включати до існуючих програм і стратегій, а також до тих, які перебувають на стадії формування. Їх основне призначення – конкретизація цілей та проблем, вирішення яких є необхідним для покращення того чи іншого параметра стану сільських територій.

Нормативно-правові заходи забезпечують правові умови для здійснення цілеспрямованих дій у визначеній сфері. Їх основне завдання – імплементація програмних цілей у межах чинних нормативно-правових актів чи завдяки створенню нових положень. Адміністративні заходи передбачають конкретний перелік умов та механізмів, які зможуть забезпечити реалізацію програмних цілей щодо покращення стану сільських територій. Інформаційні заходи слугують свого роду ланкою, зв'язуючою між програмними, нормативно-правовими та адміністративними цілями, а також усіма зацікавленими сторонами в межах сільських територій.

Для повноцінного запровадження запропонованих заходів необхідно здійснити ряд дій за межами наукового дослідження, зокрема: суспільне обговорення пропозицій, визначення ступеня фінансового та адміністративного забезпечення їх впровадження, узгодження пропозицій стосовно сільських територій із іншими сферами суспільного життя тощо.

Таким чином, дані свідчать, що основними стримувальними чинниками розвитку сільських територій є негативні демографічні тенденції, низький рівень освіченості населення та забрудненість природного середовища. Відповідно до цього, існує доцільність розробки новітньої концепції регулювання та комплексної стратегії розвитку сільських територій, яка б дозволяла зменшувати негативний вплив на середовище життєдіяльності людини і використовувати сильні сторони кожної із складових розвитку.

Одним із способів дослідження найістотніших причинно-наслідкових взаємозв'язків між факторами й наслідками у досліджуваній ситуації або проблемі є визначення чіткого зв'язку між результативною і факторною ознаками. У нашому випадку набір факторних ознак включає велику кількість параметрів, які на практиці є взаємодоповнюваними, або, навпаки, взаємовиключеними. Це зумовлює необхідність складних математичних розрахунків для визначення зв'язків впливу, які

будуть доволі умовними в обчисленнях та не піддаватимуться логіці економічних знань і процесів. Ускладнює ситуацію й те, що розвиток сільських територій залежить від трьох основних складових: економічної, соціальної та екологічної, напрями розвитку яких можуть бути різновекторними.

Для вирішення заданої проблеми можна застосувати графічний спосіб (діаграму Ісикави) оцінки та відображення зв'язків великої кількості факторів на одну результативну ознаку, що визначатиме передумови впливу інституціонального середовища на збалансований розвиток сільських територій.

Діаграма названа на честь одного з найвизначніших японських теоретиків менеджменту професора Каору Ісикави (ромадзи Kaoru Ishikawa, який запропонував її в 1952 році), як доповнення до існуючих методик логічного аналізу.

Така діаграма дозволяє виявити ключові взаємозв'язки між різними факторами й більш точно зрозуміти досліджуваний процес. Діаграма сприяє визначенню головних факторів, що чинять найзначніший вплив на розвиток розглянутої проблеми, а також запобіганню або усуненню дії даних факторів.

На прикладі досліджуваного об'єкта ми спробували побудувати діаграму причинно-наслідкових зв'язків факторів на збалансований розвиток сільських територій України (рис. 4).

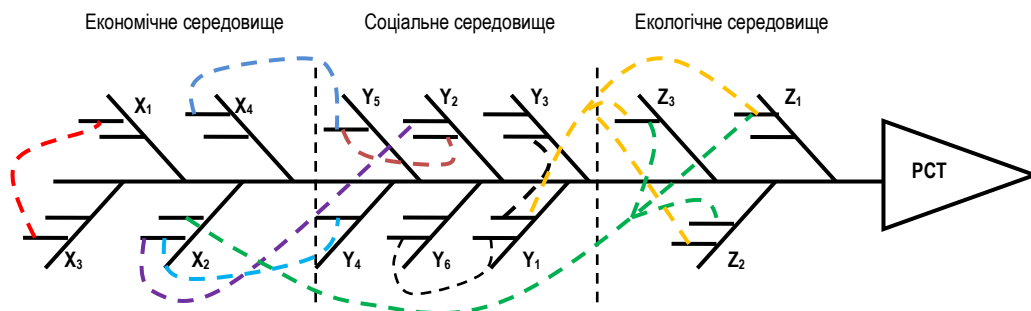

Рис. 4. Діаграма причинно-наслідкових зв'язків факторів збалансованого розвитку сільських територій

Примітка. розроблено авторами за методом Ісикави.

РСТ – розвиток сільських територій (за значенням інтегрального індексу); **X₃** – позначення індикаторів кожного середовища за визначеною пріоритетністю вирішення проблем; - - - – позначення типових (можливих) зв'язків між окремими показниками.

У ній ми передбачили, що загальним (тобто єдиним) результатом вирішення проблеми є розвиток сільських територій, збалансований за економічною, соціальною та екологічною складовими. Як наслідок, на нього впливатимуть три блоки факторів.

Як свідчить діаграма, загальний результат формується завдяки впливу усіх факторів через систему зв'язків у власному середовищі, так і на інші показники суміжних середовищ, і навпаки. Це потребує, у свою чергу, розробки адекватного механізму організаційно-економічного забезпечення регулювання розвитку сільських територій.

Формування такої системи передбачає використання взаємозв'язаних та взаємоузгоджених економічних, соціальних та екологічних індикаторів і показників, що використовуються під час розроблення механізму стимулювання та фінансування розвитку сільських територій. Доведено, що ці показники необхідні для вирішення завдань узгодження державних та регіональних цільових програм із прогностичними показниками функціонування сільських територій.

За рахунок використання взаємоузгоджених показників відбувається інтеграція завдань суб'єктів управління в загальну систему цілей розвитку сільських територій за економічною, соціальною та екологічною складовими. Взаємозв'язані показники стимулюють зменшення

негативного впливу факторних ознак на результативні показники та формують прогнозний стан рівня розвитку сільських територій.

Висновки і перспективи.

Таким чином, необхідними умовами збалансованого розвитку сільських територій в Україні за концепцією людиноцентризму є: створення сприятливих умов для формування ефективної економіки; підвищення рівня соціальних стандартів життя населення; забезпечення раціонального використання природних ресурсів, а також формування спроможних територіальних громад.

Сформовані концептуальні підходи до моделі розвитку сільських територій на основі принципів людиноцентризму як запоруки гармонійного досягнення збалансованих цілей дозволяють виокремити сільські території в самостійний об'єкт управління, виділити людину як носія властивостей природного, соціального, економічного та інституціонального середовищ і сформувати структурно-логічну схему організаційно-економічного забезпечення збалансованого розвитку сільських територій на різних рівнях управління.

Список використаних джерел

1. Баланюк І.Ф., Довгань О.М. Соціально-економічні передумови становлення сільських територій України: сучасний вимір та перспективи розвитку. *Економічний дискурс*. 2018. Вип. 3. С. 7–14.
2. Барановський В. А. Стратегічні аспекти та пріоритети сталого (збалансованого, гармонійного) розвитку. *Територія. Сталий розвиток*. Київ, 2004. № 2. С. 24–31.
3. Булавка О. Г. Теоретико-методичні та організаційні основи розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 104–110.
4. Геець В. М. Яке майбутнє у соціальної держави? *Економіка України*. 2013. №7 (620). С. 4–20.
5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2001. 848 с.
6. Іванов С. В., Рогоза М. Є., Перебийніс В. І. Концепція соціальної держави як теоретична база розвитку сільських територій. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 1(43). С. 51–55.
7. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 01.05.2019).
8. Концепція розвитку сільських територій, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80> (дата звернення: 01.05.2019).
9. Лупенко Юрій. Щороку з мапи країни зникає близько 20 сільських населених пунктів. URL: <https://agropolit.com/interview/309-yuriy-lupenko-schoroku-z-mapi-krayini-znikaye-blizko-20-silskih-naselenih-punktiv>. (дата звернення: 01.05.2019).
10. Малік М.І. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 51–55.
11. Мороз Т. О., Гончаренко І. В. Визначення підходів до трактування сутності економічного механізму сталого розвитку сільських територій. *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 4. С. 146–148.
12. Орлатий М., Лупенко Ю., Могильний О. Розвиток сільських територій України. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України* / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. Київ, 2006. Вип. 1. С. 214–224.
13. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління: монографія. Одеса: Астропринт, 2006. 360 с.
14. Прокопа І. В. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку. *Економіка України*. 2007. № 6. С. 50–59.
15. Розвиток сільських територій в контексті міжнародного співробітництва: монографія / А. В. Ключник, І. О. Іртіщева, І. І. Червен, О. В. Шебаніна та ін. Миколаїв: Дизайн та поліграфія, 2013. 336 с.
16. Сава А. П. Обґрунтування вибору концепції розвитку сільських територій. *Трансформаційні перетворення в аграрній сфері України за вченням академіка І. І. Лукінова та їх втілення в сучасні умови господарювання*: зб. наук. праць за матеріалами теорет. семінару 15 грудня 2016 р. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2017. С. 70–75.
17. Сава А. П. Регулювання розвитку сільських територій: монографія. Тернопіль: Крок, 2018. 367 с.
18. Славкова О.П., Соколов М.О. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та сталий розвиток сільських територій. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. №5 (67). С.40–44.

19. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка та О.Г. Булавки. - К: ННЦ ІАЕ, 2013. - 74 с.
20. Щепкин А. В. Внутрифирменное управление (модели и механизмы). Москва: ИПУ РАН, 2001. 80 с.

Статтю отримано: 05.05.2019 / Рецензування 10.06.2019 / Прийнято до друку: 20.06.2019

Andriy Sava

Dr.Sc. (in Economics), Senior Research Fellow
Ternopil state agricultural experimental station
of Institute of feed research and agriculture of Podillya of NAAS
Ternopil, Ukraine
E-mail: andriy_sava@ukr.net

Olha Dovgan

Junior Research Fellow of the Scientific and Technological
Department of Agricultural Economics, Information-Analytical,
Marketing and Innovation Transfer
Ternopil state agricultural experimental station
of Institute of feed research and agriculture of Podillya of NAAS
Ternopil, Ukraine
E-mail: dovhanom@gmail.com

CONCEPTUAL APPROACHES TO FORMING A MODEL OF SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT

Abstract

Introduction. The establishment of rural territories at all levels of government requires a fuller disclosure of the sectoral and economic, innovation and technological, social and environmental features of their development. One of the challenges to achieving these goals is the functioning of rural territories in the context of the implementation of the decentralization mechanism of power. Their functionality clearly depends on the hierarchy of governance at national, regional, district and base levels, and the definition of consistent actions as a coherent system.

Methods. The following methods are used to achieve this goal, a dialectical method of knowledge of the effects of economic laws, a systematic approach to the study of economic phenomena, as well as a number of other methods were used: theoretical generalization, system analysis and synthesis; logical-historical method; institutional approach; abstraction and formalization. The methodological basis of the study was the theoretical development of domestic and foreign scientists on the social and economic development of rural territories, the functioning of territorial communities and the mechanism of their management.

Results. The directions of balanced development of economic, social and ecological basis of rural territories under conditions of decentralization of management are substantiated in the article. The conceptual model of balanced development of rural territories and its system of regulation based on the principles of human-centrism is proposed. The list of measures and levers of organizational and economic mechanism of functioning of rural territories in conditions of balanced development is also determined.

Discussion. Prospective directions of further research are the study of methodological, organizational and economic principles and principles of formation of priority directions of social and economic functioning of territorial communities and implementation of the strategy of balanced development of rural territories in conditions of deregulation of management.

Keywords: concept, model management, sustainable development, rural areas, territorial community.

References

1. Balaniuk, I.F., & Dovhan, O.M. (2018). Sotsialno-ekonomichni peredumovy stanovlennia silskykh terytorii Ukrainy: suchasnyi vymir ta perspektyvy rozvytku [Social and economic prerequisites for the development of rural areas of Ukraine: modern dimension and development prospects]. *Ekonomichnyi dyskurs* [The economic discourse], 3, 7–14.
2. Baranovskyi, V.A. (2004). Stratehichni aspekty ta priorytety staloho (zbalansovanoho, harmoniinoho) rozvytku [Strategic Aspects and Priorities for Sustainable (Balanced, Harmonious) Development]. *Terytorii. Stalyi rozvytok* [The territory. Sustainable development], 2, 24–31.

3. Bulavka, O.H. (2016). Teoretyko-metodychni ta orhanizatsiini osnovy rozvytku silskykh terytorii [Theoretical methodological and organizational basis for the development of rural areas]. *Ekonomika APK* [The Economy of Agro-Industrial Complex], 6, 104-110.
4. Heiets, V.M. (2013). Yake maibutnie u sotsialnoi derzhavy? [Which future will a social state have?]. *Ekonomika Ukrainy* [Economy of Ukraine], 7 (620), 4-20.
5. Mochernyi, S.V. et al. (Eds.) (2001). *Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh. T. 2* [Economic Encyclopedia: In three volumes. Vol. 2], Kyiv : Vydavnychiy tsentr "Akademiia".
6. Ivanov, S.V., Rohoza, M.Ye., & Perebyinis, V.I. (2016). Kontseptsiiia sotsialnoi derzhavy yak teoretychna baza rozvytku silskykh terytorii [Concept of Social State as Theoretical Framework of Rural Areas Development]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu* [The Economic bulletin of Donbass], 1(43), 51-55.
7. Kontseptsiiia reformuvannya mistsevoho samovriaduvannya ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini, skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 kvitnia 2014 r. *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>
8. Kontseptsiiia rozvytku silskykh terytorii, skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 veresnia 2015 r. № 995-r. *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>.
9. Lupenko, Yurii (2017). Shchoroku z mapy krainy znykaie blyzko 20 silskykh naselenykh punktiv [About 20 rural settlements disappear from the map of the country every year]. *agropolit.com*. Retrieved from: <https://agropolit.com/interview/309-yuriy-lupenko-schoroku-z-mapi-krayini-znikaye-blizko-20-silskih-naselenih-punktiv>.
10. Malik, M.Y. (2008). Do pytannia staloho rozvytku silskykh terytorii [On the issue of sustainable rural development]. *Ekonomika APK* [The Economy of Agro-Industrial Complex], 5, 51-55.
11. Moroz, T.O., & Honcharenko, I.V. (2012). Vyznachennia pidkhodiv do traktuvannya sutnosti ekonomichnoho mekhanizmu staloho rozvytku silskykh terytorii [Definition of approaches to the interpretation of the essence of the economic mechanism of sustainable development of rural territories]. *Stalyi rozvytok ekonomiky* [Sustainable development of economy], 4, 146-148.
12. Orlaty, M., Lupenko, Yu., & Mohylnyi, O. (2006). Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy [Development of rural areas of Ukraine]. *Zbimyky naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy* [Collection of scientific papers of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine], 1, 214-224.
13. Pavlov, O.I. (2006). *Silski terytorii Ukrainy: istorychna transformatsiia paradyhmy upravlinnia* [Rural territories of Ukraine: historical transformation of the management paradigm], monograph, Odessa : Astroprynt.
14. Prokopa, I.V. (2007). Silski terytorii Ukrainy: doslidzhennia i rehuliuвання rozvytku [Rural territories of Ukraine: research and development regulation]. *Ekonomika Ukrainy* [Economy of Ukraine], 6, 50-59. [in Ukrainian]
15. Kliuchnyk, A.V., Irtysheva, I.O., Cherven, I.I., Shebanina, O.V. et al. (2013). *Rozvytok silskykh terytorii v konteksti mizhnarodnoho spivrobitnytstva* [Rural territories development in the context of international cooperation], monograph, Mykolaiv : Dyzaiv ta polihrafiia.
16. Sava, A.P. (2017). Obgruntuvannya vyboru kontseptsii rozvytku silskykh terytorii [Justification of the choice of the concept of rural territories development]. *Transformatsiini peretvorennia v ahraimii sferi Ukrainy za vchenniam akademika I.I. Lukinova ta yikh vtivlennia v suchasni umovy hospodariuvannya*: zb. nauk. prats za materialamy teoret. seminaru 15 hrudnia 2016 r., 70-75. Kyiv : NNTs "IAE".
17. Sava, A.P. (2018). *Rehuliuвання rozvytku silskykh terytorii* [Regulation of development of rural territories], monograph, Ternopil : Krok.
18. Slavkova, O.P., & Sokolov, M.O. (2018). Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti silskohospodarskykh pidpriemstv ta stalyi rozvytok silskykh terytorii [Increasing of the competitiveness of agricultural enterprises and sustainable development of rural territories] *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi* [Problems systematic approach in economics], 5 (67), 40-44.
19. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Bulavka, O.H. et al. (2013). *Stratehichni napriamy staloho rozvytku silskykh terytorii na period do 2020 roku* [Strategic directions for sustainable rural development for the period till 2020], Lupenko Yu.O. & Bulavka O.H. (Eds.). Kyiv : NNTs IAE.
20. Shchepkin, A.V. (2001). *Vnutrifirmennoye upravleniye (modeli i mekhanizmy)* [Intrafirm management (models and mechanisms)]. Moscow : IPU RAN.

Received: 05.05.2019 / Review 06.10.2019 / Accepted 06.20.2019

Сидорук Борис. Формування управлінського інструментарію збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 2. С. 54-64.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-2-5>

УДК 631.151; 332.334
JEL Classification Q15

Сидорук Борис

к.е.н., с.н.с., завідувач науково-технологічного відділу аграрної економіки,
інформаційно-аналітичної роботи, маркетингу і трансферу інновацій
Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція ІКСГП НААН
м. Тернопіль, Україна
E-mail: b_sidoruk@ukr.net

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЗБАЛАНСОВАНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Анотація

Вступ. В теорії і практиці ведення сільськогосподарської діяльності для забезпечення збалансованого використання земельних ресурсів важливу роль відіграє застосування широкого спектру інструментів та важелів впливу на різних рівнях управління. Тому, актуальним на сучасному етапі господарювання є дослідження особливостей формування системи управління в сфері землекористування для забезпечення збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення.

Методи. Дослідження проводилися шляхом використання діалектичного методу пізнання дії економічних законів і системного підходу до вивчення економічних явищ і процесів, монографічного, індукції та дедукції – для формування системи управління в напрямку збалансування сільськогосподарського землекористування; абстрактно-логічного методу – при здійсненні теоретичних узагальнень та формулювання висновків.

Результати. Автором обґрунтовано основні принципи формування управлінського інструментарію в напрямку збалансування сільськогосподарського землекористування. Визначено основні складові для формування системи управління в сфері збалансування використання земель сільськогосподарського призначення на місцевому, регіональному і державному рівнях. Встановлено основні важелі та інструменти в системі управління сільськогосподарським землекористуванням для забезпечення його збалансування. Розроблено систему формування управлінського інструментарію в напрямку забезпечення збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення.

Перспективи. Для забезпечення функціонування ефективної системи управління в напрямку збалансованого сільськогосподарського землекористування важливим є формування відповідного інституціонального середовища на загальнодержавному і регіональному рівні. В подальших дослідженнях слід акцентувати увагу на вивченні впливу інституціональних складових на збалансованість системи землекористування на різних рівнях управління.

Ключові слова: аграрне виробництво, важелі впливу, збалансоване землекористування, землі сільськогосподарського призначення, інструменти, принципи управління, рівні управління.

Вступ.

Наявність проблем щодо збалансованого використання та охорони сільськогосподарських угідь призвела до суттєвого зменшення площ продуктивних земель, які можна використовувати в аграрному виробництві, що вимагає вдосконалення управлінського інструментарію в системі землекористування.

Система управління земельними ресурсами має бути динамічною і такою, що передбачає застосування адекватних сьогоднішню та перспективам розвитку засобів адаптації до змінних умов зовнішнього середовища, в т.ч. глобального.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Численні дослідження, присвячені проблемі забезпечення збалансованого сільськогосподарського землекористування, показують, що дане питання є досить складним і багатограним.

Дослідженню питань сільськогосподарського землекористування та використання земель сільськогосподарського призначення присвячені праці таких науковців: Балацького О.Ф., Барановського В.А., Бриндзі З.Ф., Гофмана К.Г., Канторовича В.С., Мартина А.Г., Мельника П.П., Мельника Л.Г., Месель-Веселяка В.Я., Немчинова В.С., Некрасова В.С., Мінца А.А., Реймерса М.Ф., Струмліна С.Г., Федоренка М.П., Хвесика М.А. та ін.

Вивченню проблем забезпечення збалансованого землекористування і формування еколого-економічного механізму використання земельних угідь в аграрній галузі приділяють значну увагу представники багатьох наукових економічних шкіл. Серед видатних науковців, у працях яких досліджуються зазначені проблеми, варто виділити: П.П. Борщевського, П.І. Гайдуцького, Г.Д. Гуцуляка, Д.С. Добряка, Є.В. Мішеніна, П.Т. Саблука, О.І. Шкуратова, В.В. Юрчишина тощо.

Питання збалансованого використання земельних ресурсів та управлінські аспекти землекористування з економіко-екологічної точки зору подані в працях Л.Й. Братчука, В.М. Будзяка [1], В.А. Голяна, С.І. Дорогунцова, Л.Я. Новаковського, П.Т. Саблука [10] та ін.

Проте, існує низка дискусійних питань, що стосуються, насамперед, удосконалення процесу формування управлінських інструментів для забезпечення розвитку збалансованого сільськогосподарського землекористування в умовах сучасної системи господарювання у контексті реформи децентралізації.

Мета.

Метою дослідження є обґрунтування основних складових управлінського інструментарію в напрямку забезпечення збалансованого сільськогосподарського землекористування

Методологія дослідження.

Дослідження проводилися шляхом використання діалектичного методу пізнання дії економічних законів і системного підходу до вивчення економічних явищ і процесів, монографічного, індукції та дедукції – для формування системи управління в напрямку збалансування сільськогосподарського землекористування; абстрактно-логічного методу – при здійсненні теоретичних узагальнень та формулювання висновків.

Результати.

Забезпечення збалансованого управління землями сільськогосподарського призначення можливе за умови взаємоузгодженості напрямків державного регулювання, аграрної та екологічної політик, а також реалізації відповідного нормативно-правового забезпечення системи екобезпечного землекористування. Для досягнення зазначених цілей необхідною умовою є екологічна спрямованість регулювання системи землекористування на різних рівнях управління, в тому числі реалізація практичних заходів окремими аграрними формуваннями.

Досліджуючи збалансоване використання земельних угідь, можна визначити основними екологічними орієнтирами на шляху збалансованого сільськогосподарського землекористування наступні складові:

- екологічно орієнтовану інноваційно-інвестиційну політику та розвиток економічних методів регулювання аграрного землекористування [3, с. 70];
- зменшення антропогенного навантаження на землі сільськогосподарського призначення шляхом використання екобезпечних технологій та формування ринку екосистемних послуг;
- періодична оцінка стану сільськогосподарського землекористування шляхом визначення системи якісних показників земельних угідь та їх порівняльного аналізу в динаміці;

– організація системи землекористування з врахуванням впливу природно-кліматичних факторів;

– формування господарської інфраструктури на сільських територіях, виходячи із необхідності збалансування еколого-економічних інтересів місцевих жителів, землевласників та землекористувачів.

Зазначені орієнтири є визначальними для формування інструментарію управління збалансованим використанням земель сільськогосподарського призначення в аграрній галузі.

Загалом, варто виділити наступні принципи управління сільськогосподарським землекористуванням в напрямку його збалансування:

1) зворотного зв'язку – реалізація інтересів землекористувачів повинна враховувати вплив їх діяльності на зміни якісного стану земель сільськогосподарського призначення, розвиток сільських територій, а також альтернативні форми використання земельних угідь та їх ефективність;

2) соціальної ефективності – при використанні земель сільськогосподарського призначення необхідно виходити із соціальних потреб та інтересів місцевих жителів, напрямків розвитку господарської діяльності, її диверсифікації;

3) екологічної безпеки – землекористування має базуватися на врахуванні наслідків антропогенного впливу на стан земельних угідь, їх забрудненість і можливості подальшого використання;

4) контролю досягнутих результатів – управління землекористуванням повинне здійснюватися, виходячи із отриманих еколого-економічних результатів господарської діяльності, а також ступеня досягнення поставлених цілей;

5) наукового підходу – важливу роль в процесі управління сільськогосподарським землекористуванням відіграє використання науково обґрунтованих елементів управлінських технологій, апробованих у вітчизняній і світовій практиці;

6) поєднання централізації і децентралізації управлінської діяльності – передбачає розмежування управлінських функцій між центральними і місцевими органами влади шляхом надання повноважень формування державної політики у сфері землекористування і визначення стратегічних цілей розвитку центральним органам влади, а їх реалізацію і контроль щодо виконання віднести до напрямів діяльності місцевих органів управління;

7) інформатизації – управлінські рішення в сфері регулювання аграрного землекористування мають прийматися на основі використання повної, правдивої і своєчасної інформації про стан земельних ресурсів сільськогосподарського призначення;

8) мотивації – використання інструментів заохочення землекористувачів до збалансованого використання земель в сільськогосподарській діяльності шляхом надання різноманітних пільг і стимулів за покращення якісних показників земельних угідь.

В даному випадку екологічна зовнішня межа антропогенного впливу визначатиметься біофізичними характеристиками природного середовища, а внутрішня – його адаптаційною спроможністю, що вимагає дотримання балансу між інтенсивністю використання земель сільськогосподарського призначення і інтенсивністю їх відновлення, що є важливим для збереження та покращення якісних показників ґрунту [6].

При формуванні управлінського інструментарію збалансованого землекористування необхідно виходити з позиції, що серед інструментів впливу на поведінку людини варто виділити 3 складові:

1.Адміністративні інструменти впливу, які пов'язані з наявністю вертикалі «керівник-підлеглий» (закон, норма, наказ, контроль виконання тощо);

2.Інструменти пов'язані із формуванням культури існування людини, комплексу цінностей і норм, що визначають її поведінку (норми поведінки, моральні цінності, традиції, звичаї і т.д.);

3.Ринкові інструменти, які пов'язані із економічною доцільністю виробничої діяльності і впливом на неї ринкового середовища (інтереси покупця і продавця та інструменти впливу на них:

дотації, штрафи, податки, різні платежі тощо).

Для забезпечення високої ефективності управлінської діяльності в сфері сільськогосподарського землекористування варто поєднати застосування всіх трьох наведених груп інструментів впливу. Крім цього дані інструменти мають бути взаємозамінними і достатньо ефективними у застосуванні.

Комплекс управлінського інструментарію має базуватися на використанні превентивних технологій, основу яких становлять процеси передбачення і прогнозування. Прогнозування і планування є необхідними складовими на першому етапі управління, і їх основне завдання – врахування можливих змін стану і перспектив розвитку напрямів аграрного землекористування і їх впливу на продуктивність земельних угідь [5; 12].

Формування і функціонування екологічно безпечного землекористування і управління ним передбачає перехід до стабілізації антропогенного впливу господарської діяльності на навколишнє середовище, її екологізацію. Тому, вибір і використання управлінських інструментів мають враховувати як національні, так і регіональні та місцеві особливості землекористування.

Головними цілями на шляху удосконалення системи управління земельними ресурсами, які використовуються в сільськогосподарській галузі, на місцевому рівні можна визначити [2]:

- забезпечити розподіл і перерозподіл земельних ресурсів на користь найбільш ефективних варіантів їх використання (беручи до уваги не лише економічну вигоду, але й соціальні та екологічні втрати);
- реалізувати систему охорони і поліпшення земельних ресурсів, а також контролю у даній сфері шляхом перевірки якісних показників земельних угідь;
- запобігти виникненню негативних наслідків господарської діяльності в агроєкосистемах;
- формування системи гарантування прав на землю та їх захисту;
- перерозподіл доходів від використання земельних ресурсів шляхом виділення суспільної та індивідуальної частки земельної ренти;
- забезпечити функціонування системи моніторингу стану земельних угідь сільськогосподарського призначення із відкритим доступом до її даних всіх землевласників і землекористувачів.

Формування системи управління земельними ресурсами сільськогосподарського призначення на місцевому рівні вимагає певної послідовності дій:

- 1) визначення регіональних особливостей землекористування та адаптація землевпорядкування відповідно до впливу місцевих факторів;
- 2) впровадження нових і адаптація діючих адміністративно-управлінських інструментів в системі сільськогосподарського землекористування;
- 3) захист прав і визначення обов'язків землевласників і землекористувачів;
- 4) проведення періодичної інвентаризації сформованих земельних ділянок;
- 5) складання проектів землеустрою і обов'язковість їх виконання;
- 6) створення (вдосконалення) механізму фінансового регулювання у сфері сільськогосподарського землекористування;
- 7) розробка заходів щодо функціонування та доступності системи інформаційного забезпечення використання земельних угідь в аграрній галузі.

Така послідовність допоможе з меншими витратами і певним економічним ефектом створити систему управління земельними ресурсами на рівні окремих сільських територій України.

Адаптація системи управління земельними ресурсами аграрних виробників до регіональних умов господарювання пов'язана з розробкою логічної схеми впливу на режим землекористування через регуляторні механізми при управлінні сучасним землекористуванням.

Регіональні органи влади, з одного боку, повинні забезпечувати збереження земельних ресурсів біосфери, оскільки об'єм і якість разом з матеріальними благами визначають рівень життя, з іншого боку, сприяти зростанню економічного потенціалу на регіональному рівні, масштабу

виробництва, розвитку бізнесу і зайнятості працездатного населення. Якщо розглядати матеріальні, духовні і екологічні потреби як рівноцінні і такі, що не забезпечуються одні за рахунок і на шкоду іншим, тоді сукупність цих потреб повинна реалізовуватися у відповідних стосунках між територією і розташованими на ній господарюючими суб'єктами і населенням.

Отже, розвиток економіки регіону і відтворення природного середовища повинні бути засновані на загальній концепції збалансованого еколого-економічного і соціального розвитку даної території. Реалізація даної концепції можлива за наступних умов:

- формування еколого-орієнтованих потреб населення;
- екологізація економічного потенціалу території;
- екологізація територіальної системи управління.

Державне регулювання збалансованого землекористування доцільно здійснювати на принципах державно-приватного партнерства. Це зумовлено тим, що саме інструменти державно-приватного партнерства сприятимуть об'єднанню зусиль державних органів влади і окремих землекористувачів в напрямку вирішення ряду проблем, що стосуються екологічної безпеки у використанні сільськогосподарських угідь, що є позитивним на шляху диверсифікації виробництва і отримання додаткових конкурентних переваг для виробників сільськогосподарської продукції як на внутрішньому, так і зовнішньому ринку.

Принципи державно-приватного партнерства варто реалізувати шляхом застосування кластерного підходу. Так, утворення сільськогосподарських кластерів за участю органів місцевого самоврядування сприятиме соціально-економічному розвитку сільських територій за одночасного забезпечення екологічної безпеки в аграрному землекористуванні та збереження і покращення якості земельних угідь.

Тому, існує необхідність балансування інтересів окремих землекористувачів та соціальних груп, що проживають на певній території, яке може бути досягнуте за умови ведення бізнесу на принципах державно-приватного партнерства. Таке партнерство сприятиме досягненню соціальнозначущих цілей та високої еколого-економічної ефективності сільськогосподарського землекористування за рахунок об'єднання інколи протилежних інтересів, а також необхідних фінансових ресурсів з врахування потреб локального рівня, що є визначальним, зважаючи на недостатність бюджетного фінансування екологоорієнтованих проектів в сфері аграрного землекористування. Така взаємодія сприятиме поліпшенню соціально-економічних результатів діяльності аграрних формувань

Формування та реалізація заходів державно-приватного партнерства на екологічних засадах має базуватися на використанні широкого спектру економічних інструментів екологічної політики, що включають систему загальних та конкретних організаційно-управлінських, монетарних, фіскальних та інших заходів і напрямів державного впливу в сфері оцінки використання земельних угідь та регулювання подальшого розвитку систем землекористування [11]. Дані складові мають бути спрямовані на забезпечення поєднання стимулювання та примусу щодо вдосконалення системи землекористування, дотримання природоохоронного законодавства, а також забезпечення екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення.

Результативність використання інструментів управління земельними ресурсами залежить від впливу як позитивних, так і негативних факторів, що необхідно враховувати при плануванні господарської діяльності і прийнятті стратегічних і тактичних управлінських рішень.

Висока ефективність державного регулювання системи сільськогосподарського землекористування та підтримки аграрного сектора може бути досягнута, якщо: здійснюватиметься фінансове забезпечення і підтримка екологічних землекористувань, надаватимуться пільги, дотації, субвенції тощо сільськогосподарським землекористувачам під належно обґрунтовані землеохоронні проекти в рамках виконання державних програм розвитку сільського господарства і підтримки сільськогосподарських товаровиробників; здійснюватиметься дієвий і безумовний контроль за дотриманням аграрними підприємствами обов'язкових нормативних вимог, що визначені на

загальнодержавному і місцевому рівні; здійснюватимуться заходи щодо залучення міжнародних фінансових ресурсів в сільськогосподарську галузь [7]

Інструментарій системи управління збалансованим землекористуванням має включати ряд складових, що стосуються, насамперед, захисту інтересів виробників і споживачів екологічної сільськогосподарської продукції, а саме використання наступних інструментів впливу [8, с. 60]:

1) екологічна стандартизація – комплекс норм, які призначені для регулювання процесу екологічного виробництва і встановлюють якісні характеристики екологічної сільськогосподарської продукції;

2) екологічна сертифікація – документальне підтвердження відповідності якісних параметрів сільськогосподарської продукції і процесу її виробництва певним екологічним нормам;

3) екологічний аудит – стосується оцінювання діяльності аграрних формувань в сфері дотримання екологічних вимог процесу виробництва і забезпечення відповідних якісних показників виробленої продукції;

4) екологічна експертиза – передбачає перевірку проектної документації на її відповідність екологічним вимогам, впливу процесу виробництва і виготовленої продукції на оточуюче середовище, забезпечення його охорони та якісних параметрів для безпечної життєдіяльності людини;

5) агроекологічний моніторинг – системне спостереження за станом аграрного землекористування, відтворення і збереження земельних угідь, а також прогнозування стану навколишнього середовища на віддалену перспективу;

6) соціальний аграрний моніторинг – стосується дослідження і прогнозування впливу господарської діяльності на розвиток сільських територій і формування екологічно сприятливого середовища проживання людини;

7) екологічні програми, що направлені на забезпечення збалансованого аграрного землекористування на загальнодержавному і регіональному рівні і, як наслідок, відтворення та збереження земельних угідь, які використовуються аграрними формуваннями.

На наш погляд, основними важелями в системі управління сільськогосподарським землекористуванням в напрямку його збалансування мають бути:

- використання механізму екологічного страхування для відшкодування матеріальних збитків завданих в результаті провадження екологічної діяльності аграрними формуваннями;

- стимулювання здійснення екологічно орієнтованого підприємництва в аграрній галузі із використання ряду інструментів: субсидії, доплати, субвенції, пільгові кредити, цінові надбавки тощо;

- застосування обмежуючих інструментів до аграрних формувань, які здійснюють негативний антропогенний вплив на стан сільськогосподарських угідь, а саме: штрафи, екологічний податок, плата за забруднення, ліцензійні платежі і т.д.

- організація наукових досліджень в напрямку забезпечення збалансованого сільськогосподарського землекористування під патронатом державних структур;

- екологізація процесів формування ринків продовольчих товарів і послуг;

- формування проектів землеустрою на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, екологічна паспортизація сільських територій;

- здійснення дієвого контролю у сфері сільськогосподарського землекористування в напрямку забезпечення збереження і відтворення родючості ґрунтів.

Важливу роль в управлінні збалансованим використанням земель сільськогосподарського призначення має відігравати дієва система контролю як з боку державних органів влади, так і окремих землекористувачів. Це зумовлено тим, що основною проблемою сучасної аграрної політики є відсутність послідовного і безперервного контролю та відповідальності за результати прийнятих рішень в межах реалізації загальнодержавних і регіональних програм сфері сільськогосподарського землекористування. Необхідно також посилити державний контроль за законністю прийнятих рішень, а також за результатами прийнятих рішень на рівні органів місцевого самоврядування.

Нами підтримується позиція дослідників, які вважають, що контроль має бути універсальним, системним, дієвим та охоплювати всі сфери і галузі управління, з широким залученням до контролюючої діяльності органів громадського самоврядування. Контроль має також бути об'єктивним, оперативним, періодичним і результативним, а отримані матеріали повинні бути доступними для широкого кола землекористувачів [4]. Дані принципи є визначальними для здійснення контролю в галузі сільськогосподарського землекористування.

Поліпшення контролюючої діяльності в сфері збалансованого землекористування потребує законодавчого врегулювання діяльності громадських організацій, спілок та окремих інспекторів щодо здійснення даної практики. Потенціал громадського контролю потрібно спрямувати на поліпшення його якості, попередження корупційних рішень і порушень в галузі сільськогосподарського землекористування.

Органи місцевого самоврядування на рівні новостворених громад повинні контролювати якісні показники земель сільськогосподарського призначення за результатами їх використання, залучаючи до своєї діяльності представників місцевих громад.

Основними принципами громадського контролю в галузі збалансованого використання земельних угідь мають бути [9]:

- співпраця громадських об'єднань із органами виконавчої влади в сфері здійснення контролю у галузі використання і охорони земель сільськогосподарського призначення;
- пріоритетність екологічної безпеки над економічними інтересами у сільськогосподарському землекористуванні;
- забезпечення відкритого доступу землевласників і землекористувачів до результатів проведеного контролю у сфері використання земель сільськогосподарського призначення на рівні аграрних формувань;
- залучення громадськості до прийняття рішень щодо збалансованого використання і охорони земельних угідь на регіональному рівні;
- участь громадськості у реалізації прийнятих рішень за результатами здійснення контрольних перевірок якісного стану земельних угідь;
- врахування громадської позиції при розгляді проектів землеустрою та іншої документації, пов'язаної з використанням і охороною земель;
- залучення громадськості до проведення експертизи землепорядної документації.

Управлінський інструментарій збалансованого сільськогосподарського землекористування має передбачати багаторівневу систему еколого-економічних взаємозв'язків в процесі розробки і реалізації господарських заходів аграрними формуваннями в напрямку досягнення збалансованого використання земельних угідь. Для прийняття ними обґрунтованих управлінських рішень варто використовувати широкий спектр кількісних та якісних методів аналізу з метою прогнозування процесів їх майбутнього розвитку та визначення шляхів досягнення визначених пріоритетів.

Нами розроблену систему формування управлінського інструментарію в напрямку забезпечення збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення (рис 1), що визначає послідовність прийняття управлінських рішень на загальнодержавному і регіональному рівнях, а також на рівні окремих аграрних формувань.

Виходячи із наведених взаємозв'язків, представлених на даному рисунку, результативність управлінських інструментів залежить від наявності відповідного інформаційного забезпечення в напрямку збалансованого землекористування.

Такий підхід є визначальним для вироблення орієнтирів щодо розвитку системи збалансованого сільськогосподарського землекористування, визначення цілей і пріоритетів.

Реалізація концепції збалансованого розвитку вимагає такого перетворення виробничо-господарських систем, при якому територіальна технологічна кооперація забезпечуватиме оптимальне використання земельних ресурсів і зменшення антропогенного навантаження в агроєкосистемах регіонів. Така трансформація існуючих територіально-виробничих комплексів,

економічної системи регіону дозволить в рамках екологічної ємкості природного середовища, і не порушуючи екологічної рівноваги, забезпечити збалансований розвиток соціально-економічної системи території.

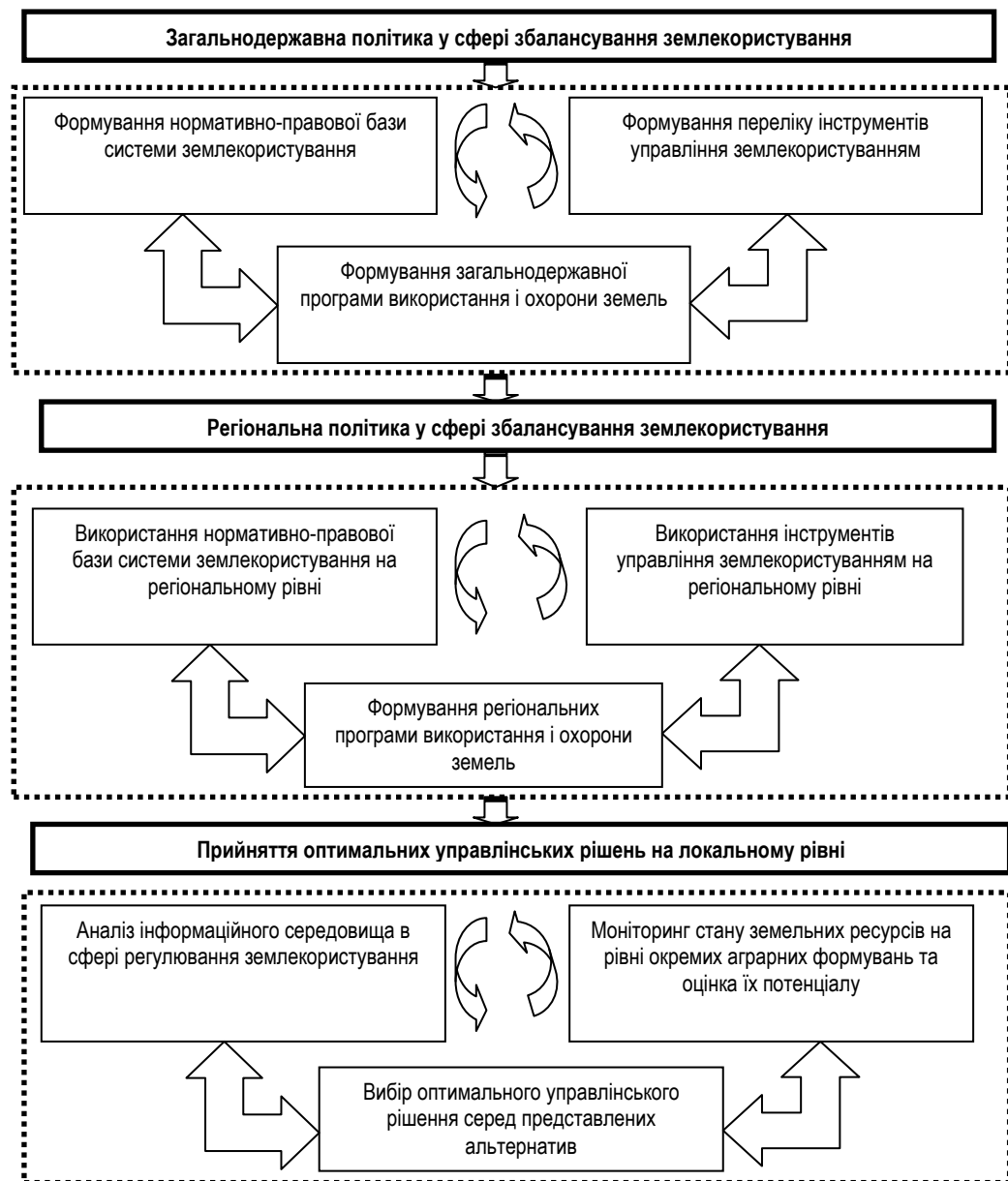

Рис. 1. Система формування управлінського інструментарію в напрямку забезпечення збалансованого використання земель сільськогосподарського призначення*

*Джерело: розроблено автором

Дієвість системи формування і використання управлінського інструментарію в напрямку збалансованого сільськогосподарського землекористування сприятиме покращенню еколого-економічної та соціальної ефективності сільськогосподарської діяльності, збереженню та відтворенню земель сільськогосподарського призначення.

Висновки і перспективи.

За результатами проведених досліджень визначено основні принципи управління сільськогосподарським землекористуванням в напрямку його збалансування, що є базовими для формування відповідного управлінського інструментарію. Виходячи із них встановлено, що застосування управлінських інструментів має відбуватися із врахуванням як національних, так і регіональних та місцевих особливостей землекористування.

Для формування управлінського інструментарію збалансованого землекористування визначено основні інструменти і важелі в системі управління сільськогосподарським землекористуванням. Прийняття управлінських рішень на загальнодержавному і регіональному рівнях, а також на рівні окремих аграрних формувань запропоновано здійснювати, виходячи із наявних взаємозв'язків в системі формування управлінського інструментарію збалансованого землекористування.

В подальших дослідженнях слід акцентувати увагу на вивченні впливу складових інституціонального середовища на збалансованість системи землекористування на різних рівнях управління.

Список використаних джерел

1. Будзяк В.М. Сільськогосподарське землекористування (економіко-екологічні та управлінські аспекти) ; за наук. ред. С.І. Дорогунцова. Київ : Оріана, 2006. 488 с.
2. Економічні аспекти управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні ; за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика, д.г.-м.н., проф. С. О. Лизуна; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. 72 с.
3. Какутич Е.Ю. Устойчивое развитие как концептуальная основа трансформации мировой экономики. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 1. С. 62-74.
4. Кісіль З. Р., Кісіль Р. В. Адміністративне право : навч. посібник. 3-тє вид. Київ : Алерта ; ЦУЛ, 2011. 696 с.
5. Косякова И.В. Организационно-экономические основы экологической деятельности промышленных предприятий : монография. Москва: Компания Спутник+, 2006. 316 с.
6. Купінець Л. Є. Екологічні імперативи сталого агропромислового розвитку. *Науковий вісник*. 2015. Вип. 15.6. С. 371-376.
7. Мельник К.М. Державна фінансова підтримка сільського господарства. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_1/235.pdf. (дата звернення 30.03.2019).
8. Мельник П. П. Еколого-економічні основи управління природокористуванням в агроєкосистемах. Київ : ДІА, 2016. 328 с.
9. Новаковська І. О. Регулювання громадського контролю землекористування. *Економіка АПК*. 2016. № 9. С. 43-50.
10. Саблук П.Т. Земельна реформа: терниста дорога від старту до фінішу. *Урядовий кур'єр*. 2004. №146. С. 20.
11. Ткаченко В.С., Ващук О.В. Проблеми державного управління екологізацією економіки: регіональний рівень. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 12. С. 47-52.
12. Фирсов И.В. Методологические основы практического управления в системе обеспечения экономической безопасности. *Экономика и предпринимательство*. 2014. №1. Ч. 2 (42-2). С. 123–126.

Статтю отримано: 02.04.2019 / Рецензування 10.05.2019 / Прийнято до друку: 20.06.2019

Borys Sydoruk

PhD (Econ), Senior Research Fellow, Head of the Scientific and Technological Department
of Agricultural Economics, information-analytical, marketing and innovation transfer
Ternopil state agricultural experimental station of Institute of feed research
and agriculture of Podillya of NAAS
Ternopil, Ukraine
E-mail: b_sidoruk@ukr.net

FORMATION OF MANAGEMENT TOOLS FOR BALANCED USE OF AGRICULTURAL LAND

Abstract

Introduction. An important role is played by the use of a wide range of tools and levers of influence at different levels of government in the theory and practice of agricultural activities to ensure a balanced use of land resources. Therefore, it is relevant at the present stage of management to study the features of the formation of management system in the field of land use to ensure a balanced use of agricultural land.

Methods. Research conducted by use of the dialectical method of knowledge of the economic laws and systematic approach to the study of economic phenomena and processes, monographic, induction and deduction - to form a management system in the direction of balancing agricultural land use; abstract-logical method - in the implementation of theoretical generalizations and formulation of conclusions.

Results. The author substantiates the basic principles of the formation of management tools in the direction of balancing agricultural land use. The basic components for the formation of the management system in the field of balancing the use of agricultural land at local, regional and state levels are identified. Basic levers and tools in the agricultural land management system have been installed to ensure its balance. The system of forming management tools in the direction of ensuring balanced use of agricultural land has been developed.

Discussion. It is important to create an appropriate institutional environment at the national and regional level in order to ensure the effective management system in the field of balanced agricultural land use. Further research should focus on examining the impact of institutional components on the balance of land use at different levels of government.

Keywords: agricultural production, leverage, balanced land use, agricultural land, tools, management principles, management levels.

References

1. Budziak, V.M. (2006). *Silskohospodarske zemlekorystuvannia (ekonomiko-ekolohichni ta upravliniski aspekty)* [Agricultural land use (economic and environmental and management aspects)]. S.I. Dorohuntsov (Ed.). Kyiv, Ukraine: Oriana.
2. Khvesyk, M.A., & Lyzun, S.O. (Eds.). (2015). *Ekonomichni aspekty upravlinnia pryrodnyimi resursamy ta zabezpechennia staloho rozvytku v umovakh detsentralizatsii vladly v Ukraini* [Economic aspects of managing natural resources and ensuring sustainable development in the minds of decentralization of government in Ukraine]. Kyiv, Ukraine: Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy».
3. Kakutich, E.Yu. (2010). Ustoychivoye razvitiye kak kontseptualnaya osnova transformatsii mirovoy ekonomiki [Sustainable development as a conceptual basis for the transformation of the global economy]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky* [Mechanism of Economic Regulation], 1, 62-74.
4. Kisil, Z.R., & Kisil, R.V. (2011). *Administrativne pravo: navchalnyi posibnyk* [Administrative law: Teaching manual]. Kyiv, Ukraine: Alerta: TsUL.
5. Kosyakova, I.V. (2006). *Organizatsionno-ekonomicheskiye osnovy ekologicheskoy deyatel'nosti promyshlennykh predpriyatiy: monografiya* [Organizational and economic foundations of the environmental activities of industrial enterprises: monograph]. Moscow, Russia: Kompaniya Sputnik+.
6. Kupinets, L.Ye. (2015). Ekolohichni imperatyvy staloho ahropromyslovoho rozvytku [Environmental imperatives of sustainable agro-industrial development]. *Naukovyi visnyk* [Scientific Bulletin], 15.6, 371-376.
7. Melnyk, K.M. Derzhavna finansova pidtrymka silskoho hospodarstva. [www.nbuv.gov.ua](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_1/235.pdf). Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2011_1/235.pdf.
8. Melnyk, P.P. (2016). *Ekoloho-ekonomichni osnovy upravlinnia pryrodokorystuvanniam v*

ahroekosystemakh [Ecological and economic bases of nature management in agroecosystems]. Kyiv, Ukraine: DIA.

9. Novakovska, I.O. (2016). Rehuliuvannya hromadskoho kontroliu zemlekorystuvannya [Regulation of public control of land use]. *Ekonomika APK* [Economy AIC], 9, 43-50.

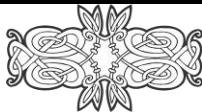
10. Sabluk, P.T. (2004). Zemelna reforma: ternysta doroha vid startu do finishu [Land reform: a thorny road from start to finish]. *Uriadovyi kurier* [Government Courier], 146, 20.

11. Tkachenko, V.S., & Vashchuk, O.V. (2014). Problemy derzhavnoho upravlinnia ekolohizatsiiei ekonomiky: rehionalnyi riven [Problems of governance ecologization of the economy: regional level]. *Investytsii: praktyka ta dosvid* [Investment: Practice and Experience], 12, 47-52.

12. Firsov, I.V.. (2014). Metodologicheskiye osnovy prakticheskogo upravleniya v sisteme obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti [Methodological foundations of practical management in the system of ensuring economic security]. *Ekonomika i predprinimatelstvo* [Economics and Entrepreneurship], 1,2 (42-2), 123-126.

Received: 04.02.2019 / Review 05.10.2019 / Accepted 06.20.2019

Белова Ірина, Завитій Ольга, Семенишена Наталія. Теоретичні аспекти зовнішньоекономічної діяльності інституційних одиниць в Україні. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 2. С. 65-75.

DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-2-6>

УДК 339

JEL Classification M20

Белова Ірина

к.е.н., доцент кафедри обліку та економіко-правового забезпечення АПБ
Тернопільський національний економічний університет

м. Тернопіль, Україна

E-mail: yim1973@ukr.net

Завитій Ольга

к.е.н., доцент кафедри обліку та економіко-правового забезпечення АПБ
Тернопільський національний економічний університет

м. Тернопіль, Україна

E-mail: Zavitii@ukr.net

Семенишена Наталія

к.е.н., доцент

Подільський державний аграрно-технічний університет

м. Кам'янець-Подільський, Україна

E-mail: natviksem@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНІ

Анотація

Вступ. Дослідження присвячене генезису, визначенню дефініцій, теоретичним аспектам розвитку зовнішньоекономічної діяльності інституційних одиниць та тенденцій її нормативно-правового регулювання.

Методи. Теоретичною й методологічною основою дослідження є праці провідних вчених з питань зовнішньоекономічної діяльності, законодавчі та нормативні документи, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність інституційних одиниць. У процесі дослідження використано такі наукові методи: індукції та дедукції, аналізу і синтезу – під час проведення теоретичних узагальнень, формування відповідних висновків; бібліографічний – дослідження літературних джерел для отримання необхідної інформації щодо теми дослідження; метод асоціацій та аналогій – для запропонованих нових ідей та пропозицій, що виникають на основі зіставлення з іншими більш чи менш аналогічними об'єктами.

Результати. У статті досліджено теоретичні та організаційно-практичні засади визначення сутності поняття «зовнішньоекономічна діяльність» та «зовнішньоекономічні зв'язки» в сучасних умовах розвитку економіки. Розглянуто види такої діяльності та зроблено висновок, що державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні за умов лібералізації має сприяти налагодженню та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків

інституційних одиниць країни із закордонними контрагентами.

Перспективи. Перспективами подальших досліджень вбачаємо вивчення міжнародного досвіду ведення зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньоекономічних зв'язків та механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності інституційних одиниць.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, господарська діяльність, зовнішньоекономічна операція, експорт, імпорт, іноземні суб'єкти, світовий ринок.

Вступ.

Загальновідомо, що питання розширення зовнішньоекономічних зв'язків країни багато в чому визначається сталим розвитком зовнішньоекономічної діяльності окремих суб'єктів господарювання. Зовнішньоекономічна діяльність інституційних одиниць сприяє відтворенню експортного потенціалу країни, залученню іноземних інвестицій, формуванню економіки відкритого типу. Інституційні одиниці, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність можна розглядати як рушійну силу оновлення виробництва та нарощування конкурентоспроможності країни, а, відтак, і визначення можливостей здійснення поступового та безперервного економічного зростання. Що є зовнішньоекономічною діяльністю, які інституційні засади її формування на рівні

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми розвитку зовнішньоекономічної діяльності інституційних одиниць України розглянуто в роботах О. Амоші, І. Белової, Ф. Бутинця, В. Бойка, П. Гайдуцького, А. Гальчинського, В. Гейця, С. Дем'яненка, Т. Дідоренко, А. Кандиби, С. Кваші, А. Коверги, А. Кредісова, А. Мокія, М. Парсяка, Д. Пудрик, П. Саблука, Н. Семенишеної, С. Соколенка В. Топіхи, та ін.

Мета.

Мета дослідження полягає в розкритті сутності та змісту поняття «зовнішньоекономічна діяльність інституційних одиниць» у розрізі проведення ґрунтовного аналізу поглядів різних науковців. Питання щодо вдосконалення організації та управління зовнішньоекономічною діяльністю інституційних одиниць, а також удосконалення її державного та нормативно-правового регулювання постійно перебувають у полі зору науковців та практиків.

Методологія дослідження.

Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові, а також спеціальні методи (історичний, формально-юридичний, структурно-функціональний, індуктивний і дедуктивний). Теоретична база дослідження включає в себе наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів з питань зовнішньоекономічної діяльності, законодавчі та нормативні документи, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність інституційних одиниць. У процесі дослідження використано метод асоціацій та аналогій – для запропонованих нових ідей та пропозицій, що виникають на основі зіставлення з іншими більш чи менш аналогічними об'єктами.

Результати.

Зовнішньоекономічна діяльність є складною діяльністю, яка характеризується вищою ймовірністю виникнення ризиків порівняно із діяльністю на внутрішніх ринках.

На підставі основних господарських підходів до ведення ЗЕД відокремлені та сформуливалися два основні поняття – «зовнішньоекономічні зв'язки» (ЗЕЗ) і «зовнішньоекономічна діяльність» (ЗЕД).

Економічна сутність зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) виявляється в такому:

1) це важливий і потужний фактор економічного зростання і розвитку кожної країни (національний аспект ЗЕД);

2) це спосіб включення економіки кожної країни до системи світового господарства, а отже, і до процесів міжнародного поділу праці та міжнародної кооперації, що особливо актуально в

умовах зростаючих тенденцій до глобалізації (регіональний і глобальний аспект ЗЕД) [3].

Дроздова Г.М. у своїх працях зазначає, що «під зовнішньоекономічною діяльністю розуміють діяльність українських та іноземних суб'єктів господарювання України, яка побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами» [7].

В Господарському кодексі України [4] дано таке визначення зовнішньоекономічної діяльності – господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та (або) робочою силою.

Орловська Ю.В. зазначає, що «ЗЕД – це сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і комерційних функцій, обов'язковими супутніми умовами якої є виконання певних операцій» [19].

На думку, Машталір Я. [17, с. 54], зовнішньоекономічна діяльність – сукупність зовнішньоекономічних операцій у сфері господарської діяльності, які здійснює інституційних одиниць з метою отримання прибутку через створення та реалізацію конкурентних переваг внаслідок виходу на світовий ринок.

Зовнішньоекономічна діяльність, на думку Прокушева Є. [21, с. 10] – сукупність форм прояву міжнародних економічних відносин, що визначає її як процес становлення і функціонування господарських зв'язків між суб'єктами міжнародної економіки та процес реалізації зовнішньоекономічних зв'язків.

Козик В. говорить, що зовнішньоекономічні операції – «це комплекс дій контрагентів різної державної належності з підготовки, укладення і виконання міжнародної торгової, науко-виробничої, інвестиційної чи іншої угоди економічного характеру» [13].

На думку, Мельник Л. [17, с. 44], зовнішньоекономічна діяльність – сфера економічної діяльності держави і інституційних одиниць, яка тісно пов'язана із зовнішньою торгівлею, експортом та імпортом товарів, іноземними кредитами та інвестиціями, здійсненням спільних з іншими країнами проектів.

На думку Васюренко В., зовнішньоекономічна діяльність визначається як сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій інституційних одиниць відповідно до зовнішньоекономічних зв'язків держави, пов'язаних з виходом інституційних одиниць на зовнішній ринок та участю у зовнішньоекономічних операціях, напрями, форми і методи якої узагальнюються відповідно до процесу виробництва згідно з цілями та задачами інституційних одиниць щодо його функціонування і розвитку [3, с. 219].

Зовнішньоекономічні зв'язки (ЗЕЗ) – це сукупність форм, засобів і методів зовнішньоекономічних відносин між країнами. Як економічна категорія «зовнішньоекономічні зв'язки» відображають систему економічних взаємин, що виникають внаслідок руху ресурсів всіх видів між державами та економічними суб'єктами різних держав. Ці двосторонні відносини охоплюють всі сфери економічного життя держави і передусім виробничу, торговельну, інвестиційну та фінансову діяльність.

Зовнішньоекономічні зв'язки держави оцінюються за допомогою абсолютних і відносних показників, показників структури, інтенсивності та ефективності зовнішньоекономічної діяльності. Ці показники дають можливість проаналізувати стан зовнішньоекономічних зв'язків, фізичні обсяги, структуру, диверсифікованість, географічну концентрацію експорту (імпорту), якісні та кількісні зміни, інтенсивність та ефективність таких зв'язків. Наявність зазначеного інструментарію є надзвичайно важливим для аналітики, оскільки без цього неможливо належним чином оцінювати зв'язки однієї країни з іншими, робити коректні узагальнення і висновки.

Зовнішньоекономічна діяльність інституційних одиниць ґрунтується на можливості одержання економічних вигод, виходячи з переваг міжнародного поділу праці, міжнародних ділових відносин. Це пов'язано з тим, що виробництво певного товару, його збут або надання певного виду послуг в іншій країні має більше переваг, ніж така діяльність в середині країни. Таким чином, ЗЕД здійснюється в тій країні і з тими партнерами, які є найвигіднішими.

Зовнішньоекономічна діяльність інституційних одиниць (ЗЕДП) – це сфера господарської діяльності, пов'язана з міжнародною виробничою і науково-технічною кооперацією, експортом та імпортом продукції, виходом інституційних одиниць на зовнішній ринок

Для всіх країн зовнішньоекономічної діяльності притаманні наступні завдання та цілі здійснення:

- 1) покращення темпів економічного зростання;
- 2) балансування виробничих витрат в середині країни та ззовні;
- 3) розвиток національної економіки, через ефективну участь країни у МПП.

До видів зовнішньоекономічної діяльності, що здійснюються в Україні суб'єкти ЗЕД, належать:

- 1) експорт та імпорт товарів;
- 2) експорт та імпорт капіталів;
- 3) експорт та імпорт робочої сили;
- 4) надання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності України послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності (за класифікацією не факторних послуг);
- 5) наукова, науково-технічна, виробнича діяльність;
- 6) міжнародні фінансові операції;
- 7) операції з цінними паперами (у випадках, передбачених законами України);
- 8) кредитні та розрахункові операції між суб'єктами ЗЕД;
- 9) спільна підприємницька діяльність між суб'єктами ЗЕД та іноземними суб'єктами господарської діяльності;

10) підприємницька діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау;

11) організація та здійснення діяльності в галузі проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій та ін.;

- 12) товарообмінні (бартерні) операції;
- 13) орендні, в тому числі лізингові операції;
- 14) валютні операції;
- 15) роботи на контрактній основі фізичних осіб України;
- 16) інші види ЗЕД, які не заборонені прямо і у виключній формі законами України [20].

До основних видів ЗЕД, в цілому, можна віднести операції, що тісно пов'язані із формами МEB, а саме:

- 1) міжнародну торгівлю (експортно-імпортні операції);
- 2) міжнародні розрахункові операції;
- 3) міжнародні орендні операції та лізинг;
- 4) торгівлю патентами, ноу-хау та ін.;
- 5) міжнародні кредитні та інвестиційні операції.

Зовнішньоекономічні операції допомагають здійснити обмін товарами та послугами. Для того, щоб здійснити обмін необхідно: знайти покупця; укласти договір (контракт); виконати договір. Всі ці дії мають комерційний характер, тобто здійснюються на оплачуваній основі. Так операції обміну стають комерційними операціями.

Автор Кириченко підкреслює: «Зовнішньоекономічна комерційна операція – це комплекс дій контрагентів різної державної належності з підготовки, укладення і виконання міжнародної торгової, науково-виробничої, інвестиційної чи іншої угоди економічного характеру» [11].

Так, в Україні згідно із статтею 2 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність» суб'єкти господарської діяльності керуються такими принципами:

1) суверенітет у здійсненні ЗЕД: суб'єкти ЗЕД самостійно і незалежно здійснюють ЗЕД на території України, неухильно виконуючи усі договори і зобов'язання країни у галузі міжнародних економічних відносин;

2) свобода ЗЕД: суб'єкти ЗЕД добровільно вступають у зовнішньоекономічні зв'язки; мають

право здійснювати ЗЕД у будь-яких формах;

- 3) зобов'язані додержуватися встановленого порядку при здійсненні ЗЕД;
- 4) юридична рівність і недискримінація;
- 5) верховенство закону: ЗЕД регулюється тільки законами України;
- 6) захист інтересів суб'єктів ЗЕД;
- 7) еквівалентність обміну, неприпустимість демпінгу при ввезенні та вивезення товарів [20].

Зовнішньоекономічна діяльність може здійснюватися як на мікро-, макро- рівнях, так і на міждержавному рівні. Тут хотілося б також більш детально зосередити увагу на суб'єктах зовнішньоекономічної діяльності, що функціонують на різних рівнях. Науковці виділяють суб'єкти ЗЕД мікрорівня, макrorівня і суб'єкти ЗЕД міждержавного рівня. Про суб'єкти мікрорівня було вже згадано вище – тобто це ті суб'єкти, які зазначені у ст. 3 «Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності» Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [20].

У Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [20] зазначено, що суб'єктом макrorівня є Україна, як держава, в особі її повноважних органів у межах їх компетенції, а також недержавні органи управління, а саме:

1) державні органи – Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Національний банк України, Державна митна служба, Міністерство фінансів, Міністерство економіки, галузеві міністерства і відомства, територіально-регіональні та місцеві органи влади;

2) недержавні – Торгово-промислова палата, Рада експертів при Кабінеті міністрів, товарні, валютні, фондові біржі, асоціації, спілки.

Міждержавний рівень зовнішньоекономічної діяльності, на думку, Шкурупій О.В., Гончаренко В.В., Артеменко І.А. та ін. утворюють:

1. Загальноєкономічні міждержавні організації;
2. Міжнародні неурядові економічні організації;
3. Міжнародні торговельні організації;
4. Міжнародні фінансові (валютно-кредитні) інститути [26].

В дослідженні Стеценко Ж.В. «Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні» зазначено, що «зовнішньоекономічна діяльність заснована на взаємовигідних економічних відносинах у різноманітних галузях економік держав...перш за все, у галузі міжнародної торгівлі, руху капіталів, міграції робочої сили, передачі технологій» [23].

Зінь Е.А. у своїх працях пише, що «регулювання зовнішньоекономічної діяльності держави здійснюється з метою забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку. Також, задля стимулювання прогресивних структурних змін в економіці, в тому числі зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки країни в систему світового поділу праці та її наближення до ринкових структур розвинутих країн світу» [10].

Довгий час влада нашої країни мала монопольне право на здійснення зовнішньоекономічної діяльності та інституційних одиниць не мали змоги самостійно виходити на зовнішні ринки і здійснювати будь-яку з форм ЗЕД. Розвиток експорту гальмувався, перш за все, незацікавленістю виробників у виготовленні продукції на закордонні ринки. Таким чином, державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності за умов лібералізації має сприяти налагодженню та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків інституційних одиниць країни із закордонними контрагентами.

Державне регулювання являє собою систему заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, покликаних удосконалювати ЗЕД в інтересах національної економіки.

Державне регулювання ЗЕД здійснюється шляхом розробки та подальшої реалізації зовнішньоекономічної політики держави. Далі, логічним є розкриття поняття зовнішньоекономічної політики. На сьогодні, зовнішньоекономічна політика являє собою певну удосконалену систему заходів, які, в свою чергу спрямовані на те, щоб досягти ефективного високого рівня розвитку економіки, а також налагодити тісні економічно-вигідні зв'язки із зарубіжними країнами, враховуючи

національні інтереси та поглиблюючи участь країни у міжнародному поділі праці.

Серед основних складових зовнішньоекономічної політики України можемо назвати наступні: зовнішньоторговельна політика; інвестиційна політика; політика науково-технічного співробітництва; валютно-фінансова політика; міграційна політика та ін.

Автор Улида В.Ю. говорить про наявність чотирьох основних складових зовнішньоекономічної політики держави, виокремлюючи при цьому міжнародну торговельну, митно-тарифну, валютно-фінансову політики та політику стимулювання іноземних інвестицій. Серед органів управління ЗЕД на державному рівні можна виділити такі: Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики, органи доходів і зборів, Міжвідомчу комісію з міжнародної торгівлі.

Однак, окрім перелічених органів державного управління ЗЕД, також можна зазначити ще й Міністерство закордонних справ України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України та інші. Всі з перелічених, та багато інших органів державного управління ЗЕД, займаються розробкою та запровадженням певного набору методів державного управління ЗЕД та зовнішньої торгівлі країни, зокрема [25].

На рівні підприємства зовнішньоекономічна діяльність спрямована на укладання та виконання контрактів з іноземними партнерами. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності створює для підприємства нові можливості, такі як використання переваг міжнародного співробітництва та свобода у прийнятті рішень під час здійснення своїх виробничих завдань [6, с. 123].

В цілому «методи, що регулюють ЗЕД – це набір інструментів, якими можна впливати на відносини між країнами або контрагентами, які здійснюють зовнішньоекономічні операції».

Кузнєцова Г.В та Подбиралина Г.В. зазначають, що основним способом регулювання зовнішньої торгівлі будь-якої країни є митно-тарифна система, що представляє собою звід митних платежів і правил, що діють в даній державі [14].

Митно-правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності інституційних одиниць – це правовий інститут митної справи, що включає комплекс регуляторно-правових та організаційно-правових засобів управлінського впливу держави на зовнішньоекономічну діяльність інституційних одиниць усіх форм власності в сфері митних правовідносин.

Дубініна А.А., Сорокіна С.В., Зельніченко О.І. зазначили, що тарифне регулювання державної зовнішньоторговельної політики є головним інструментом впливу на торговельні відносини різних країн та, певним чином, сприяє реалізації політики протекціонізму щодо вітчизняних товаровиробників. Основою тарифного регулювання виступають ставки мита, які систематизовано в митних тарифах [8].

Козак Ю.Г. говорить, що митний тариф – це систематизований звід ставок мита, яким обкладаються товари й інші предмети, увезені на митну територію країни, чи вивезені за межі даної території [12].

Сутність митно-правового регулювання полягає в упорядкуванні митних відносин, у встановленні за допомогою митного права чітко визначених юридичних прав та обов'язків учасників цих відносин [18, с.26].

Правова природа митно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності інституційних одиниць виражається передусім у його соціальній спрямованості, оскільки воно забезпечує можливість реалізації норм матеріального права різних галузей. Відповідно, кожний захід митно-правового регулювання – це комплекс юридично закріплених норм, що мають на меті практичну реалізацію митної політики держави.

Для виникнення митних правовідносин необхідна наявність чотирьох обставин: норми матеріального права, норми процесуального (процедурного) права, правосуб'єктність учасників правовідносин і юридичного факту.

Правосуб'єктність учасників митних правовідносин включає правоздатність і дієздатність інституційних одиниць, що здійснюють зовнішньоекономічну операцію, та правоздатність і

дієздатність державного органу, який супроводжує та контролює зазначену операцію.

Митно-тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності виконує дві основні функції:

1. Протекціоністську (як інструмент захисту вітчизняних товарів від конкуренції закордонних виробників).

2. Фіскальну (як вагомий захід для поповнення державного бюджету).

Чимало науковців вважають мито певним збором грошових коштів або податком, який сплачують суб'єкти ЗЕД, коли їх товари чи цінності перетинають кордони держав.

В Україні мита поділяються за наступними критеріями:

1. За методом нарахування:

- адвалорні (нараховуються у відсотках до митної вартості);
- специфічні (нараховуються у встановленій сумі до одиниці виміру ваги, площі, обсягу і т.д.);
- змішані – поєднання адвалорних та специфічних.

2. За характером походження:

- автономні – встановлюються тією чи іншою країною в односторонньому порядку;
- конвенційні – вводяться з підписанням угоди чи домовленості з іншою державою та фіксуються в документі.

3. Особливі види мита. До них відносяться:

- спеціальне. Таке мито використовується як захисний інструмент вітчизняних виробників від імпорتنих конкурентних товарів. Ставка спеціального мита встановлюється в кожному окремому випадку;

- антидемпінгове (було дозволено ГАТТ/СОТ);

- компенсаційне – використовується у тому випадку, якщо на територію країни були ввезені товари, при виробництві чи експорті яких використовувались субсидії [24].

Характерними рисами митно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності інституційних одиниць в Україні є такі:

1) митно-правове регулювання виражається у діяльності держави, що реалізується в правових формах;

2) застосування норм матеріального права здійснюються в юридичному порядку, урегульованому митно-процесуальними нормами;

3) митно-правове регулювання реалізує права інституційних одиниць на здійснення зовнішньоекономічних операцій;

4) митно-правове регулювання забезпечує безпечні умови життя та поповнення доходної частини Державного бюджету;

5) митно-правове регулювання забезпечує виконання міжнародних домовленостей держави [5, с. 52].

Товари, що імпортується в Україну, як і товари, що імпортується в інші країни, підлягають обкладанню податками та зборами. Митно-податкове навантаження є основним регуляторно-правовим засобом державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання, комплексом правових заходів регулювання зовнішньоекономічної діяльності інституційних одиниць економічного характеру. При ввезенні на митну територію України товари підлягають оподаткуванню митом, податком на додану вартість, а окремі їх види – ще й акцизним податком. Зазначені види податків є непрямими, оскільки останнім платником є споживач товару, на якого зазначені податки перекладаються шляхом надбавки до ціни.

Необхідно відзначити, що регулювання зовнішньоекономічної діяльності на рівні держави може здійснюватись не тільки встановленням адміністративних та економічних обмежень, а й визначенням обсягу процедур, які необхідно виконувати інституційним одиницям при переміщенні товарів через митний кордон, перебуванні товарів під митним контролем та їх митному оформленні.

Висновки і перспективи.

Аналіз підходів до визначення терміну «зовнішньоекономічна діяльність» дає змогу зробити висновок, що ЗЕД ведеться переважно на мікроекономічному рівні. Саме тому інституційних одиниць є одним з головних суб'єктів ЗЕД. На цій центральній ланці здійснюються виробництво продукції, надання послуг, відбувається безпосередній зв'язок працівників із засобами виробництва, знаходять прямий прояв стимули та відповідальність за ефективне використання ресурсів.

Отже, поняття «зовнішньоекономічна діяльність інституційних одиниць» варто подати у наступний спосіб: зовнішньоекономічна діяльність інституційних одиниць – це частина його загальної діяльності, яка визначається як сукупність виробничо-господарських, організаційно-економічних і оперативно-комерційних функцій інституційних одиниць відповідно до зовнішньоекономічних зв'язків держави, пов'язаних з виходом інституційних одиниць на зовнішній ринок та участю в зовнішньоекономічних операціях, напрямки, форми та методи якої узагальнюються відповідно до процесу виробництва згідно із цілями та задачами інституційних одиниць щодо його функціонування та розвитку.

Зовнішньоекономічна діяльність є складовою загальної діяльності інституційних одиниць, а отже, взаємопов'язаною з нею і спільно вмотивованою; водночас, зовнішньоекономічна діяльність має суттєву специфіку, яка полягає у тому, що вона здійснюється на іншому, міжнародному, рівні, у взаємозв'язку з суб'єктами господарювання інших країн.

Список використаних джерел

1. Белова І.М. Тенденції гармонізації та стандартизації обліку до міжнародних стандартів обліку та звітності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 3. С. 821-826.
2. Белова, І. Визнання та класифікація об'єкту експертного дослідження. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2014. Вип. 3. С. 127-131.
3. Васюренко В. О. Теоретичні узагальнення щодо розуміння сутності поняття «зовнішньоекономічна діяльність підприємства». *Механізм регулювання економіки*. 2008. № 2. С. 214–220.
4. Господарський Кодекс України від 16.01.2003 р. No 436–IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
5. Гуд А.М. Митно-правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності інституційних одиниць як базовий інститут митної справи. *Митна справа*. 2006. № 3. С. 48–52.
6. Дідоренко Т. В., Белова І. М. Особливості економічного розвитку та експортних можливостей агропромислових підприємств. *Молодий вчений*. 2017. – №6.
7. Дроздова Г. М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства. іїв : ЦУЛ, 2002. 172 с.
8. Дубініна, А. А., Сорокіна, С. В., Зельніченко О. І. 2010. Митна справа: Підручник. Київ: Центр учбової літератури.
9. Зосимова Ж.С. Проблеми та умови покращення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств. *Економіка. Управління. Інновації*. 2013. Вип. 2 (10). С. 119–124.
10. Зінь, Е. А., Дука, Н. С. 2009. Основи зовнішньоекономічної діяльності. Київ: Кондор.
11. Кириченко, О. А. 2008. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання.
12. Козак, Ю.Г., Логвінова, Н.С., Сіваченко, І.Ю. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Центр навчальної літератури, 2006.
13. Козик, В. В., Панкова, Л. А., Крап'як, Я. С., Григор'єв, О. Ю., Босак, А. О. 2004. Зовнішньоекономічні операції та контракти. 2-ге вид. Київ : Центр навчальної літератури.
14. Кузнецова, Г. В. 2015. Международная торговля товарами и услугами: учебник для бакалавриата и магистратуры. Москва : Издательство Юрайт.
15. Мазаракі А.А. Зовнішньоторговельні аспекти конкурентної політики України в умовах СОТ: монографія / А.А. Мазаракі, В.В. Юхименко, О.П. Гребельник Т.М. Мельник та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ, 2008. 309 с.
16. Машталірі Я. П. Формування структури механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю машинобудівного підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2008. № 5. Т. 2. С. 54–57.
17. Мельник Л. Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике :

энциклопедический словарь. Сумы : Университетская книга, 2005. 384 с.

18. Настюк В.Я. Норми митного права: теорія і практика застосування: монографія. Харків : Факт, 2003. 215 с.

19. Орловська, Ю. В., Дугінець, Г. В., Фісуненко, П. А., Варламова, О. А. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства. Донецьк : АРТ- ПРЕС. 2010.

20. Про зовнішньоекономічну діяльність : закон України від 16.04.1991 р., No 959-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12/ed20120419>.

21. Прокушев Е. Ф. Внешнеэкономическая деятельность. Москва : ИВЦ «Маркетинг», 1999. 208 с.

22. Семенишена Н.В., Грабовська Н. Зовнішньоекономічна діяльність як об'єкт бухгалтерського обліку. *Аграрна наука та освіта Поділля: збірник наукових праць міжнар. наук.-практ. конф. (14-16 березня 2017 р., ПДАТУ, Кам'янець-Подільський, Україна). Тернопіль : Крок, 2017. Ч.2. С. 262–265.*

23. Стеценко, Ж. В. 2008. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Економічний вісник НТУУ «КПІ» : збірник наукових праць. 5. С. 101–106.*

24. Тюріна, Н. М., Карвацка, Н. С. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства. Київ : «Центр учбової літератури», 2013.

25. Улида, В. Ю., 2015. Система державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. URL: <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol3/020.pdf>

26. Шкурпий, О. В. Зовнішньоекономічна діяльність : сутність, види, фактори розвитку URL: <http://pidruchniki.ws>

27. Юрченко, К. 2009. Загальні принципи регулювання міжнародної торгівлі в рамках світової організації торгівлі та підвищення загального економічного розвитку країн, що розвиваються. *Підприємництво, господарство і право. 10. С. 61–63.*

Статтю отримано: 11.05.2019 / Рецензування 16.06.2019 / Прийнято до друку: 20.06.2019

Iryna Belova

PhD, Associate Professor
Ternopil National Economic University
Ternopil, Ukraine

E-mail: yim1973@ukr.net

Olha Zavytiy

Ph.D. (in Economics), Assoc. Professor
Ternopil National Economic University
Ternopil, Ukraine

E-mail: o.zavytii@tneu.edu.ua

Nataliia Semenyshena

PhD, Associate Professor
State Agrarian and Engineering University in Podilya
Kamianets-Podilskyi, Ukraine

E-mail: natviksem@gmail.com

THEORETICAL ASPECTS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF INSTITUTIONAL UNITS IN UKRAINE

Abstract

Introduction. The research is devoted to the genesis, determination of definitions, theoretical aspects of the development of foreign economic activity of institutional units and tendencies of its normative and legal regulation.

Methods. The theoretical and methodological basis of the research is the works of leading scientists on foreign economic activity, legislative and regulatory documents that regulate the foreign economic activity of institutional units. The following scientific methods were used in the process of research: induction and deduction, analysis and synthesis - during theoretical generalizations, formation of relevant conclusions; bibliographic - research of literary sources to obtain necessary information on the topic of research the method of associations and analogies - for the proposed new ideas and suggestions

that arise on the basis of comparison with other more or less similar objects.

Results. The article explores theoretical and organizational and practical principles of defining the essence of the concepts of "foreign economic activity" and "foreign economic relations" in the current conditions of economic development. The types of such activities are considered and it is concluded that state regulation of foreign economic activity in Ukraine under conditions of liberalization should facilitate the establishment and development of foreign economic relations of the institutional units of the country with foreign counterparties.

Discussion. Prospects for further research see the study of international experience in conducting foreign economic activity and foreign economic relations and the mechanism of state regulation of foreign economic activity of institutional units.

Keywords: foreign economic activity, economic activity, foreign economic operation, export, import, foreign entities, world market.

References

1. Belova, I.M. (2015). *Tendentsiyi harmonizatsiyi ta standartyzatsiyi obliku do mizhnarodnykh standartiv obliku ta zvitnosti* [Trends of harmonization and standardization of accounting with international standards of accounting and reporting]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky* [Global and national problems of the economics], 3, 821-826.
2. Belova, I.M. (2014). *Vyznannya ta klasyfikatsiya obyektu ekspertnoho doslidzhennya* [Recognition and classification of the object of expert research]. *Instytut bukhgalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsiyi* [The institute of accounting, control and analysis in the globalization circumstances], 3, 127-131.
3. Vasyurenko, V.O. (2008). *Teoretychni uzahalennya shchodo rozuminnya sutnosti ponyattya «zovnishnoekonomichna diyalnist pidpryyemstva»* [Theoretical generalizations on understanding the essence of the concept of "foreign economic activity of the enterprise"]. *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky* [The mechanism of regulation of the economics], 2, 214-220.
4. Hospodarskyi Kodeks Ukrainy. pryiniaty 16.01.2003 roku № 436–IV. (2003, January 16). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
5. Hud, A.M. (2006). *Mytno-pravove rehulyuvannya zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti pidpryyemstv yak bazovyy instytut mytnoyi spravy* [Customs and legal regulation of foreign economic activity of enterprises as the basic customs institution]. *Mytna sprava* [Customs business], 3, 48-52.
6. Didorenko, T.V., & Belova, I.M. (2017). *Osoblyvosti ekonomichnoho rozvytku ta eksportnykh mozhlyvostey ahropromyslovykh pidpryyemstv* [Features of economic development and export opportunities of agro-industrial enterprises]. *Molodyy vcheny* [Young scientist], 6, 410-414.
7. Drozdova, H.M. (2002). *Menedzhment zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti pidpryyemstva* [Management of foreign economic activity of the enterprise]. Kyiv, Ukraine : Tsentr uchbovoyi literatury.
8. Dubinina, A.A., Sorokina, S.V., & Zelnichenko, O.I. (2010). *Mytna sprava* [Customs business]. Kyiv, Ukraine: Tsentr uchbovoyi literatury.
9. Zosymova, Zh.S. (2013). *Problemy ta umovy pokrashchennya zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti vitchyznyanykh pidpryyemstv* [Problems and conditions of improvement of foreign economic activity of domestic enterprises]. *Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsiyi* [Economy. Management. Innovations], 2(10), 119-124.
10. Zin, E.A., & Duka, N.S. (2009). *Osnovy zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti* [Bases of foreign economic activity]. Kyiv, Ukraine: Kondor.
11. Kyrychenko, O.A. (2008). *Menedzhment zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti* [Management of foreign economic activity]. Kyiv, Ukraine : Znannya.
12. Kozak, Yu.H., Lohvinova, N.S., & Sivachenko, I.Yu. (2006). *Zovnishnoekonomichna diyalnist pidpryyemstv* [Foreign economic activity of enterprises]. Kyiv, Ukraine : Tsentr uchbovoyi literatury.
13. Kozyk, V.V., Pankova, L.A., Krpyak, Ya. S. & Bosak, A.O. (2004). *Zovnishnoekonomichni operatsiyi ta kontrakty* [Foreign economic operations and contracts]. Kyiv, Ukraine : Tsentr uchbovoyi literatury.
14. Kuznetsova, H.V. (2015). *Mezhdunarodnaya trgovlya tovarami i uslugami: uchebnik dlya bakalavriata i magistratury* [International trade in goods and services: a textbook for undergraduate and graduate programs]. Moscow, Russia : Izdatelstvo Yurayt.
15. Mazaraki, A.A. (Ed.) (2008). *Zovnishnotorhovelni aspekty konkurentnoyi polityky Ukrayiny v umovakh SOT* [Foreign trade aspects of Ukraine's competitive politics in the WTO]. Kyiv, Ukraine.
16. Mashtalir, Ya.P. (2008). *Formuvannya struktury mekhanizmu upravlinnya zovnishnoekonomichnoyi diyalnistyu mashynobudivnoho instytutsiynykh odynyts* [Formation of the structure of the mechanism of management of foreign economic activity of the machine-building enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*.

Ekonomichni nauky. [Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic Sciences.], 5. V.2, 54-57.

17. Melnyk, L.H. (2005). *Ekonomika i informatsiya: ekonomika informatsii i informatsiya v ekonomike* [Economics and information: economics information and information in economics]. Sumy, Ukraine : Universitetskaya kniga.

18. Nastyuk, V.Ya. (Ed.) (2003). *Normy mytnoho prava: teoriya i praktyka zastosuvannya* [Norms of customs law: theory and practice of application]. Kharkiv, Ukraine : Fakt.

19. Orlovska, Yu.V., Duhinets, H.V., Fisunen, P.A. & Varlaamova, O.A. (2010). *Upravlinnya zovnishnoekonomichnoyu diyalnistyu pidpryyemstva* [Management of foreign economic activity of the enterprise]. Donetsk, Ukraine : ART-PRES.

20. Zakon Ukrainy Pro zovnishnoekonomichnu diyalnist : pryiniaty 16.04.1991 roku № 959–XII. (1991, April 16). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12/ed20120419>.

21. Prokushev, E.F. (1999). *Vneshneekonomicheskaya deyatel'nost* [Foreign economic activity]. Moscow, Russia : Marketing.

22. Semenyshena N.V., Hrabovska N. Zovnishnoekonomichna diyalnist yak ob'ekt bukhgalterskoho obliku. *Ahrarna nauka ta osvita Podillia: zbirnyk naukovykh prats mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (14-16 bereznia 2017 r., PDATU, Kamianets-Podilskyi, Ukraine) [Foreign economic activity as an object of accounting. Papers presented on international. scientific and practical. conf. "Agricultural science and education in Podilya" (March 14-16, 2017, PDATU, Kamienets-Podolskyi, Ukraine)]. Ternopil : Krok, 2017. Ch.2. S. 262–265.

23. Stetsenko, Zh.V. (2008). Derzhavne rehulyuvannya zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti v Ukraini [State regulation of foreign economic activity in Ukraine]. *Ekonomichnyy visnyk NTUU «KPI»* [Economic Bulletin of NTUU "KPI"], 5, 101-106.

24. Tyurina, N.M., Karvatska, N.S. (2013). *Zovnishnoekonomichna diyalnist pidpryyemstva* [Foreign economic activity of the enterprise]. Kyiv, Ukraine : Tsentr uchbovoyi literatury.

25. Ulida, V.Yu. (2015). *Systema derzhavnoho rehulyuvannya zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti* [The system of state regulation of foreign economic activity]. Retrieved from <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol3/020.pdf>

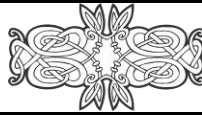
26. Shkurupiy, O.V. *Zovnishnoekonomichna diyalnist : sutnist, vydy, faktory rozvytku* [Foreign economic activity: essence, types, factors of development]. Retrieved from <http://pidruchniki.ws>

27. Yurchenko, K. (2009). *Zahalni pryntsypy rehulyuvannya mizhnarodnoyi torhivli v ramkakh svitovoyi orhanizatsiyi torhivli ta pidvyshchennya zahalnoho ekonomichnoho rozvytku krayin, shcho rozvyvayut'sya* [General principles for regulating international trade within the framework of the World Trade Organization and enhancing the overall economic development of developing countries]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo* [Entrepreneurship, economy and law], 10, 61-63.

Received: 05.11.2019 / Review 06.16.2019 / Accepted 06.20.2019

ЕКОНОМІКА СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ

THE ECONOMY
OF BUSINESS ENTITIES

Кропивко Максим. Класифікація сімейних форм господарювання в аграрному секторі економіки України. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 2. С. 76-83.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-2-7>

УДК 631.1.017.3
JEL Classification Q28

Кропивко Максим

д.е.н., с.н.с., заступник академіка-секретаря Відділення аграрної економіки і продовольства
Національна академія аграрних наук України
м. Київ, Україна
E-mail: krop2002@ukr.net

КЛАСИФІКАЦІЯ СІМЕЙНИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ
СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація

Вступ. Практично в усіх країнах світу сімейні форми господарювання, що провадять діяльність в аграрній сфері є невід'ємною складовою сільськогосподарського виробництва на всіх етапах його становлення та розвитку. Україна – не виняток. Так, сімейні форми господарювання за роки колективізації і функціонування колгоспно-радгоспного ладу був представлений особистими підсобними господарствами населення.

Розвитку цих форм господарювання присвячено дослідження багатьох провідних вітчизняних вчених-аграрників. Проте і дотепер залишаються питання, які недостатньо вивчені, чимало з них дискусійні. Зокрема, в теоретичному і методологічному аспектах заслуговують на увагу подальші дослідження сутнісної характеристики сімейних форм господарювання з точки зору розвитку малих форм товарного виробництва, співвідношення в них бізнесу і підприємництва, ідентифікації понять та визначення критеріїв типізації суб'єктів аграрної господарської структури, оцінки економічного потенціалу за власністю і розмірами, формування земельних і власницько-господарських відносин тощо.

Методи. Методологічною і теоретичною основою статті є законодавство зарубіжних країн, праці вітчизняних і закордонних вчених, а також результати власних досліджень. У статті використано діалектичний метод пізнання та системний підхід, а також прийоми абстрактно-логічного методу, а саме: аналіз і синтез, індукція та дедукція, аналогія і співставлення.

Результати. На основі систематизації положень теорії соціальної психології й управління, з використанням секторального підходу для виділення певних складових із цілісної системи, розглянуто взаємозв'язок діяльності сімейних форм господарства з потребами людини, виявлено причинно-наслідковий характер задоволення потреб людини, а також роль сімейних форм господарств у забезпеченні потреб домогосподарств.

Перспективи. Класифікацію селянських форм господарювання необхідно провадити залежно від рівнів товарності, цільового використання земельних ділянок і форми власності. Згідно зазначених підходів сімейні форми господарювання поділяються на товарні, малотоварні та нетоварні господарства, а залежно від цільового призначення та форми власності земельні ділянки сімейних форм господарювання доцільно класифікувати як: присадибні, які на праві спільної сумісної власності належать усім членам сім'ї; для ведення

сімейного фермерського господарства чи у формі фізичної особи-підприємця, які на праві приватної власності належать одному члену сім'ї; для ведення особистого селянського господарства, які на праві приватної власності належать окремим членам сім'ї; для ведення садівництва та індивідуального дачного будівництва, які на праві користування належать одному з членів сім'ї; для ведення городництва і сінокошіння, які тимчасово виділені на праві користування із земель комунальної власності; для випасання худоби, які використовуються як громадське пасовище, що належить сільській громаді; орендовані або передані домогосподарству на праві безоплатного використання інші земельні ділянки для ведення сільськогосподарської діяльності.

Ключові слова: форми господарювання, товарність, цільове призначення, форма власності, потреби людини, сімейні фермерські господарства, особисті, селянські господарства, присадибні господарства.

Вступ.

У різні періоди існування України результати діяльності сімейних форм господарювання в аграрному секторі економіки України істотно впливали не лише на обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, а й були одним із основних джерел існування членів сільських домогосподарств. Так, протягом останніх двадцяти чотирьох років існування в Україні цією формою господарювання вироблялося від 29,6% у 1990 р. до 52,3% у 2017 р. валової продукції сільського господарства. При цьому у періоди економічних криз чи інших соціальних потрясінь виробництво сільськогосподарської продукції сімейними формами господарювання зростало. Так, у 1991 р. питома вага цих організаційно-правових форм у валовому виробництві продукції рослинництва складала 33,0%, 1996 р. – 52,3, 2001 р. – 61,6, а у 2009 і 2015 рр. – понад 51%.

При цьому, в країнах з розвинутою ринковою економікою під сімейною формою господарювання в аграрному секторі економіки мають на увазі лише фермерські господарства. Проте, реалії формування сімейних форм господарювання необхідно розглядати, насамперед, враховуючи як внутрішні, так і зовнішні процеси, які протікають у суспільстві та впливають на розвиток будь-якої країни. Зазначені особливості й зумовлюють необхідність дослідження організаційно-інституційних підходів до класифікації сімейних форм господарювання в аграрному секторі України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми розвитку різних організаційно-правових форм господарювання у сільському господарстві, заснованих на сімейному підприємстві, протягом тривалого часу привертають увагу багатьох провідних вчених-економістів, зокрема таких як О.В. Чаянова, С.Г. Струмиліна, Ю.П. Макаренко, І.В. Прокопи, В.Я. Месель-Веселяка, І.В. Свиноуса, В.К. Збарського, В.П. Горьового, М.Й. Маліка та багатьох інших. Водночас ще й нині точаться наукові дискусії щодо організаційно-правових ознак сімейних форм господарювання, напрямів підвищення товарності їхньої діяльності, а також механізмів інтеграції цих господарств до стратегій розвитку сільських громад чи добровільних об'єднань різних організаційно-правових суб'єктів господарювання в аграрній сфері економіки України.

Мета.

Метою є дослідження організаційно-інституційних підходів та наукове обґрунтування класифікації сімейних форм господарювання в аграрному секторі України.

Методологія дослідження.

Методологічною і теоретичною основою статті є законодавство зарубіжних країн, праці вітчизняних і закордонних вчених, а також результати власних досліджень. У статті використано діалектичний метод пізнання та системний підхід, а також прийоми абстрактно-логічного методу, а саме: аналіз і синтез, індукція та дедукція, аналогія і співставлення.

Результати.

Діяльність селянських господарств, заснованих на сімейній формі господарювання, відіграє вагомий роль у забезпеченні сільськогосподарською продукцією усіх без виключення країн світу. При цьому, протягом тривалого часу чимало науковців України розглядають діяльність цих організаційно-правових форм саме з точки зору виробництва сільськогосподарської продукції, не приділяючи значної уваги соціальному значенню їх функціонування. Адже розвиток сімейних форм, насамперед, пов'язаний як з внутрішніми, так і з зовнішніми процесами, які протікають у суспільстві та впливають на розвиток країни.

Так, згідно даних Держстату України лише близько 45,3% земель особистих селянських господарств у 2018 р. використовувалися з метою виробництва сільськогосподарської продукції [1, с. 2]. Ці дані підтверджуються й проведеним вибірковим дослідженням діяльності сімейних форм господарювання Київської, Одеської та Тернопільської областей, згідно яких, близько половини таких господарств використовують землі з метою вирощування сільськогосподарських культур, а решта площі – використовується для трудового відпочинку чи будівництва і є своєрідним страховим капіталом, який, у разі потреби, планується використати для забезпечення різних життєвих потреб. Тому, діяльність сімейних форм господарювання необхідно розглядати, перш за все, виходячи з потреб членів цих домашніх господарств.

А.Х. Маслоу доводить, що людські потреби організовані ієрархічно і лише після належного й регулярного забезпечення потреб нижчого рівня (первинні) виникають інші потреби (вторинні) [2]. Згідно з теорією людської мотивації будь-якої людини найпершою необхідністю є забезпечення фізіологічних потреб, які становлять потреби першого рівня (їжа, вода, одяг, житло тощо). Після забезпечення цих потреб перед людиною виникають потреби другого рівня, а саме потреби у її безпеці. Відповідно до теорії мотивації людини потребами другого рівня є, насамперед, потреби в особистій безпеці, стабільності, залежності, захищеності; свободі від страху, тривоги та хаосу; порядку, законі тощо.

Забезпечивши потреби першого і другого рівнів, які в ієрархії потреб належать до потреб нижчого (первинного) рівня, у людини виникають вторинні потреби. До цієї групи потреб належать потреби у приналежності, визнанні та повазі, а також потреби у самовираженні.

Згідно з дослідженнями, проведеними А.Х. Маслоу, потреби людини у приналежності характеризуються бажанням мати дружні стосунки з іншими членами суспільства й належати до соціальної групи, яка б поділяла її погляди та уподобання [2].

Адаптація цих методологічних підходів дозволяє зробити висновок, що класифікацію сімейних форм господарювання необхідно здійснювати залежно від рівнів товарності, цільового використання земельних ділянок і форми власності. Сімейні форми господарювання можуть складатися із товарних: сімейних фермерських господарств і фізичних осіб-підприємців; малотоварних: особистих селянських і присадибних господарств і нетоварних: садівничих, дачних, городніх господарств і громадських господарств для сінокосіння та випасання худоби (рис. 1).

Так, безпосереднім виробництвом сільськогосподарської продукції можуть займатися десять видів сімейних форм господарювання: особисті селянські господарства, фізичні особи-підприємці, що використовують земельні ділянки для забезпечення потреб сім'ї і продажу решток власної виробленої сільськогосподарської продукції, сімейні фермерські господарства, індивідуальні господарства з присадибними ділянками (у т.ч. й члени садівничих, городничих і дачних товариств), що використовують земельні ділянки для ведення городництва, садівництва, бджільництва, рибництва, сінокосіння, випасання худоби тощо.

При цьому сільські домогосподарства провадять сільськогосподарську діяльність, використовуючи присадибні земельні ділянки, землі особистого селянського чи сімейного фермерського господарства, ділянки колективного та індивідуального випасання худоби й сінокосіння.

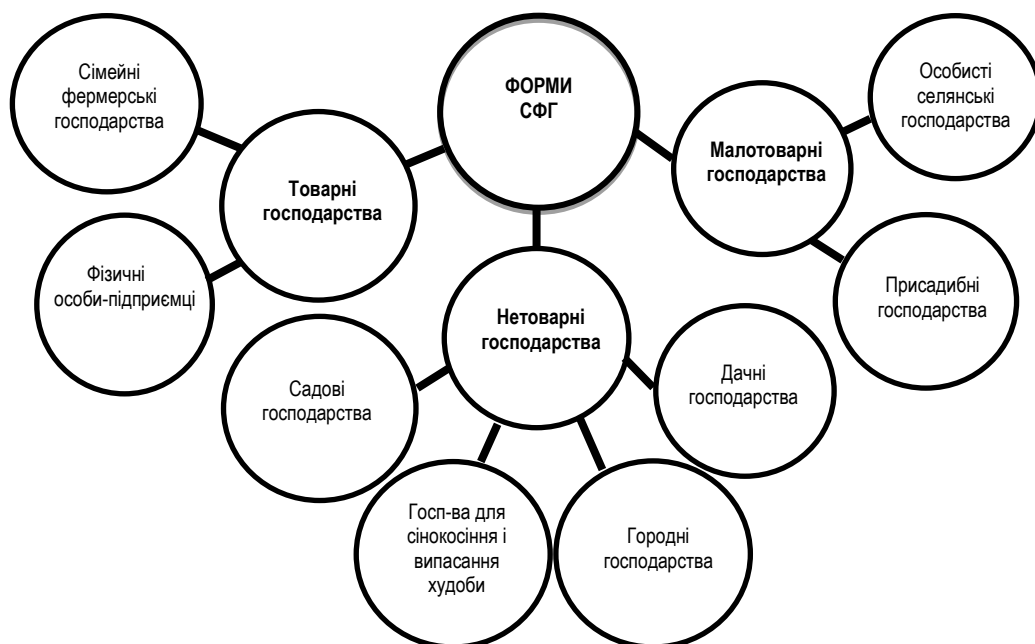

Рис. 1. Класифікація сімейних форм господарювання в аграрному секторі економіки України*

*Джерело: розроблено автором.

Так, відповідно до ст. 40 Земельного Кодексу України, громадянам «... можуть передаватися безоплатно у власність або надаватися в оренду земельні ділянки для будівництва та обслуговування жилого будинку, господарських будівель і гаражного будівництва» [3]. Відповідно, являючись присадибними земельними ділянками, окрім згаданих вище напрямів, ця земля використовується членами домогосподарств на правах спільної сумісної власності з метою продукування сільськогосподарської продукції.

Землі особистого селянського господарства є приватною власністю членів домогосподарств і можуть бути як власністю однієї особи, так і спільною сумісною власністю подружжя та спільною частковою власністю членів особистого селянського господарства, яким, відповідно до закону, передали ці ділянки [4]. У той же час, особливістю ведення особистого селянського господарства є провадження господарської діяльності однією особою (головою особистого селянського господарства) шляхом об'єднання земельних паїв членів її домогосподарства, отриманих у тимчасове використання.

Сімейні фермерські господарства створюються для продукування товарної сільськогосподарської продукції шляхом об'єднання земельних паїв членів сільського домогосподарства, належних їм на праві спільної сумісної чи спільної часткової власності, а також орендованих земель інших організаційно-правових суб'єктів господарювання. Особливістю діяльності сімейного фермерського господарства є, насамперед, використання у технологічному процесі виробництва й реалізації сільськогосподарської продукції праці членів домогосподарства, які й утворили сімейне фермерське господарство. При цьому залучення інших громадян здійснюється лише для виконання сезонних та окремих робіт, які безпосередньо пов'язані з діяльністю господарства і потребують спеціальних знань чи навичок [5].

Ділянки колективного та індивідуального випасання худоби перебувають у власності держави чи територіальної громади. Однак, відповідно до Земельного Кодексу України, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування надають ці землі членам сільських

домогосподарств для формування череди худоби з метою колективного її випасання [3].

Домогосподарства населення, які територіально розташовані у селищах і малих містах провадять сільськогосподарську діяльність, використовуючи присадибні земельні ділянки, прибудинкові ділянки багатоквартирних житлових будинків, ділянки колективного та індивідуального городництва, а також землі, які вони отримали для ведення особистого селянського господарства. Так, окрім присадибних земельних ділянок, до селянських господарств також можуть відноситися й прибудинкові ділянки багатоквартирних житлових будинків, в яких мешкають члени цих домогосподарств.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29.11.2001 р. прибудинкова територія визначається як «територія навколо багатоквартирного будинку, визначена актом на право власності чи користування земельною ділянкою і призначена для обслуговування багатоквартирного будинку» [6]. Така територія, окрім проїздів і тротуарів, ігрових майданчиків чи майданчиків для відпочинку або фізичного оздоровлення тощо, включає також і озеленені території, які знаходяться у власності або надані у користування об'єднанню власників будинків. При цьому, окрім вирощування квітів чи декоративних культур, власники багатоквартирних будинків у містах і селищах також використовують прибудинкову територію, яка знаходиться у колективній власності власників багатоквартирного будинку, для забезпечення потреб їхніх сімей у продукції садівництва, плодовоовочівництва чи городини.

Ділянки колективного та індивідуального городництва надаються в оренду членам селищних домогосподарств або їхнім об'єднанням із земель державної чи комунальної власності. На відміну від присадибних ділянок, члени домогосподарств населення обробляють ці земельні ділянки на засадах користування, вирощуючи різні сільськогосподарські культури, насамперед, картоплю та овочі.

Окрім зазначених земельних ділянок члени як селищних, так і міських домогосподарств можуть набути право власності на земельні паї для ведення особистого селянського господарства. Практично члени зазначених домогосподарств отримують таке право у результаті розподілу відумерлої спадщини і, як правило, надають ці землі в оренду іншим організаційно-правовим формам господарювання, у т.ч. й особистим селянським і сімейним фермерським господарствам.

Домогосподарства населення, які територіально розташовані у великих містах провадять сільськогосподарську діяльність, використовуючи земельні ділянки присадибних господарств, прибудинкові території багатоквартирних будинків, ділянки колективного та індивідуального садівництва (дачні господарства), ділянки колективного та індивідуального городництва, а також землі, які вони отримали для ведення особистого селянського господарства.

Окрім того, ще одним різновидом сімейних форм господарювання є селянські господарства домогосподарств населення великих міст, які використовуються для колективного та індивідуального садівництва (дачні господарства). Така ділянка належить одному з членів домогосподарств на праві приватної власності і використовується для закладання багаторічних плодкових насаджень, вирощування сільськогосподарських культур, а також для зведення необхідних будинків, господарських споруд тощо.

При цьому, особливістю ведення господарської діяльності у цих господарствах є переважне використання праці членів домогосподарств населення великих міст, а також їхня безприбуткова діяльність, що підтверджується Законом України „Про особисте селянське господарство” [4].

У цілому погоджуючись із твердженням Маліка М.Й. і Зайця В.М. щодо того, що „...відсутність правового статусу суб'єкта підприємництва не означає в кожному конкретному випадку відсутності підприємницьких цілей та характеру їх діяльності” [7, с. 91], необхідно зважати на особливості функціонування сімейних форм господарювання. Адже, приймаючи рішення щодо реалізації будь-якого інвестиційного задуму або господарського рішення, члени господарств, які належать до товарних і малотоварних сімейних форм господарювання, оцінюють їх, насамперед, з

точки зору життєвої необхідності та можливості впровадження за рахунок власних можливостей. Члени господарств, що належать до групи з нетоварного виробництва загалом оцінюють ефект від реалізації будь-яких проектів з точки зору задоволення власних потреб або значущих для реалізації хобі завдань, свідомо реалізуючи неприбуткові проекти, які мають інші ефекти.

До того ж, членам господарств, які належать до товарних і малотоварних сімейних форм господарювання, життєво необхідно отримати мінімальний ефект від господарської діяльності, що забезпечив би їм прожитковий мінімум, який формується з трьох складових:

- набору харчових продуктів, достатніх для забезпечення нормального функціонування організму людини чи збереження її здоров'я;
- мінімального набору непродовольчих товарів, необхідного для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості;
- мінімального набору послуг, необхідного для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості [8].

При цьому у розрахунках вартості набору харчових продуктів враховуються продукти, які можуть не вироблятися сімейними формами господарювання. Наприклад: макаронні вироби, пшоно, крохмаль, цитрусові, какао тощо. Такі види продуктів членам домогосподарств також необхідно купувати, а отже збільшувати виробництво основної продукції господарства з метою її продажу для забезпечення членів цих господарств необхідною продукцією, яку вони не в змозі виробити на своїй землі.

Враховуючи необхідність сплати земельного податку та місцевих зборів і, приймаючи до уваги вартість набору харчових продуктів, мінімальні обсяги збільшення виробництва сільськогосподарської продукції мають становити близько 10%, за умов вирощування й переробки отриманої продукції у сімейних формах господарювання великої рогатої худоби, свиней, курей, індиків тощо. Для товарних господарств цю суму також необхідно збільшити на обсяги податків й страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що також має величезний вплив на забезпечення прожиткового мінімуму їхніх членів.

Висновки і перспективи.

Проведені дослідження уможливають стверджувати, що відповідно до методологічних підходів А.Х. Маслоу, сімейні форми господарювання необхідно класифікувати залежно від рівнів товарності, цільового використання земельних ділянок і форми власності.

Так, ці господарства можуть складатися із товарних, малотоварних і нетоварних господарств, а залежно від цільового призначення та форми власності, земельні ділянки сімейних форм господарювання класифікуються як:

- 1) присадибні, які на праві спільної сумісної власності належать усім членам сім'ї;
- 2) для ведення сімейного фермерського господарства чи у формі фізичної-особи підприємця, які на праві приватної власності належать одному члену сім'ї;
- 3) для ведення особистого селянського господарства, які на праві приватної власності належать окремим членам сім'ї;
- 4) для ведення садівництва й індивідуального дачного будівництва, які на праві користування належать одному з членів сім'ї;
- 5) для ведення городництва і сінокошіння. Зазвичай тимчасово виділені на праві користування із земель комунальної власності;
- 6) для випасання худоби. Зазвичай використовуються як громадське пасовище, що належить громаді;
- 7) орендовані або передані домогосподарству на праві безоплатного використання інші земельні ділянки для ведення сільськогосподарської діяльності.

Такі методологічні підходи дозволяють розробляти найбільш прийнятні механізми формування виробничої спеціалізації та інтеграції цих господарств, науково-обґрунтовувати зміни

порядку справляння податку на їхні земельні ділянки, формувати шляхи й механізми державного стимулювання й підтримки розвитку залежно від форм сімейного господарювання, визначати напрями участі цих господарств у реалізації стратегій розвитку сільських громад чи добровільних об'єднань різних організаційно-правових суб'єктів господарювання в аграрній сфері економіки України тощо.

Список використаних джерел

1. Експрес-випуск «Особисті селянські господарства в Україні станом на 1 січня 2019 року». Київ : Державна служба статистики України, 2019. 2 с.
2. Сайт Психологічної бібліотеки Київського Фонду сприяння розвитку психологічної культури. Режим доступу : <http://www.psylib.ukrweb.net/books/masla01/txt04.htm>
3. Земельний Кодекс України. Режим доступу : <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/page2>.
4. Закон України «Про особисте селянське господарство». Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.
5. Закон України «Про фермерське господарство». Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
6. Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку». Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2866-14>.
7. Malik M.Y., Zayats V.M. Theoretical principles and directions of transformation of personal peasant farms. *Economy of agroindustrial complex*. 2013. №5. 153 p.
8. Наказ Міністерства праці та соціальної політики «Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення». Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0347-00>.

Статтю отримано: 18.04.2019 / Рецензування 28.05.2019 / Прийнято до друку: 20.06.2019

Maksym Kropyvko

Dr.Sc. (in Economics), Senior Research Fellow, Deputy Academician-secretary
Department of Agrarian Economics and Food
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine
E-mail: krop2002@ukr.net

CLASSIFICATION OF FAMILY FORMS OF MANAGEMENT IN THE AGRARIAN SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Abstract

Introduction. Family-owned businesses operating in the agricultural sector are an integral part of agricultural production at all stages of its formation and development in almost every country in the world. Ukraine is no exception. Thus, the family forms of management during the years of collectivization and functioning of the collective farm system were presented by personal subsidiary households.

The development of these forms of management is devoted to the study of many leading domestic agricultural scientists. However, there are still issues that are not well understood, many of which are debatable. In particular, further studies of the essential characteristics of family forms of business in terms of the development of small forms of commodity production, the correlation of business and entrepreneurship, the identification of concepts and the definition of criteria for typing of subjects of agricultural economic structure, the assessment of economic potential for ownership and size, formation of land and property-economic relations, etc. deserve attention in the theoretical and methodological aspects.

Methods. The methodological and theoretical basis of the article is the legislation of foreign countries, the work of domestic and foreign scientists, as well as the results of their own research. The article uses the dialectical method of cognition and systematic approach, as well as the techniques of abstract and logical method, namely: analysis and synthesis, induction and deduction, analogy and comparison.

Results. On the basis of the systematization of the provisions of the theory of social psychology and management, using a sectoral approach to isolate certain components from a holistic system, the relationship of the activities of family

forms of economy with human needs is considered, the cause and effect nature of meeting human needs and the role of family forms of economy in meeting the needs of households.

Discussion. Classification of peasant forms of management should be made depending on the levels of marketability, land use purpose and ownership. According to these approaches, family forms of business are divided into commodity, small commodity and non-commodity farms, and depending on the purpose and ownership, land plots of family farms should be classified as: estates, which are jointly owned by all family members; for running a family farm or in the form of a private individual entrepreneur belonging to one family member; for the conduct of private peasant farms belonging to individual family members on private property; for gardening and individual cottages belonging to one of the family members for the right of use; for the cultivation of horticulture and mowing, which are temporarily allocated for the right of use from the lands of communal property; for grazing livestock used as a public pasture owned by a rural community; leased or transferred to the household for free use of other land for agricultural purposes.

Keywords: economic forms, marketability, purpose, ownership, human needs, family farms, personal, peasant farms, subsistence farming.

References

1. Ekspres-vypusk «Osobysti selyans'ki hospodarstva v Ukraini stanom na 1 sichnya 2019 roku» [Express issue "Personal Peasant Farms in Ukraine as of January 1, 2019"] (2019). Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian], 2.
2. Sayt Psykholohichnoyi biblioteki Kyivskoho Fondu spryannya rozvytku psykholohichnoyi kul'tury. Rezhym dostupu. [mmi.psylib.ukrweb.net/books/masla01/txt04.htm](http://www.psylib.ukrweb.net/books/masla01/txt04.htm). Retrieved from <http://www.psylib.ukrweb.net/books/masla01/txt04.htm>
3. Zemel'nyy Kodeks Ukrainy. (n.d.). rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/page2>.
4. Zakon Ukrainy «Pro osobyste selyans'ke hospodarstvo». (n.d.). rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.
5. Zakon Ukrainy «Pro fermers'ke hospodarstvo». (n.d.). rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
6. Zakon Ukrainy «Pro ob'yednannya spivlasnykiv bahatokvartyrnoho budynku». (n.d.). rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2866-14>.
7. Malik M.Y., Zayats V.M. Theoretical principles and directions of transformation of personal peasant farms. *Economy of agroindustrial complex*. 2013. №5. 153 p.
8. Nakaz Ministerstva pratsi ta sotsial'noyi polityky «Pro zatverdzhennya Metodyky vyznachennya prozhytkovoho minimumu na odnu osobu ta dlya osib, yaki vidnosyat'sya do osnovnykh sotsial'nykh i demografichnykh hrup naselennya». (n.d.). rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0347-00>.

Received: 04.18.2019 / Review 05.28.2019 / Accepted 06.20.2019

Ксенофонтов Михайло, Качмар Оксана, Бакун Юрій. Стратегічні підходи до управління персоналом сільськогосподарських підприємств. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 2. С. 84-92.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-2-8>

УДК 331.108.2

JEL Classification M12; J43

Ксенофонтов Михайло

к.е.н., завідувач відділом організації менеджменту, публічного управління та адміністрування
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
м Київ, Україна

E-mail: m_ksen@ukr.net

Качмар Оксана

к.е.н., доцент

Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів та природокористування України,
«Бережанський агротехнічний інститут»
м. Бережани, Україна

E-mail: oksana_kyluk@ukr.net

Бакун Юрій

к.с.-г.н., докторант

Національний університет біоресурсів та природокористування
м. Київ, Україна

E-mail: y_bakun@ukr.net

СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

Вступ. Важливість управління персоналом на стратегічних засадах обумовлюється важливістю його готовності ефективно працювати у довгостроковій перспективі. Це пов'язано із підвищенням його кваліфікаційного рівня щодо прийняття ефективних управлінських рішень з урахуванням тенденцій змін впливу чинників зовнішнього середовища у довгостроковому періоді та стратегічних пріоритетів галузевого розвитку держави. У зв'язку з цим актуальністю відзначається диференціювання підходів до стратегічного управління персоналом. Тому метою написання статті є визначення стратегічних підходів до управління персоналом сільськогосподарських підприємств у процесі обґрунтування диференційованих стратегій їхнього розвитку.

Методи: аналізу і синтезу, аналогій, експертний метод, метод функціонального аналізу.

Результати. Встановлено роль сільськогосподарських підприємств, як основної групи товаровиробників галузі, за часткою виробництва валової продукції за період з 2010 по 2018 рр. Проаналізовано рівні прибутковості виробництва різних видів продукції сільськогосподарськими підприємствами з визначенням переважної прибутковості по видах рослинницької продукції та переважної збитковості, крім виробництва молока, по видах тваринницької продукції. Доведено доцільність поглиблення стратегічного підходу до управління персоналом сільськогосподарських підприємств з диференціюванням його ролі у процесі реалізації диференційованих стратегій управління відповідно трьох виділених груп підприємств. Виділено чотири критеріальні ознаки до стратегічного управління персоналом у сільськогосподарських підприємствах: група підприємств, для якої більш актуальна відповідна стратегія; акцент в управлінні підприємством; спрямування роботи управлінського персоналу; акцент з реалізації роботи відносно персоналу.

Перспективи подальших досліджень полягають у деталізації трьох виділених стратегій для трьох характерних груп сільськогосподарських підприємств та визначенні завдань управлінського та виробничого персоналу з їхнього формування та реалізації.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, персонал сільськогосподарських підприємств, управління

персоналом, стратегії управління підприємствами, стратегії управління персоналом підприємств, стратегічні пріоритети державного управління галузевим розвитком.

Вступ.

Галузь сільського господарства виконує особливу роль в економіці, оскільки діяльність її суб'єктів спрямована на вирішення сукупності соціально-економічних завдань, одним з яких є забезпечення продовольчої безпеки населення держави. Однією з основних груп товаровиробників галузі є сільськогосподарські підприємства, які представлені різними за організаційно-правовими формами та розміром суб'єктами господарювання.

Сільськогосподарські підприємства знаходяться на базовій ланці виробництва агропродовольчої продукції і від того наскільки якісно і ефективно буде вироблена сільськогосподарська продукція значною мірою залежить якість та ціна продуктів харчування на полицях магазинів. Виходячи із цього, для всіх суб'єктів господарювання галузі, у тому числі і сільськогосподарських підприємств, важливим є формування своїх господарських програм та планів роботи у довгостроковому розрізі на стратегічну перспективу. Це пов'язано як з урахуванням сукупності впливів зовнішнього середовища та упередженням їхньої потенційної зміни, так і з державними пріоритетами щодо галузевого розвитку. Зазначене висуває особливі вимоги до персоналу сільськогосподарських підприємств, що й обумовлює актуальність дослідження зазначених питань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження сукупності питань управління сільськогосподарськими підприємствами було предметом уваги таких вітчизняних учених, як: Андрійчук В.Г., Бауер Л. [7], Войнаренко М.П., Зінченко С.Г., Злепко С.М., Тарута О.О. [1], Кваша С.М., Чорний Г.М., Павленко О.М. [4], Коваленко Ю.С. [5], Кропивко М.Ф. [15], Лопатинський Ю.М. [6], Сава А. П. [11], Сидорук Б. О. [12] та інших.

Розкриттю особливостей використання стратегічного підходу на різних рівнях управління приділена увага також і таких зарубіжних учених, як: Дойль П. [3], Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. [8], Мінцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. [9], Фримен Р.Е. [17], Портер М. [18] та багато інших. Виходячи із вищезазначеного, проблема реалізації стратегічного підходу в управлінні сільськогосподарськими підприємствами з визначенням ролі управлінського та виробничого персоналу у його опрацюванні є важливою у теоретичному та практичному відношенні.

Мета.

Мета статті – визначення стратегічних підходів до управління персоналом сільськогосподарських підприємств у процесі обґрунтування диференційованих стратегій їхнього розвитку.

Методологія дослідження.

В процесі написання статті використано діалектичний метод пізнання й системний метод – для дослідження питань стратегічного управління персоналом сільськогосподарських підприємств та положення нормативно-правових актів з регламентації даних питань. У дослідженні було використано також загальнонаукові методи пізнання, а саме: методи аналізу, синтезу, аналогій, експертний метод, статистичний метод, метод порівняльного аналізу, метод узагальнення. Статистичний метод та метод порівняльного аналізу використані при аналізі ролі сільськогосподарських підприємств в економіці галузі; експертний метод – для розкриття особливостей стратегічного управління; методи аналізу, синтезу та аналогій – для виокремлення стратегічних підходів до управління персоналом сільськогосподарських підприємств, метод узагальнення – для формування висновків дослідження.

Результати.

Сільськогосподарські підприємства є вагомою групою товаровиробників галузі. Важливість їхньої ролі підтверджується їх внеском у загальні обсяги виробництва валової продукції галузі (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка виробництва валової продукції сільськогосподарськими підприємствами України за 2010-2018 рр., у постійних цінах 2010 року, мільйонів гривень*

Роки	Господарства усіх категорій			У тому числі сільськогосподарські підприємства					
				млн грн			%		
				з неї			з неї		
	продукція сільськогосподарства	продукція рослинництва	продукція тваринництва	продукція сільськогосподарства	продукція рослинництва	продукція тваринництва	продукція сільськогосподарства	продукція рослинництва	продукція тваринництва
2010	187526	120591	66935	90792	64861	25931	48,4	53,8	38,7
2011	225382	157562	67820	117111	89573	27538	52,0	56,8	40,6
2012	216590	145844	70746	110072	80463	29609	50,8	55,2	41,9
2013	246109	172131	73978	133683	101297	32386	54,3	58,8	43,8
2014	251427	177708	73719	139058	105530	33529	55,3	59,4	45,5
2015	239467	168439	71028	131919	99585	32334	55,1	59,1	45,5
2016	254641	185052	69588	145119	113393	31726	57,0	61,3	45,6
2017	249157	179475	69682	140535	108601	31934	56,4	60,5	45,8
2018	268571	198685	69886	157561	124720	32841	58,7	62,8	47,0
2018 р. + до 2010 р.	81045	78094	2951	66769	59860	6910	10,3	9,0	8,3

*Джерело: [10].

У процесі здійснення ринкових реформ у сільському господарстві відбулось організаційне трансформування галузі, одним з проявів якого стало зміцнення такої групи сільськогосподарських товаровиробників як господарства населення [6]. За аналізований у нашому дослідженні період – з 2010 р. по 2018 р. спостерігається вже прояв іншої тенденції – зворотнє посилення ролі сільськогосподарських підприємств. При цьому слід відмітити поступовість зміцнення їхніх позицій у виробництві валової продукції тваринництва, що характеризувалось збільшенням рівня виробництва у 2018 р. відносно 2010 р. на 8,3%. У свою чергу, по валовій продукції рослинництва та сільського господарства між рівнями виробництва за аналізовані роки відзначалось незначне коливання при загальній тенденції до посилення їхньої ролі. Так, по виробництву валової продукції сільського господарства рівень зростання у 2018 р. склав 10,3%, а по продукції рослинництва – 9,0% (табл. 1).

Сільськогосподарські підприємства вирішують сукупність суспільно-економічних завдань. Як вже зазначалось, одним з основних їхніх суспільних завдань є виробництво продуктів харчування, що є основою забезпечення продовольчої безпеки населення держави. У процесі вирішення цього та інших завдань сільськогосподарські підприємства здійснюють поєднання ресурсів при виробництві сільськогосподарської продукції.

Зазначені суб'єкти господарювання знаходяться на початковій базовій ланці у суспільних ланцюгах руху агропродовольчої продукції. Певною мірою витратна частина з виробництва сільськогосподарської продукції обумовлює формування рівня ціни пропозиції галузевих суб'єктів. Вищий рівень ціни пропозиції у підсумку впливає на відповідно більш вищий рівень ціни кінцевої харчової продукції для споживача. З іншого боку, на ринку формується ціна попиту, що визначається рівнем купівельної спроможності споживачів. Умовно можна зазначити, що у результаті взаємодії між попитом та пропозицією встановлюються ціни як на продукти харчування, так і на сільськогосподарську продукцію.

Кожному рівню ціни на сільськогосподарську продукцію відповідає затребуваний рівень виробництва, одним з проявів чого, у кінцевому підсумку є результативність господарської діяльності у галузях виробництва та переробки сільськогосподарської продукції.

За результатами аналізу даних державної статистичної звітності встановлено динаміку зміни рівнів рентабельності по тринадцяти основних видах сільськогосподарської продукції (табл. 2).

Прибутковість по будь-якому виду продукції характеризується певним рівнем за визначений період, стабільністю чи наявністю або відсутністю коливань. Серед видів продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств найвищим абсолютним рівнем та стабільністю характеризувалась господарська діяльність з виробництва та реалізації винограду, з коливанням рівнів рентабельності від 51,6% у 2017 р. до 99,0% у 2013 році. Другим видом рослинницької продукції за прибутковістю та стабільністю є соняшник з коливаннями рівня рентабельності від 28,2 до 78,4%. За останні п'ять аналізованих років стабільно високими є рівні рентабельності з виробництва та реалізації плодів та ягід (коливання від 25,0 до 127,5%). Але за перші три аналізовані роки рівні рентабельності по них були невисокі – від 9,6 до 17,9 %. (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка рівнів рентабельності виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах, %*

Вид продукції	Роки								2017 р. +,- до 2010 р.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Зернові та зернобобові культури	13,9	26,1	15,8	2,4	25,7	42,6	37,8	25,0	11,1
Соняшник	64,7	57,0	44,9	28,2	36,7	78,4	61,9	41,3	-23,4
Цукрові буряки (фабричні)	16,7	36,5	15,9	3,1	17,8	27,7	24,6	12,4	-4,3
Овочі відкритого ґрунту	23,5	9,9	1,1	7,5	14,5	32,0	15,3	9,9	-13,6
Картопля	62,1	17,7	-17,4	22,4	9,9	24,6	0,6	10,0	-52,1
Плоди та ягоди	14,9	17,9	9,6	127,5	65,8	58,3	25,0	35,4	20,5
Виноград	91,6	57,1	71,5	99,0	57,5	92,9	71,4	51,6	-40
Молоко	17,9	18,5	1,8	13,1	11,1	12,7	18,6	26,9	9
Велика рогата худоба на м'ясо	-35,9	-24,8	-28,3	-41,3	-34,5	-16,9	-23,2	3,4	39,3
Свині на м'ясо	-7,8	-3,7	1,8	0,2	5,6	12,6	-4,1	3,5	11,3
Вівці та кози на м'ясо	-29,5	-39,6	-32,8	-36,2	-43,0	-26,6	-31,5	-39,6	-10,1
Птиця на м'ясо	-4,4	-16,8	-2,4	-5,9	-12,6	-5,4	3,4	7,0	11,4
Яйця курячі	18,6	38,8	52,6	47,6	58,8	60,9	0,5	-9,0	-27,6

*Джерело: [13, с. 55, 58; 14, с. 177].

Відносно стабільно прибутковим з невисокими рівнями рентабельності є виробництво та реалізація зернових та зернобобових культур з коливанням рівнів рентабельності від 2,4 до 42,6%. Невисоким рівнем рентабельності характеризувалось і вирощування цукрових буряків. Суттєве падіння прибутковості відбулось по картоплі на 52,1% (табл. 2).

За результатами аналізу таблиці 2 можна пересвідчитись у кризовій ситуації у галузях тваринництва сільськогосподарських підприємств. Прибутковістю характеризувалась лише галузь молочного скотарства з коливанням рівнів рентабельності від 11,1 до 26,9% Виключення було тільки у 2012 р., коли зафіксовано найнижчий рівень рентабельності в 1,1%. Стабільно високим був рівень рентабельності у виробництві та реалізації яєць курячих за період з 2010 по 2015 роки – від 18,6 до 60,9%. Але результати цієї галузі за останні два аналізовані роки характеризувались обвалом з рівнями рентабельності 0,5% та -9,0%. Суттєво збитковою була господарська діяльність у виробництві та реалізації овець та кіз на м'ясо – від -26,6 до -39,6 %. Переважно невисокими рівнями рентабельності характеризувалась галузь свинарства. У галузі м'ясного скотарства, за виключенням останнього аналізованого року (2017 р. з рівнем рентабельності у 3,4 %), результати всіх аналізованих років були з суттєвим негативним рівнем рентабельності.

Вказані вище результати є важливими для визначення загальногалузових тенденцій і можуть бути покладені в основу формування стратегій та планів роботи сільськогосподарських підприємств. Умовами забезпечення їхнього довгострокового функціонування на ринку є перехід на стратегічні засади управління з опануванням їх управлінським персоналом стратегічного мислення. Зазначене обумовлює підвищення ролі системи управління у визначенні обґрунтованих цілей розвитку підприємств, структурування порядку реалізації цих цілей у стратегічних та програмних документах, формуванні управлінського та виробничого персонального складу підприємств, здатного вирішувати завдання стратегічного та поточного розвитку.

Роль сільськогосподарських підприємств у загальногалузових показниках представлена у таблиці 1. У свою чергу, при розгляді суб'єктів господарювання будь-якої галузі, у тому числі і сільського господарства, слід враховувати їхню неоднорідність. У наукових дослідженнях використовуються різні критеріальні ознаки для поділу підприємств. Для нашого дослідження обмежимося такою ознакою як прибутковість роботи, відносно якої загальну сукупність підприємств можна поділити на три групи: збитково працюючі підприємства, підприємства з невисокою прибутковістю та високоприбуткові підприємства.

Немає сенсу розробка однієї базової стратегії для всіх сільськогосподарських підприємств. У свою чергу доцільним є розробка базової стратегії для окремих груп сільськогосподарських підприємств: для збитково працюючих – «стратегія економії», для підприємств з невисокою прибутковістю – «стратегія збереження позицій» і для високоприбуткових підприємств – «стратегія розвитку» (табл. 3).

Таблиця 3. Складові стратегічного підходу з управління персоналом у сільськогосподарських підприємствах*

Характеристика елементів	Вид стратегії		
	Економії	Збереження позицій	Розвитку
1. Група підприємств, для якої більш актуальна відповідна стратегія – підприємств, що	працюють збитково, або з невисоким рівнем рентабельності (економії)	працюють прибутково, власники задоволені і не хочуть змінювати ситуацію (збереження позицій)	мають вагомий роль на ринку або хочуть підвищити свій ринковий статус (розвитку)
2. Акцент в управлінні підприємством	зменшення витратної частини діяльності підприємств	пошук джерел економії ресурсів та раціонально обґрунтування додаткових витрат	обґрунтований перехід до високотехнологічного рівня виробництва як основи збільшення рівня виробництва продукції високої якості
3. Спрямування роботи управлінського персоналу на	економію ресурсів – в абсолютному та ціновому вираженні, перехід до ресурсозберігаючих технологій	збалансування доходів та витрат при прийнятті рішення щодо більш сучасних технологічних та організаційних розробок	пошук більш продуктивних технічних засобів та технологій, способів організації виробництва
4. Акцент з реалізації роботи відносно персоналу	економія також і на додаткових витратах на персонал	визначення прийнятного рівня витрат на персонал та здійснення соціальних	широке запровадження соціальних програм підтримки персоналу, інвестування підвищення кваліфікаційного рівня персоналу

*Джерело: опрацьовано авторами.

У нашому дослідженні, у межах опрацювання стратегічного підходу до управління, виділено чотири критеріальні ознаки до стратегічного управління персоналом у сільськогосподарських підприємствах: група підприємств, для якої більш актуальна відповідна стратегія, акцент в управлінні підприємством, спрямування роботи управлінського персоналу, акцент з реалізації роботи відносно персоналу (табл. 3).

У статті 11, п. 1 Господарського кодексу України зазначається, що: «Здійснення державою економічної стратегії і тактики у сфері господарювання спрямовується на створення економічних,

організаційних та правових умов, за яких суб'єкти господарювання враховують у своїй діяльності показники прогностичних і програмних документів економічного і соціального розвитку» [2]. У свою чергу у статті 11, п.5 вказано, що «Суб'єктам господарювання, які не враховують суспільні інтереси, відображені в програмних документах економічного і соціального розвитку, не можуть надаватися передбачені законом пільги та переваги у здійсненні господарської діяльності» [2]. Зазначене обумовлює потребу врахування управлінським персоналом суспільних інтересів, що надасть можливість використання законодавчо визначених механізмів державної підтримки.

Одним з важливих програмних документів, положення якого є доцільним для врахування власниками та управлінським персоналом сільськогосподарських підприємств є «Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» [16]. Однією з ключових позицій, важливих для врахування, є стратегічні цілі розвитку аграрного сектору: «гарантування продовольчої безпеки держави; забезпечення прогнозованості розвитку та довгострокової стійкості аграрного сектору шляхом розвитку різних форм господарювання; сприяння розвитку сільських населених пунктів та формування середнього класу на селі шляхом забезпечення зайнятості сільського населення та підвищення рівня доходів; підвищення рівня інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств; підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, ефективності галузей, забезпечення стабільності ринків; розширення участі України у забезпеченні світового ринку сільськогосподарською продукцією; раціональне використання земель сільськогосподарського призначення» [16].

Для управлінського персоналу сільськогосподарських підприємств важливим є визначення цілей розвитку та формування стратегій і програм для їх реалізації з урахуванням стратегічних цілей держави.

Висновки і перспективи.

Сільськогосподарські підприємства є важливою групою сільськогосподарських товаровиробників. Протягом аналізованого періоду (2010-2018 рр.) їхня роль в економіці галузі зростала, зокрема по виробництву валової продукції сільського господарства у постійних цінах 2010 р. на 10,3 % (до 58,7%), по продукції рослинництва – на 9,0% (до 62,8 %), по продукції тваринництва – на 8,3% (до 47,0%).

Сільськогосподарські підприємства спеціалізуються на виробництві широкого переліку видів сільськогосподарської продукції. При цьому переважно прибутковим є виробництво різних видів рослинницької продукції, найбільш рентабельними серед яких є виноград, соняшник та плоди і ягоди. Виробництво тваринницької продукції є переважно збитковим за виключенням молока.

Для забезпечення ефективного використання ресурсів важливим є опрацювання на рівні управлінського персоналу сільськогосподарських підприємств стратегічного підходу. При цьому акцентується увага на важливості диференціювання загальної сукупності сільськогосподарських підприємств за рівнем прибутковості господарської діяльності принаймні на три найбільш характерні групи: працюючі збитково, працюючі з невисоким рівнем прибутковості та працюючі з високим рівнем прибутковості. Відповідно цих виділених груп доводиться доцільність розробки відповідних стратегій: економії, збереження позицій та розвитку, суть яких охарактеризована за чотирма критеріальними ознаками управління персоналом, зокрема: група підприємств, для якої більш актуальна відповідна стратегія; акцент в управлінні підприємством; спрямування роботи управлінського персоналу; акцент з реалізації роботи відносно персоналу.

Наведено визначені галузеві стратегічні цілі, які слід враховувати власникам та управлінському персоналу при формуванні своїх цілей та стратегій і програм розвитку.

Перспективи подальших досліджень полягають у деталізації трьох виділених стратегій для трьох характерних груп сільськогосподарських підприємств та визначення завдань управлінського та виробничого персоналу з їхнього формування та реалізації.

Список використаних джерел

1. Войнаренко М.П., Зінченко С.Г., Злепко С.М., Тарута О.О. Інноваційні стратегії управління підприємством за умов глобалізації : монографія. Хмельницький-Маріуполь, ХНУ, 2011. 174 с.
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (дата звернення: 5.03.2019 р.).
3. Дойль П. Менеджмент : стратегия и тактика ; пер. с англ., под ред. Ю. Н. Каптуреского. СПб : Изд-во «Питер», 1999. 560 с.
4. Кваша С.М., Чорний Г.М., Павленко О.М. Невідкладні проблеми теорії управління в агробізнесі з позицій менеджменту ХХІ століття. *Економіка АПК*. 2006. №4. С. 100-106.
5. Коваленко Ю.С. Сільськогосподарське підприємство в ринковому середовищі. Київ : ІАЕ УААН, 2000. 204 с.
6. Лопатинський Ю.М. Трансформація аграрного сектору: інституціональні засади: монографія. Чернівці : Рута, 2006. 344 с.
7. Менеджмент: прийняття рішень і ризик ; за ред. В. Андрійчука, Л. Бауера. Київ : КНЕУ, 1998. 316 с.
8. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента ; пер. с англ. Москва : Дело, 1992. 702 с.
9. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. Школы стратегий. Стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегий менеджмента ; под общ. ред. Ю. Каптуревского. СПб.: Питер, 2002. 330 с.
10. Продукція сільського господарства у постійних цінах. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sq/pro_sq/arch_pro_sq_p.htm. (дата звернення: 5.04.2019 р.)
11. Сава А.П. Еволюція організаційної структури аграрного виробництва та її вплив на економічний розвиток сільських територій. *Інноваційна економіка*. 2012. Вип. 5. С. 33-38.
12. Сидорук Б.О. Особливості формування стратегічних рішень в системі збалансованого сільськогосподарського землекористування. *Економічний дискурс*. 2018. Вип.3. С. 116-122.
13. Сільське господарство України : Статистичний щорічник за 2011 р. ; за ред. Н.С. Власенко. Київ : Державна служба статистики України, 2012. С.55, 58.
14. Сільське господарство України : Статистичний щорічник за 2017 р. ; відп. за вип. О.М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики України, 2018. С.177.
15. Стратегічні напрями реформування управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій ; за ред. М.Ф. Кропивка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2012. 76 с.
16. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 р. № 806-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>. (дата звернення: 15.03.2019 р.)
17. Freeman R.E. Strategic Management : A Stakeholder Approach. First Edition. Boston: Harpercollins College Div, January. 1984. 275 p.
18. Porter, M. E. The Five Competitive Forces That Shape Strategy. *Harvard Business Review*. 2008. № 86 (1), January. P. 78–93.

Статтю отримано: 15.04.2019 / Рецензування 10.06.2019 / Прийнято до друку: 20.06.2019

Mykhaylo Ksenofontov

Ph.D. (in Economics), Head of the Department
Head of the Department of Organization of Management, Public Governance and Administration
National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economics»
Kyiv, Ukraine

E-mail: m_ksen@ukr.net

Oksana Kachmar

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Separated Subdivision of National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine
«Berezhany Agrotechnical Institute»
Berezhany, Ukraine

E-mail: oksana_kyluk@ukr.net

Yuriy Bakun

Candidate of Agricultural Science, Doctoral Student
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine
E-mail: y_bakun@ukr.net

STRATEGIC APPROACHES TO PERSONNEL MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

Introduction. The importance of personnel management on a strategic basis is determined by the importance of its willingness to work effectively in the long term. This is due to the improvement in its qualification level in making effective managerial decisions, taking into account the trends in the influence of environmental factors in the long term and the strategic priorities of sectoral development of the state. In connection with this, differentiation of approaches to strategic personnel management is noted relevance. Therefore, the purpose of this article is to determine strategic approaches to the personnel management of agricultural enterprises in the process of substantiating of the differentiated development strategies.

Methods: analysis and synthesis, analogies, expert method, method of functional analysis.

Results. The role of agricultural enterprises, as the main group of producers of the sector, was established by the share of gross output for the period from 2010 to 2018. The profitability levels of agricultural enterprises production were analyzed for various types of products. The prevailing profitability was noted by type of crop production and the prevailing loss rate, except for milk production, by type of livestock production. The expediency of deepening the strategic approach to the personnel management of agricultural enterprises has been proved with differentiation of its role in the implementation of differentiated management strategies in accordance with the three identified groups of enterprises. Four criteria for strategic personnel management in agricultural enterprises were identified: a group of enterprises for which the corresponding strategy is more relevant; emphasis in enterprise management; direction of work of management personnel; emphasis on the implementation of work regarding staff.

Discussion for further research are to detail the three identified strategies for the three characteristic groups of agricultural enterprises and to determine the tasks of managerial and production personnel in their formation and implementation.

Keywords: agricultural enterprises, agricultural enterprise personnel, personnel management, enterprise management strategies, enterprise personnel management strategies, strategic priorities of state management of sectoral development

References

1. Voinarenko, M.P., Zinchenko, S.H., Zlepko, S.M., & Taruta, O.O. (2011). *Innovatsiini stratehii upravlinnia pidpriemstvom za umov hlobalizatsii : monohrafiia* [Innovative strategies of enterprise management in the context of globalization]. Khmelnytskyi-Mariupol, Ukraine : KhNU.
2. Zakon Ukrainy Hospodarskyi kodeks Ukrainy : vid 16.01.2003 r. № 436-IV. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Dojl, P. (1999). *Menedzhment : strategiia i taktika*. [Management: strategy and tactics]. (Yu. N. Kaptureskiy, Trans). Sankt-Peterburg, Russia : Piter.
4. Kvasha, S.M., Chomyi, H.M., & Pavlenko, O.M. (2006). *Nevidkladni problemy teorii upravlinnia v ahrobiznesi z pozytsii menedzhmentu XXI stolittia* [Urgent problems of the theory of management in agribusiness from the standpoint of management of the XXI century]. *Ekonomika APK*. [Economics of AIC], 4, 100-106.
5. Kovalenko, Yu.S. (2000). *Silskohospodarske pidpriemstvo v rynkovomu seredovyshchi* [An agricultural enterprise in a market environment]. Kyiv, Ukraine: IAE UAAN.
6. Lopatynskiy, Yu.M. (2006). *Transformatsiia ahrohnogo sektoru: instytutsionalni zasady: monohrafiia* [Transformation of the agrarian sector: institutional framework]. Chernivtsi, Ukraine: Ruta.
7. Andriichuk, V., & Bauer L. (Eds.). (1998). *Menedzhment : pryiniattia rishe i ryzyk* [Management: decision making and risk]. Kyiv, Ukraine : KNEU.
8. Meskon, M. Kh., Albert, M., & Khedouri, F. (1992). *Osnovy menedzhmenta* [Management]. Moscow, Russia : Delo
9. Mincberg, G., Alstrend, B., & Lempel, Dzh. (2002). *Shkoly strategiy. Strategicheskoe safari: ekskursiya po debryam strategiy menedzhmenta* [Schools of strategies. Strategic safari: a tour of the wilds of management

strategies]. Sankt-Peterburg, Russia: Piter.

6. Produktsiia silskoho hospodarstva u postiinykh tsinakh. *www.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/sg/pro_sg/arch_pro_sg_p.htm.

7. Sava, A.P. (2012). Evoliutsiia orhanizatsiinoi struktury ahromoho vyrobnytstva ta ii vplyv na ekonomichnyi rozvytok silskykh terytorii [The evolution of the organizational structure of agricultural production and its impact on the economic development of rural areas]. *Innovatsiina ekonomika* [Innovative economy], 5, 33-38.

8. Sydoruk, B.O. (2018). Osoblyvosti formuvannia stratehichnykh rishen v systemi zbalansovanoho silskohospodarskoho zemlekorystuvannia [Features of formation of strategic decisions in the system of balanced agricultural land use]. *Ekonomichnyi dyskurs* [Economic Discourse], 3, 116-122.

9. Vlasenko, N.S. (Ed.). (2012). *Silske hospodarstvo Ukrainy : Statystychnyi shchorichnyk za 2011 r.* [Ukrainian Agriculture: Statistical Yearbook. 2011]. Kyiv, Ukraine : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. P. 55, 58.

10. Prokopenko O.M. (Ed.). (2018). *Silske hospodarstvo Ukrainy : Statystychnyi shchorichnyk za 2017 r* [Ukrainian Agriculture: Statistical Yearbook. 2017]. Kyiv, Ukraine : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. P. 177.

11. Kropyvko, M. F. (Ed.). (2012). *Stratehichni napriamy reformuvannia upravlinnia kompleksnym rozvytkom ahropromyslovoho vyrobnytstva i silskykh terytorii* [Strategic directions of reforming the management of integrated development of agro-industrial production and rural areas]. Kyiv, Ukraine: NNTs IAE.

12. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy Stratehiia rozvytku ahromoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku : vid 17.10.2013 r. № 806-r. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>.

13. Freeman, R.E. (1984). *Strategic Management : A Stakeholder Approach*. First Edition. Boston: Harpercollins College Div, January.

14. Porter, M.E. (2008). The Five Competitive Forces That Shape Strategy. *Harvard Business Review*. 86 (1), January. 78–93.

Received: 04.15.2019 / Review 06.10.2019 / Accepted 06.20.2019

Мошковська Олена. Методичні засади впровадження стратегічного управлінського обліку в діяльність молокопереробних підприємств. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 2. С. 93-103.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-2-9>

УДК 657.6
JEL Classification M41

Мошковська Олена

д.е.н., доцент, професор кафедри обліку та оподаткування
Київський національний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна
E-mail: M_Kulgeiko@ukr.net

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

Вступ. Складна поточна ситуація на ринку молочної продукції, визначає актуальність впровадження в систему управління підприємств стратегічного бачення перспектив розвитку як галузі в цілому, так і кожного окремого підприємства. Розуміючи, наскільки важливим є визначення стратегії розвитку, керівники підприємств шукають інструменти розробки стратегії на основі реальної, об'єктивної інформації, яка всебічно характеризує як внутрішній, так і зовнішній контур діяльності молокопереробного підприємства.

Ці пошуки доводять, що традиційні методи менеджменту та економічного аналізу не дозволяють зібрати всю необхідну інформацію, виявити причинно-наслідковий зв'язок між виникаючими на підприємстві економічними проблемами і стратегічними управлінськими рішеннями, внаслідок яких вони виникають. Вирішити дану проблему можливо за допомогою використання стратегічного управлінського обліку.

Таким чином, у статті визначені методичні засади впровадження стратегічного управлінського обліку в діяльність молокопереробних підприємств.

Методи. В процесі роботи над статтею використовувалися як загальнонаукові (аналіз, узагальнення, класифікація), так і спеціальні методи дослідження (декомпозиція, алгоритмізація, графічне моделювання).

Результати. Автором статті визначені етапи впровадження стратегічного управлінського обліку, запропонована модель функціонування стратегічного управлінського обліку на молокопереробному підприємстві.

Перспективи. Впровадження запропонованих рекомендацій дозволяє планувати діяльність та аналізувати ризики реалізації стратегії підприємства і на цій основі приймати управлінські рішення щодо її оптимізації. Матеріали цієї статті дають змогу визначити перспективи подальших досліджень, якими є розробка пропозицій щодо оцінки ефективності впровадження стратегічного управлінського обліку в діяльність молокопереробних підприємств України.

Ключові слова: стратегічний управлінський облік, молокопереробні підприємства, впровадження, етапи, модель, функціонування.

Вступ.

В сучасних складних умовах розвитку економіки України молокопереробні підприємства повинні орієнтуватися на створення гнучкої системи виробництва, вміти швидко оновити асортимент продукції, щоб бути конкурентоспроможними у боротьбі за ринок збуту, за покупця. З метою швидкого реагування підприємств на зміни як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, необхідна розробка та прийняття раціональних управлінських рішень, спрямованих на реалізацію стратегії розвитку, що досягається завдяки впровадженню системи стратегічного управлінського обліку, сутністю якого є інформаційне забезпечення стратегічного менеджменту і, зокрема, стратегічно орієнтованих управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Сутність стратегічного управлінського обліку, визначення його предмету і методу досліджувалися такими західними вченими: Е.А. Аткінсоном, К. Говиндараджаном, К. Друрі, Б. Райаном, К. Уордом, Дж. Фостером, Ч.Т. Хонгренном, Дж. Шанком.

Серед вітчизняних науковців сутність і принципи стратегічного управлінського обліку розглядали: Л.І. Борисова, М.А. Вахрушина, Н.Ю. Єршова, К.П. Замойська, Л.В. Івченко, І.І. Криштопа, О.В. Мачулка, М.І. Сидорова, А.О. Фатенок-Ткачук, В.В. Ходзицька, В.Р. Шевчук, Т. Шматовська та ін.

Аналіз тематики цих досліджень засвідчує, що, незважаючи на обґрунтування науково-практичних засад стратегічного управлінського обліку, питання застосування вищезазначеної системи обліку в діяльності вітчизняних молокопереробних підприємств, зокрема, його впровадження, організації і ведення, залишаються недостатньо висвітленими у наукових працях.

Мета.

Метою дослідження є визначення методичних засад впровадження, організації і ведення стратегічного управлінського обліку на вітчизняних молокопереробних підприємствах.

Методологія дослідження.

Методологічною основою дослідження є сукупність методів наукового пізнання, використовуваних для досягнення мети, що окреслена вище, а саме загальнонаукові методи (аналіз, узагальнення, класифікація) і спеціальні методи дослідження (декомпозиція, алгоритмізація, графічне моделювання).

Результати.

Протягом другої чверті XX ст. виробничий облік перейшов в міжнародній практиці на новий якісний етап розвитку, який з часом отримав назву «управлінський облік» (management accounting). На відміну від традиційного підходу до обліку затрат в системі управлінського обліку пріоритет надається не контролюючо-адміністративній, а аналітично-оптимізаційній функції.

Проте, вже на початку ХХІ ст. в умовах невизначеного економічного середовища починається формування нового етапу в розвитку управлінського обліку – стратегічного управлінського обліку, який стає базою для прийняття виважених управлінських рішень, маючи на увазі, що стратегічний управлінський облік являє собою інформаційну систему спрямовану на забезпечення прийняття стратегічних управлінських рішень, надає інформацію прогностного характеру. Інформаційні ресурси, що акумулюються стратегічним обліком, мають зв'язок з традиційним обліком, але ним не обмежуються, оскільки для стратегічного управління необхідні дані не лише про внутрішній стан підприємства, а й про зовнішнє середовище, про конкурентів, про потенційні можливості економічного зростання в умовах поточної та майбутньої економічної ситуації [11].

Отже дана інформаційна система має наступні особливості:

- дана форма обліку орієнтована на збір самої різноманітної інформації, яка потрібна керівництву підприємства для прийняття управлінського рішення;
- значну роль в розвитку цієї форми обліку має його здатність вивчати фактори мікро- та макросередовища та надавати інформацію, яка потрібна керівництву для прийняття управлінських рішень, зменшуючи обсяги невизначеності;
- ця облікова система є гнучкою, орієнтується не на нормативні акти та інструкції, а лише на інформаційні запити менеджменту підприємства.

Завдяки цим властивостям стратегічний управлінський облік дає можливість своєчасно реагувати на зміни зовнішніх факторів навколишнього середовища, керувати внутрішніми факторами середовища підприємства на основі сформованої інформації, використовувати принцип

зворотного зв'язку, на чому наголошують дослідники [1; 2; 3; 4; 8; 9].

Для розвитку молокопереробної галузі впровадження вищезазначеної системи обліку має велике значення, оскільки молокопереробні підприємства, здійснюючи господарську діяльність у відкритому ринковому просторі, де діє значна кількість інших підприємств, що реалізують аналогічні продукти і послуги, повинні зміцнювати свої конкурентні позиції у боротьбі за споживача. В цих умовах для успішного функціонування і сталого розвитку підприємству необхідно адаптуватися до мінливих умов зовнішнього оточення і внутрішнього середовища, що вимагає забезпечення апарату управління стратегічною інформацією про можливі варіанти майбутнього розвитку підприємства.

Відповідно, в діяльності молокопереробних підприємств стратегічний управлінський облік – це інформаційна технологія ідентифікації, збору і трансформації відомостей про основні тенденції макро- і мікросередовища, що дозволяють реально позиціонувати можливості та ризики реалізації стратегії підприємства і на цій основі приймати управлінські рішення щодо його оптимізації.

На молокопереробних підприємствах процес впровадження, організації і функціонування стратегічного управлінського обліку повинен базуватися на певній організаційно-методичній основі, яка містить значну кількість елементів, що знаходяться в системних відносинах і зв'язках один з одним і утворюють певну цілісність.

Сукупність елементів, які характеризують організаційно-методичну основу стратегічного управлінського обліку, зображена на рисунку (рис. 1).

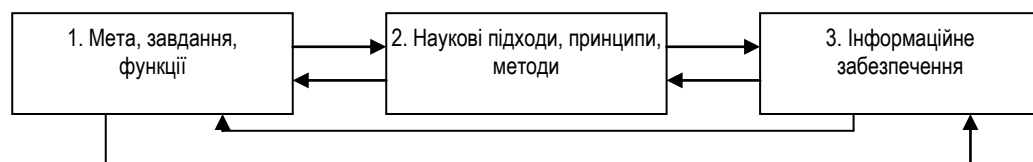

Рис. 1. Організаційно-методична основа впровадження стратегічного управлінського обліку на молокопереробних підприємствах*

*Джерело: [7].

Як видно на рис. 1, організаційно-методична основа впровадження стратегічного управлінського обліку складається з трьох взаємопов'язаних блоків.

Перший блок організаційно-методичної основи складають мета, завдання та функції стратегічного управлінського обліку. Метою стратегічного управлінського обліку є інформаційне забезпечення управлінських рішень щодо досягнення стратегічних цілей і завдань підприємства, орієнтованих не тільки на найближче, але і порівняно віддалене майбутнє. Основними завданнями стратегічного управлінського обліку слід вважати: формування особливо важливої, в т. ч. конфіденційної стратегічної інформації для прийняття конкретних управлінських рішень менеджерами верхнього рівня управління підприємством; економічний аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища, у т. ч. стратегічної позиції підприємства на ринку, диференціації продукції підприємства, результативності діяльності центрів відповідальності; контроль за ступенем досягнення поставлених стратегічних цілей і завдань підприємства; забезпечення взаємозв'язку між стратегічною і оперативною діяльністю підприємства та інше. При вирішенні завдань стратегічного управлінського обліку виконуються як загальні, так і специфічні функції за напрямками: а) організаційно-управлінський; б) прогнозно-плановий; в) обліково-аналітичний; г) контрольно-регулюючий.

Другий блок організаційно-методичної основи складають наукові підходи, принципи і методи стратегічного управлінського обліку. Наукові підходи, що застосовуються при організації стратегічного управлінського обліку, можуть бути загальними і окремими. Загальними науковими підходами є системний, комплексний та комп'ютерний. Системний підхід означає, що організація і

функціонування стратегічного управлінського обліку розглядається як підсистема системи управлінського обліку, що є частиною іншого, більш високого рівня, системи управління підприємством. Комплексний підхід означає, що в межах підприємства стратегічний управлінський облік розглядається як частина фінансово-виробничої діяльності з комплексним використанням всіх видів інформації. Комп'ютерний підхід пов'язаний з використанням сучасних комп'ютерних технологій при організації і функціонуванні стратегічного управлінського обліку.

До окремих підходів організації і функціонування стратегічного управлінського обліку на підприємстві доцільно віднести: інтеграційний, який забезпечує взаємозв'язки як по вертикалі, так і по горизонталі; ситуаційний, який дозволяє концентрувати увагу на конкретній ситуації; динамічний – розглядає стратегічний управлінський облік в діалектичному розвитку, у причинно-наслідкових зв'язках і співвідпорядкованості; спеціальний, що включає розробку методики організації стратегічного управлінського обліку з урахуванням специфіки підприємства, галузі, а також функціонування на підприємстві системи управлінського обліку.

Наукові підходи взаємопов'язані з науковими принципами, які, на нашу думку, при організації підсистеми стратегічного управлінського обліку можна об'єднати у дві групи: принципи організації стратегічного управлінського обліку; принципи впровадження та функціонування стратегічного управлінського обліку (табл. 1).

Таблиця 1. Принципи організації стратегічного управлінського обліку на молокопереробному підприємстві*

Принципи	Зміст принципу
Обумовленості функцій стратегічного управлінського обліку стратегічним цілям молокопереробного підприємства	Функції стратегічного управлінського обліку формуються і змінюються не довільно, а відповідно до потреб розробки і контролю за досягненням молокопереробним підприємством своїх стратегічних цілей і завдань
Оптимальності співвідношення функцій стратегічного управлінського обліку	Визначає пропорції між функціями, спрямованими на організацію стратегічного управлінського обліку і рівнем функціонування стратегічного управлінського обліку
Економічності	Передбачає найбільш ефективну і економічну організацію стратегічного управлінського обліку, зниження частки витрат на стратегічний управлінський облік у загальних витратах на одиницю виробленої продукції, підвищення ефективності виробництва
Прогресивності	Відповідність стратегічного управлінського обліку передовим зарубіжним і вітчизняним аналогам
Оптимальності	Багатоваріантне опрацювання схеми організації стратегічного управлінського обліку, вибір найбільш раціональної схеми для конкретних умов молокопереробного підприємства
Узгодженості	Стратегічний управлінський облік має бути узгоджений з іншими системами обліку, що існують на підприємстві в плані переліку контрольованих показників, періодичності збору та надання інформації, методик обробки даних тощо.
Прозорості	Стратегічний управлінський облік повинен мати концептуальну єдність, містити єдину доступну термінологію, діяльність центрів відповідальності має будуватися на спільних принципах, методах, функціях
Орієнтації на потреби керівництва молокопереробного підприємства і специфіку даної галузі	Стратегічний управлінський облік повинен оперувати показниками і даними, які використовуються у сфері молокопереробної промисловості, враховувати специфіку національного і міжнародного ринку молочної продукції, орієнтуватися на досвід зарубіжних молокопереробних компаній у сфері організації обліку, методів, що використовуються в процесі обліку

*Джерело: [10].

Наукові методи, що використовуються у стратегічному управлінському обліку, доволі різноманітні, оскільки він об'єднує методи багатьох дисциплін: фінансового обліку; економічного, маркетингового аналізу, статистичних досліджень, експертних опитувань, аналізу персоналу і т. ін. Ця різноманітність дозволяє забезпечувати керівників підприємства узагальненою, достовірною інформацією, необхідною для прийняття адекватних управлінських рішень, спрямованих на

досягнення стратегічних цілей і завдань підприємства. Варіантність застосовування методів стратегічного управлінського обліку, а також моделювання, прогнозування й економіко-математичних та статистичних методів залежить від кваліфікації персоналу, що забезпечує обробку даних, а також від реальної потреби в їх використанні у процесі стратегічного планування.

Так, наприклад, стратегічна мета виходу молокопереробних підприємств на зовнішні ринки вимагає застосування методичного інструментарію, який спрямований на підвищення якості вітчизняної молочної продукції. Ця мета може бути досягнута завдяки впровадженню на підприємствах галузі системи всебічного управління якістю – TQM (Total Quality Management), що поєднує основні існуючі методи управління і технічні засоби в науково обґрунтовану систему, метою якої є постійне поліпшення виробничої діяльності та її результатів.

Взаємодія перших двох блоків організаційно-методичних основ стратегічного управлінського обліку неможлива без їх інформаційного забезпечення.

До інформації стратегічного управлінського обліку пред'являються специфічні вимоги, відмінні від вимог до інформації для фінансового обліку, до бухгалтерської інформації для зовнішніх користувачів. Вона повинна відповідати вимогам: цілеспрямованості, оперативності, достатності, адресності, гнучкості, економічності в отриманні та використанні, захищеності від несанкціонованого доступу, конфіденційності.

Розглянуті вище блоки організаційно-методичної основи є комплексними зі своїми цілями і завданнями з відповідним інформаційним базисом, ув'язаним у просторі і часі, і є базою для організації на підприємстві стратегічного управлінського обліку.

Безумовно, стратегічний управлінський облік, з точки зору його подальшого функціонування, вимагає і особливої процедури впровадження, яка має враховувати його принципові особливості, сприяти тому, щоб вищезазначений різновид обліку формував інформаційне поле для прийняття управлінських рішень саме стратегічного характеру. Відповідно, слід зазначити, що модель побудови стратегічного управлінського обліку повинна містити набір послідовних дій, які найбільш раціонально вирішують проблему організації стратегічного управлінського обліку на молокопереробному підприємстві. Безпосередньо проектні роботи щодо розробки системи стратегічного управлінського обліку мають здійснюватися за певним алгоритмом (рис. 2).

Безпосередньо формування системи стратегічного управлінського обліку на підприємствах молочної промисловості необхідно проводити у кілька етапів.

Перший етап характерний для підприємств, що існують досить тривалий час. До цієї групи належать підприємства молочної промисловості, оскільки останнім часом серйозних змін в інфраструктурі підприємств цього типу не спостерігається. Завданнями етапу є опис і аналіз існуючої інформаційної системи підприємства, переважно системи бухгалтерського фінансового обліку. Результатом даного етапу є схеми організаційно-управлінської структури, інформаційних потоків підприємства, опис системи бухгалтерського обліку. На цьому етапі також повинні бути визначені особливості та недоліки підприємства, існуючої системи управлінського аналізу.

На другому етапі визначається якісний та кількісний склад інформації, необхідний для ефективного управління підприємством. Тут виявляються прогалини існуючої інформаційної системи, з'ясовуються причини цього, оцінюється обсяг змін у системі управління.

На третьому етапі має бути представлена відповідна формалізована система, яка здатна збирати, обробляти і надавати, відповідну потребам керуючих, інформацію. Тут виокремлюються центри відповідальності – сегменти всередині підприємства, на чолі яких стоять відповідальні особи, що приймають рішення.

Четвертий етап характеризується побудовою системи управлінської звітності. Управлінська звітність являє собою сукупність звітів і зведень, що складаються центрами відповідальності та містить всю необхідну для обліково-аналітичних фахівців інформацію із заданим рівнем деталізації.

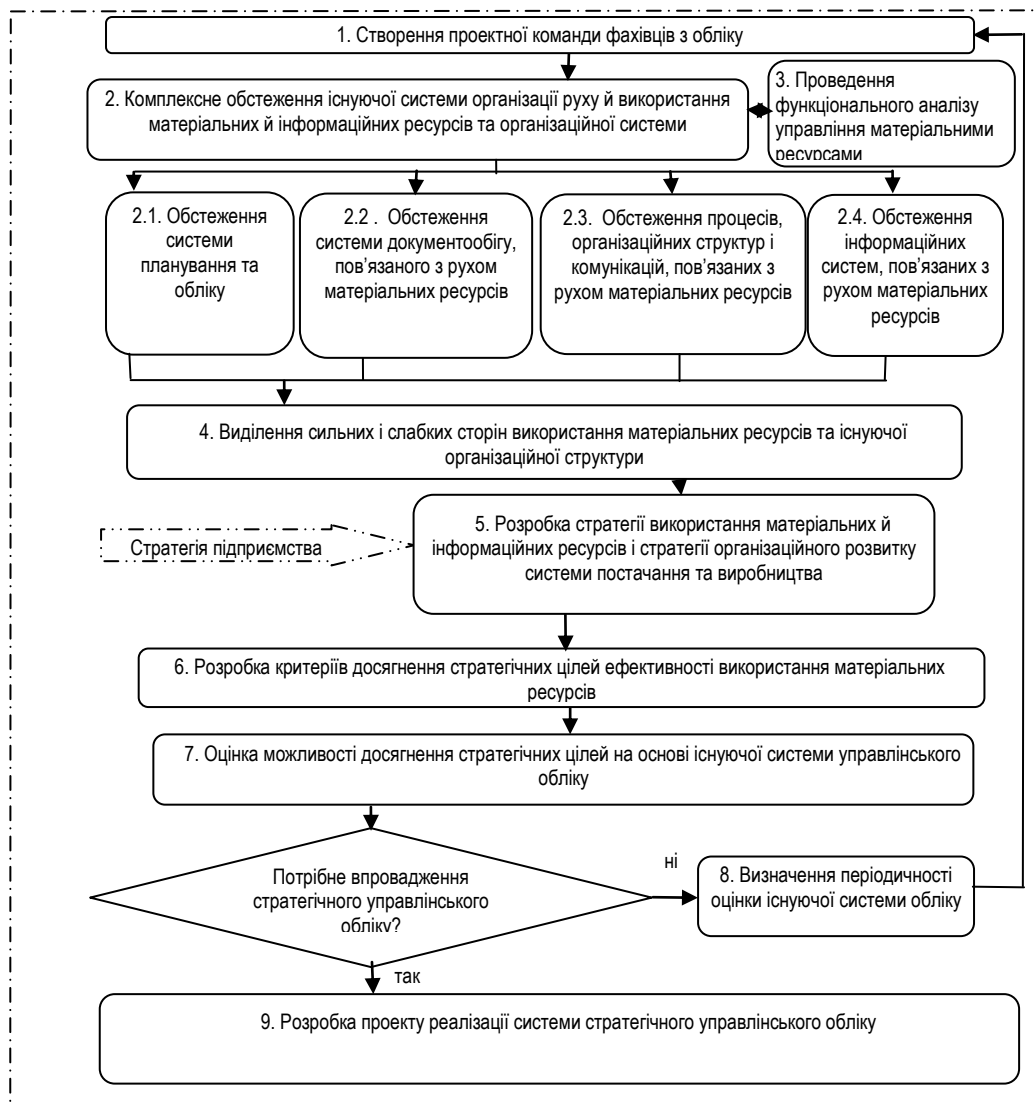

Рис. 2. Алгоритм підготовки до розробки проекту впровадження системи стратегічного управлінського обліку на молокопереробних підприємствах*

*Джерело: розробка автора.

На п'ятому етапі відбувається конструювання системи стратегічного управлінського обліку та управлінського аналізу. Головною метою аналізу є оцінка фінансово-господарської діяльності підприємства на основі аналітичної управлінської звітності та вироблення рекомендацій щодо її вдосконалення, а також своєчасне виявлення та усунення недоліків у діяльності господарюючого суб'єкта, пошук резервів покращення фінансового стану підприємства і його платоспроможності.

На шостому етапі відбувається розробка критеріїв досягнення стратегічних цілей ефективності використання матеріальних ресурсів.

Оцінка можливості досягнення стратегічних цілей на основі існуючої системи управлінського

обліку – це сьомий етап.

Заключний етап формування системи управлінського обліку на підприємствах молочної промисловості – це постановка системи фінансового планування, яка складається із системи бюджетного планування діяльності структурних підрозділів підприємства і системи зведеного бюджетного планування діяльності підприємства. Також на даному етапі вирішуються завдання щодо взаємодії стратегічного управлінського обліку із системою управління підприємством, виокремлення інформаційних потоків стратегічного управлінського обліку у загальній системі інформаційних потоків підприємства.

Стратегічний управлінський облік містить в собі не просто облік як такий, але і ще три взаємопов'язані частини: стратегічний аналіз, стратегічне планування (бюджетування), стратегічний контроль, який фактично стає основою для визначення місії підприємства, його стратегічних установок. Чітко сформульовані стратегічні цілі та завдання розвитку підприємства дозволяють грамотно вибирати базову стратегію його розвитку. Подальша формалізація стратегії через систему збалансованих показників є базою для проведення декомпозиції стратегічних цілей і завдань за центрами фінансової відповідальності і розробки стратегічного плану [6].

Зміст стратегічного плану зумовлює зміст стратегічної звітності, а також способи її оцінки і контролю.

У системі стратегічного управлінського обліку всі частини взаємопов'язані і взаємно доповнюють одна одну. Відсутність однієї частини є перешкодою для ефективної реалізації інших. У зв'язку з вищенаведеним, слід підкреслити, що стратегічний управлінський облік являє собою інтегровану систему планування, обліку, контролю і аналізу.

У зарубіжних джерелах [5; 11] зазначено, що нині у методичному забезпеченні управлінського обліку відбуваються суттєві зміни. На зміну традиційним інструментам обліку приходить методика стратегічного моделювання, яка призначена для всебічного аналізу фінансово-господарської, маркетингової та логістичної діяльності підприємства на основі даних фінансової звітності.

У системі такого обліку використовується методичний інструментарій стратегічного планування (прогнозування), стратегічного аналізу та стратегічного контролю, при цьому особливої значущості для прийняття управлінських рішень стратегічного плану набуває інструментарій фінансового обліку.

Вищезазначені підходи стають основою для побудови моделі стратегічного управлінського обліку на молокопереробних підприємствах (рис. 3).

Наведена модель складається з низки основних елементів: суб'єктів і об'єктів стратегічного управлінського обліку, цілей і завдань, принципів організації, внутрішніх стандартів, методів обліку і способів формування інформації та стратегічної звітності. Суб'єкти стратегічного управлінського обліку, по суті, є суб'єктами управління: власниками та вищими органами управління підприємства; топ-менеджерами і фахівцями, які реалізують поставлені цілі та завдання розвитку на рівні структурних підрозділів, відділів і служб. Служба стратегічного управлінського обліку може бути виділена на великих підприємствах у складі управління (відділу) планування і прогнозування, або створена як самостійна, що краще. Всі елементи моделі між собою взаємопов'язані. Зв'язки визначають системність і комплексність підходів до організації стратегічного управлінського обліку, починаючи з каскадування стратегічних цілей і завдань розвитку, що визначаються окремо на всіх рівнях управління.

Висновки і перспективи.

Основні висновки доцільно викласти наступним чином:

1. Молокопереробні підприємства, здійснюючи господарську діяльність у відкритому ринковому просторі, де діє значна кількість інших підприємств, що реалізують аналогічні продукти і послуги, повинні зміцнювати свої конкурентні позиції у боротьбі за споживача. В цих умовах для

успішного функціонування і сталого розвитку підприємству необхідно адаптуватися до мінливих умов зовнішнього оточення і внутрішнього середовища, що вимагає забезпечення апарату управління стратегічною інформацією про можливі варіанти майбутнього розвитку підприємства.

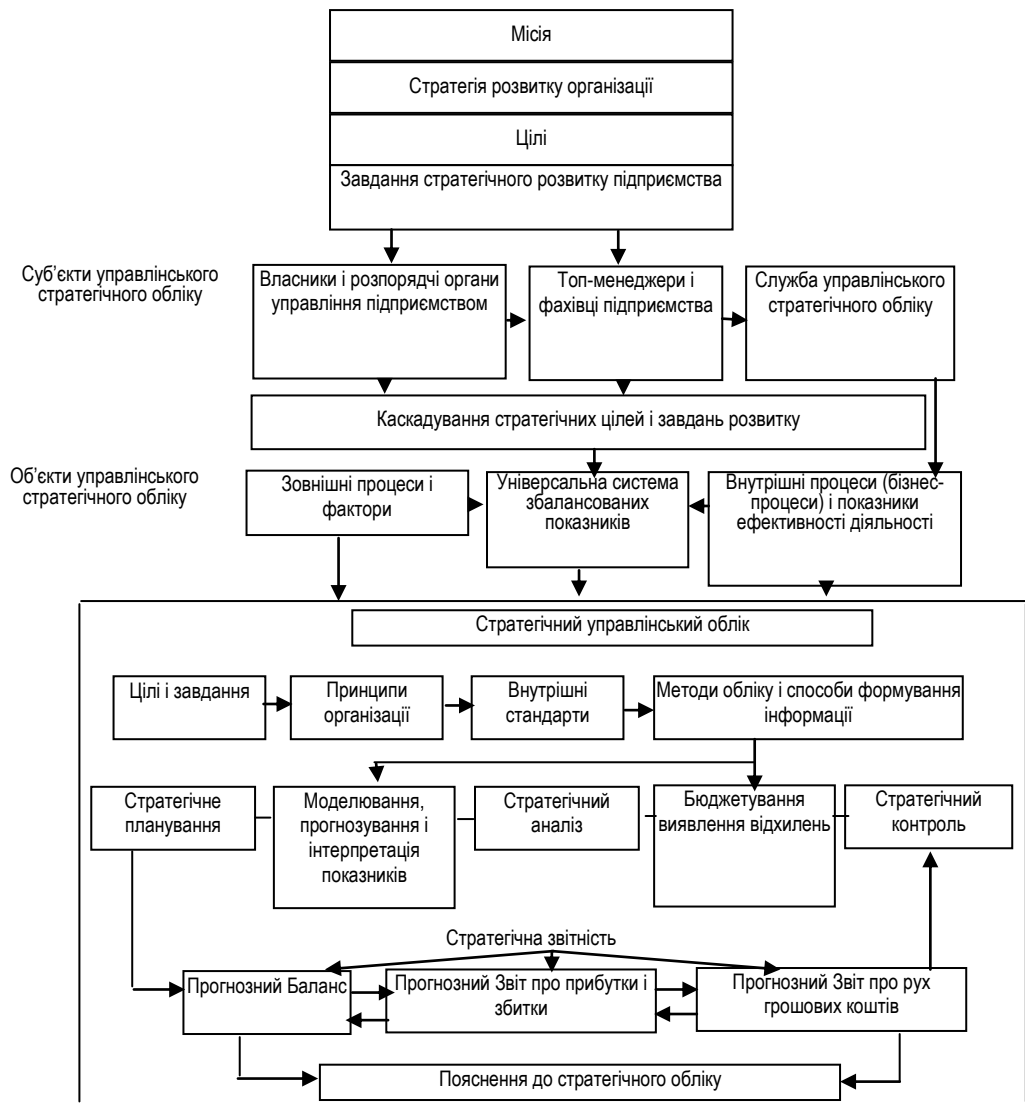

Рис. 3. Модель функціонування стратегічного управлінського обліку на молокопереробному підприємстві*

*Джерело: розробка автора.

2. Відповідно стратегічний управлінський облік являє собою технологію збору, обробки та надання інформації про основні тенденції розвитку макро- і мікросередовища діяльності підприємства, що дозволяє планувати діяльність та аналізувати ризики реалізації стратегії підприємства, і, на цій основі, приймати управлінські рішення щодо її оптимізації.

3. До основних етапів впровадження стратегічного управлінського обліку на молокопереробних підприємствах відноситься: розробка та узгодження технічного завдання; узгодження планів із впровадження стратегічного управлінського обліку із загальною стратегією підприємства; аналіз і проектування організаційної та фінансової структур; впровадження системи управлінського обліку на підприємстві.

4. Така поетапна система впровадження на молокопереробних підприємствах стратегічного управлінського обліку може вважатися універсальною, придатною для використання на різних молокопереробних підприємствах незалежно від їх розміру, фінансових можливостей, частки ринку тощо.

5. Стратегічний управлінський облік не призначений для пасивного фіксування господарських операцій та узагальнення фінансових результатів, він також не обмежується забезпеченням керівництва внутрішньою інформацією для обґрунтування управлінських рішень. Роль стратегічного обліку є комплексною і полягає у забезпеченні керівників всією інформацією, необхідною для управління і контролю розвитку молокопереробних підприємств у довгостроковій перспективі.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка пропозицій щодо оцінки ефективності впровадження стратегічного управлінського обліку в діяльність молокопереробних підприємств України.

Список використаних джерел

1. Ершова Н.Ю. Напрями розвитку стратегічного управлінського обліку в інноваційній економіці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. №10. С. 105-110.
2. Ершова Н.Ю. Формування інформаційно-економічного простору стратегічного управлінського обліку в інноваційній економіці. *Вісник ДДФА: Економічні науки*. 2015. №1. С. 202-211.
3. Радіонова Н.Й. Методологічні засади організації стратегічного управлінського обліку на підприємств. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2016. № 3. С. 57-64.
4. Сахно Л.А. Еволюція управлінського обліку: від обліку витрат виробництва до стратегічного управління. *Облік і фінанси АПК*. 2012. № 2. С. 58-61.
5. Уорд К. *Стратегический управленческий учет*. Пер. с англ., 2-е изд., доп. Москва : Фактор, 2014. 510 с.
6. Фатенок-Ткачук А.О., Замойська К.П. *Стратегічний облік у системі управління підприємством. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : збірник наукових праць*. Львів : Видавництво Львівська політехніка, 2012. С. 241-245.
7. Ходзицька В.В., Івченко Л. В. Стратегічний управлінський облік в системі комплексного менеджменту суб'єктів господарювання. *Облік і фінанси*. 2014. № 1. С. 50–55.
8. Шевчук В. Р. Стратегічний управлінський облік як інформаційне підґрунтя стратегічного менеджменту підприємства. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2014. № 797. С. 417-422.
9. Шматковська Т., Мачулка О. Концептуальні засади стратегічного управлінського обліку. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2016. № 4. С. 243-254.
10. Nelson M. The origin and evolution of management accounting: a review of the theoretical framework. *Problems and Perspectives in Management*. 2010. Volume 8, no 3, pp. 165-182.
11. Ward Keith. *Strategic management accounting*. Butterworth Heinemann. CIMA, 2002. 307 p.

Статтю отримано: 02.05.2019 / Рецензування 13.06.2019 / Прийнято до друку: 20.06.2019

Olena Moshkovska

Dr.Sc. of Economics, Associate Professor, Professor

Department of Accounting and Taxation

Kyiv National Trade and Economic University

Kyiv, Ukraine

E-mail: M_Kulgeiko@ukr.net

METHODICAL BASES OF INTRODUCTION OF STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING IN ACTIVITY OF DAIRY PROCESSING ENTERPRISES

Abstract

Introduction. The difficult current situation on the dairy market determines the relevance of the strategic vision of the development prospects of both the industry as a whole and of each individual enterprise in the enterprise management system. Business executives look for tools to develop a strategy based on real, objective information that comprehensively characterizes both the internal and external contours of the dairy enterprise recognizing the importance of defining a development strategy.

These searches prove that traditional methods of management and economic analysis do not allow to gather all the necessary information, to identify the cause and effect relationship between the economic problems that arise at the enterprise and the strategic management decisions that result from them. It is possible to solve this problem by using strategic management accounting.

Thus, the article defines the methodological bases for the implementation of strategic management accounting in the activities of dairy enterprises.

Methods. Both general scientific (analysis, generalization, classification) and special methods of research (decomposition, algorithmization, graphic modeling) are used in the course of work on the articles.

Results. The author of the article identified the stages of implementation of strategic management accounting, proposed a model of functioning of strategic management accounting at the dairy enterprise.

Discussion. The implementation of the proposed recommendations allows to plan the activities and analyze the risks of implementing the enterprise strategy and on this basis to make management decisions on its optimization. The materials of this article provide an opportunity to determine the prospects for further research, which is to develop proposals for evaluating the effectiveness of implementing strategic management accounting in the activities of dairy enterprises of Ukraine.

Keywords: strategic management accounting, dairy enterprises, implementation, stages, model, functioning.

References

1. Yershova, N.Yu. (2016). Napryamy rozvytku stratehichnoho upravlinskoho obliku v innovatsiyniy ekonomitsi [Areas of development of strategic management accounting in innovation economy]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu* [Scientific Bulletin of the International Humanities University], 10, 105-110.
2. Yershova, N.Yu. (2015). Formuvannya informatsiyno-ekonomichnoho prostoru stratehichnoho upravlinskoho obliku v innovatsiyniy ekonomitsi [Formation of information-economic space of strategic management accounting in innovative economy]. *Visnyk DDFA: Ekonomichni nauky* [DSFA Bulletin: Economic Sciences], 1, 202-211.
3. Radionova, N.Y. (2016). Metodolohichni zasady orhanizatsiyi stratehichnoho upravlinskoho obliku na pidpryyemstv [Methodological foundations of the organization of strategic management accounting for enterprises]. *Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi statystyky, obliku ta audytu* [Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting and Auditing], 3, 57-64.
4. Sakhno, L.A. (2012). Evolyutsiya upravlinskoho obliku: vid obliku vytrat vyrobnytstva do stratehichnoho upravlinnya [The evolution of management accounting: from cost accounting to strategic management]. *Oblik i finansy APK* [AIC accounting and finance], 2, 58-61.
5. Uord, K. (2014). *Stratehicheskiy upravlencheskiy uchet* [Strategic management accounting]. Moscow, Russia : Faktor.
6. Fatenok-Tkachuk, A.O., & Zamoyska K.P. (2012). Stratehichnyy oblik u systemi upravlinnya pidpryyemstvom [Strategic accounting in the enterprise management system]. *Menedzhment ta pidpryyemnytstvo v Ukrayini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku : zbirnyk naukovykh prats*. Lviv, Ukraine : Vydavnytstvo Lvivska politehnika, 241-245.
7. Khodzytska, V.V., & Ivchenko, L.V. (2014). Stratehichnyy upravlinskyy oblik v systemi kompleksnoho menedzhmentu sub'yektiv hospodaryuvannya [Strategic management accounting in the system of complex management of economic entities]. *Oblik i finansy* [Accounting and Finance], 1, 50-55.
8. Shevchuk, V. R. (2014). Stratehichnyy upravlinskyy oblik yak informatsiyne pidgruntya stratehichnoho menedzhmentu pidpryyemstva [Strategic management accounting as an information basis for strategic management of the enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»* [Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic»], 797, 417-422.

9. Shmatkovska, T., & Machulka, O. (2016). Kontseptualni zasady stratehichnoho upravlinskoho obliku [Conceptual foundations of strategic management accounting]. *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu* [Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University], 4, 243-254.
10. Nelson, M. (2010). The origin and evolution of management accounting: a review of the theoretical framework. *Problems and Perspectives in Management*. Volume 8, no 3, Pp. 165-182.
11. Ward Keith. (2002). *Strategic management accounting*. Butterworth Heinemann. CIMA.

Received: 02.05.2019 / Review 06.13.2019 / Accepted 06.20.2019

Чумак Оксана. Економічна діяльність підприємств: сутність, концептуальна парадигма, регулювання. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 2. С. 104-112.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-2-10>

УДК 330.1:334.7

JEL Classification D01; D21

Чумак Оксана

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом»
м. Київ, Україна
E-mail: chumak_ov@i.ua

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ, КОНЦЕПТУАЛЬНА ПАРАДИГМА, РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація

Вступ. Економіку світу «рухають» корпорації, підприємства усіх форм власності та підприємці, основою функціонування яких є економічна діяльність, що перетворює ресурси й процеси на очікуваний усіма результат – прибуток та задоволення суспільних потреб. В Україні нормативна база, наукові та фахові джерела по-різному трактують й визначають зміст економічної діяльності, здебільшого, вживаючи термін господарська діяльність, що зумовлює дискусійність економіко-правового підґрунтя за низкою господарських операцій. Отже, потребують розвитку питання уточнення термінології щодо економічної діяльності та уточнення меж регулювання економічної діяльності підприємств різної суспільної значимості.

Методи. У дослідженні використовувалися методи аналізу, синтезу, конкретизації, які дали змогу виявити змістові складові та історичні етапи щодо розуміння економіки та економічної діяльності; методи абстракції, логічного узагальнення та порівняння – для порівняння понять економічна та господарська діяльність, зіставлення зарубіжного й вітчизняного досвіду у баченні досліджуваного поняття; метод узагальнення та абстрактно-логічний – для формування узагальнень й висновків дослідження.

Результати. На основі аналізу літературних джерел та нормативних актів у роботі досліджено змістове розуміння поняття економічна діяльність, розкрито його значення з економічної, соціологічної, філософської та правової точок зору. У статті подано концептуальний підхід до тлумачення дефініції економічна діяльність на макrorівні.

Перспективи. Подальші дослідження в даному напрямку повинні стосуватися наукового обґрунтування управління економічною діяльністю підприємств.

Ключові слова: державне підприємство, економічна діяльність, управління, господарська діяльність, регулювання.

Вступ.

На сьогодні економічна діяльність здійснюється на фоні все більшого застосування вектору неолібералізму, коли світ отримав четверту промислову революцію, цифрову економіку, суттєві зміни географії виробництва та широкі глобалізаційні процеси. За умов необмеженого корпоративного управління та періодичних фінансових струсів, останніми десятиліттям значно змінились правила і норми від регіонального до міжнародного рівня, що дало змогу капіталу (матеріальному, нематеріальному, довгостроковому, короткостроковому, промислового, фінансового) уникнути регуляторного державного нагляду, розширитись на нові сфери отримання прибутку та обмежити вплив політиків на бізнес.

Цифровий світ створює умовні кордони для інформаційних потоків, залишаючи позаду світ неконтрольованих монополій, політичної корупції та маніпулятивних фінансових інновацій. Проте,

економіку світу «рухають» корпорації, підприємства усіх форм власності та підприємці, основою функціонування яких є економічна діяльність, яка перетворює ресурси й процеси на очікуваний усіма результат – прибуток та задоволення суспільних потреб.

В Україні нормативна база, наукові та фахові джерела по-різному трактують й визначають зміст економічної діяльності, здебільшого, вживаючи термін господарська діяльність, що зумовлює дискусійність економіко-правового підґрунтя за низкою господарських операцій. Зокрема, проблемним є розуміння понять «економічної діяльності», «неекономічної діяльності» «послуг-товарів», «послуг, як суспільно значимих запитів», що породжує нові дискусії та непорозуміння у економічному та правовому полі. Таким чином, потребують дослідження питання уточнення термінології щодо економічної діяльності та уточнення меж регулювання економічної діяльності підприємств різної суспільної значимості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Наукові напрацювання щодо термінологічного змісту поняття економічна діяльність за різними контекстами (правовим, доктринальним, соціальним), через вивчення інших економічних явищ, висвітлено у працях таких вчених: Д. Авінаш, В. Хацопулос, О.В. Бринцева, І.В. Єршова, В.В. Кадали, В.В. Лаптева, Л.О. Матвійчука та багатьох інших вчених, а також у низці вітчизняних й зарубіжних нормативно-правових актів. Питання державного регулювання економічної діяльності досліджували безліч зарубіжних та вітчизняних економістів: від Дж. Кейнса до П. Самуельсона, К. Макконнелла та Дж. Сороса.

Проте, аналіз розглянутих концепцій дозволив зробити висновок, що актуалізованим залишається визначення економіко-правового підґрунтя побудови моделі державного регулювання економічної діяльності та його меж відповідно до сучасних умов розвитку: цифрової економіки, глобалізації, зміні структури ресурсів країн, політичній та корупційній складовим, досягнення оптимізації функціонування державного та недержавного сектору. Отже, головним, при цьому, залишається розуміння поняття економічна діяльність, яка визначає процеси та є тим об'єктом, на який впливає будь-яке регулювання.

Мета.

Метою статті є обґрунтування концептуальної парадигми та економічного змісту поняття економічна діяльність й узагальнення уявлення про державне регулювання економічної діяльності.

Методологія дослідження.

У дослідженні використовувалися методи аналізу, синтезу, конкретизації, які дали змогу виявити змістові складові та історичні етапи щодо розуміння економіки та економічної діяльності; методи абстракції, логічного узагальнення та порівняння – для зіставлення змісту понять економічна та господарська діяльність, порівняння зарубіжного й вітчизняного досвіду у баченні досліджуваного поняття; метод узагальнення та абстрактно-логічний – для формування узагальнень й висновків дослідження.

Результати.

Термін економічна діяльність (англ. *economic activity*) концептуально за загальною логікою, як і будь-який термін, повинен мати однакове значення незалежно від контексту, в якому він використовується чи форми власності, до якої відноситься. Тож, існуючі розбіжності тлумачення доцільно усунути через необхідність дотримання принципу узгодженості використання термінів у економічному науковому середовищі та нормативних актах.

Економічна діяльність розглядалась ще у працях А. Маршала – з точки зору політичної економіки [1] та Е. Хувера [2] й П. Кругмана (лауреат Нобелівської премії у 2008 р.) – з точки зору місця розташування (географії) суб'єкта підприємництва. Сьогодні ж цифрові технології

перетворили спосіб спілкування, навчання, роботи та змінюють географію економічної діяльності через вплив на корпоративну стратегію, інвестиційну поведінку і торговельні потоки [3, с. 69].

Міжнародна стандартна промислова класифікація всіх видів економічної діяльності (The International Standard Industrial Classification – ISIC) призначена для опису інституційних одиниць за їхньою основною класифікаційною ознакою – видом економічної діяльності та є міжнародною еталонною класифікацією виробничої діяльності. В основі міжнародної стандартної класифікації усіх видів економічної діяльності лежить одна з трьох ознак: призначення продукції, яка виробляється; єдність технології виробництва; однорідність сировини, що використовується. ISIC не проводить розмежування відповідно до виду власності виробничої одиниці, типу правової організації або режиму роботи, оскільки такі критерії не стосуються характеристик самої діяльності. Одиниці, які беруть участь в одній і тій же економічній діяльності, класифікуються в одній категорії, незалежно від того, чи є вони некорпоративними підприємствами, частиною об'єднаних підприємств або державних одиниць, контролюються іноземними підприємствами або мають материнське підприємство, яке складається з більш, ніж одного підприємства, при визначенні сектора [4].

Усе більша кількість країн адаптували класифікації своєї національної діяльності або можуть надати статистичні ряди відповідно до ISIC. Організація об'єднаних націй з промислового розвитку (UNIDO), Міжнародна організація праці (ILO), Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (FAO), Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури (UNESCO) та інші міжнародні організації використовують ISIC при публікації та аналізі статистичних даних.

Економічну діяльність характеризують витрати на виробництво, процес виробництва та випуск продукції. Університетом управління у Торонто пропонується до вжитку таке визначення: економічна діяльність – це процес, завдяки якому запас ресурсів чи запас капіталу створюють потік виробництва товарів і послуг, який люди використовують для часткового задоволення своїх необмежених потреб. Глосарій OECD [5] за дефініцією «економічна діяльність» надає гіперпосилання на сторінку дефініції «діяльність», яку визначають як процес або комбінацію дій, результатом яких є певний набір товарів.

Здійснення певної економічної діяльності виходить за рамки понять «товари» (з їх позитивною або від'ємною ринковою цінністю), «управління персоналом» та «послуги» (пропонуються за винагороду). Також економічна діяльність або діяльність із пропонування товарів та послуг на ринку характеризує «зобов'язання», завдяки чому діють правила конкуренції [6].

У ст. 2. Закону Польщі «Про вільну економічну діяльність» [7], економічна діяльність визначається як прибуткова діяльність, пов'язана з виробництвом, будівництвом, торгівлею, наданням послуг та розвідкою, виявленням та видобутком корисних копалин у родовищах, а також професійна діяльність, яка ведеться організовано та безперервно. А у п. 5 ст. 5 цього Закону [7] регульована діяльність трактується як економічна діяльність, що проводиться на конкретних умовах, визначених законом.

У різних звітах ООН та OECD поняття економічна діяльність уживається більше вже у контексті її видів, ніж розуміння як процесу виготовлення (створення) товарів [8]. С.С. Вабіщевич економічну діяльність у загальному вигляді розглядає як діяльність вартісного характеру, спрямовану на створення матеріальних та нематеріальних благ [9].

Відмінність між економічною та неекономічною діяльністю має юридичні і технічні наслідки, які породжуються динамічним технологічним прогресом та регулюючими експериментами. Однак, що важливо, відмінність переважана політичними та ідеологічними значеннями й непорозуміннями і, навіть, термінологічною плутаниною [6]. Для застосування правил конкуренції характер участі суб'єкта господарювання абсолютно не має значення, проте значимою є власне діяльність, яка проводиться [6].

Європейське право залежно від ситуації дотримується ідеї, що той самий суб'єкт господарювання може кваліфікуватися як підприємство, яке займається деякими видами своєї діяльності та як державний уповноважений для інших (за умов навіть гіпотетичної конкуренції). За

узагальненими висновками рішень суду (Європейського союзу) у галузі конкурентного права, така діяльність повинна відповідати двом вимогам, щоб визнатись економічною. По-перше, вона повинна складатися з «пропонування товарів та послуг на даному ринку», по-друге, суб'єкт господарювання, який пропонує товари та послуги, повинен нести фінансові ризики діяльності [10], яка «може, як правило, здійснюватись приватним підприємством з огляду на прибуток» [11]. Ця остання умова тлумачиться надзвичайно широко, адже критерій, який застосовується, полягає в тому, що зазначена діяльність «не завжди була і не обов'язково» здійснювана поза ринком.

Крім того, рішенням суду виведено теорію «відокремленості» в галузі конкурентного права, згідно з якою: «оскільки положення Договору про конкуренцію застосовуються до діяльності суб'єкта господарювання, який може бути відокремлений від діяльності, що він здійснює як державне повноваження, різна діяльність суб'єкта господарювання повинна розглядатись індивідуально, і трактування деяких з видів діяльності як повноважень державного органу не означає, що слід зробити висновок, що інші види діяльності не є економічними» [12].

У вітчизняних літературних джерелах поняття економічна діяльність зустрічається доволі рідко, здебільшого, використовують поняття господарська діяльність. При перекладі з англійської мови дефініції «economic activity» вживають поняття економічна діяльність або господарська діяльність. Для статистичних вимірів в Україні під основним видом економічної діяльності суб'єкта підприємства сьогодні розуміють такий, на який припадає найбільший внесок у валову додану вартість. При цьому, основний вид економічної діяльності необов'язково має частку 50 або більше відсотків у валовій доданій вартості.

На практиці, через складність розрахунку на рівні підприємства показника валової доданої вартості за видами економічної діяльності, для визначення основного виду економічної діяльності застосовують показники: обсяг реалізованої продукції (товарів та послуг); середня кількість працівників; витрати на оплату праці за кожним видом економічної діяльності.

На сьогодні поняття економічна діяльність у правовому полі України зустрічається в КВЕД 2010, який розроблено на основі норм Міжнародної та Європейської класифікації видів економічної діяльності. Економічна діяльність найважливіша форма свідомої та цілеспрямованої трудової діяльності людей, у процесі якої вони, здебільшого, вступають в активні зв'язки з природою та економічні зв'язки й відносини між собою для створення економічних благ у різних сферах суспільного відтворення (безпосередньому виробництві, обміні, розподілі, споживанні), а також формують свою особистість.

Економічна діяльність – процес, тому має мету (створення благ і розвиток особистості), засоби (засоби виробництва) та результат (економічні блага у формі корисних для суспільства товарів і послуг) [13] і здійснюється у сферах матеріального й нематеріального виробництва різними економічними суб'єктами (окремим індивідом, домашніми господарствами, трудовими колективами).

Суміжне поняттю «економічна діяльність» поняття «господарська діяльність» є головним поняттям господарського права (таблиця 1), а отже, як зазначає О.В. Бринцев, основним інструментом всього правового регулювання економіки [14].

Автор [14] зупиняється на розкритті змісту поняття господарської діяльності, котре не містить вимог під виглядом ознак, не містить невідомих та є співмірним за рахунок відсутності зайвих деталізуючих ознак. Таким чином, господарська діяльність – це діяльність котра пов'язана із виробництвом і реалізацією продукції, виконанням робіт та наданням послуг, а також із забезпеченням їх виробників необхідними ресурсами [16].

У свою чергу Л.О. Матвійчук вважає за доцільне трактувати господарську діяльність як самостійну, суспільно корисну діяльність юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми та форми власності чи фізичних осіб, спрямовану на виготовлення і реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг, що мають цінову визначеність, яка поєднує приватні і публічні інтереси та здійснюється в межах чинного законодавства [17]. З точки зору правового трактування

(табл. 1) мають місце розбіжності, які доволі деталізовано неодноразово охарактеризовані правниками [14; 18].

Таблиця 1. Термін господарська діяльність у нормативних актах України*

Нормативний акт	Визначення
Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-XII	будь-яка діяльність, в тому числі підприємницька, пов'язана з виробництвом і обміном матеріальних та нематеріальних благ, що виступають у формі товару
Господарський кодекс України від 16.01.2003 №436-IV (ст. 3)	діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями. Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність)
Податковий кодекс України від 02.12.2010 №2755-VI (п.п. 14.1.36.)	діяльність особи, що пов'язана з виробництвом (виготовленням) та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, спрямована на отримання доходу і проводиться такою особою самостійно та/або через свої відокремлені підрозділи, а також через будь-яку іншу особу, що діє на користь першої особи, зокрема, за договорами комісії, доручення та агентськими договорами

*Джерело: [15].

В.В. Кадала вивчала застосовування поняття господарська діяльність для залізничного транспорту та дійшла висновку про такі її особливості: обмежені фінансові можливості держави (у тому числі, неналежне відшкодування перевезення пільгових категорій), здійснення діяльності не завжди з метою отримання прибутку та відсутність підстав для здійснення залізничним транспортом некомерційної господарської діяльності, виконання державою регуляторної функції через встановлення пільгових тарифів [18]. Вчена пропонує характеризувати зміст господарської діяльності на залізничному транспорті через, власне, її мету як комплекс заходів, здійснюваний суб'єктами господарювання, з поставки продукції, робіт та послуг, з визначеною вартістю і ціною, які спрямовані на транспортне обслуговування залізницями народного господарства і населення.

Узагальнюючи вищевикладене, уточнимо характерні риси змістового наповнення економічної діяльності:

- використання ресурсів та капіталу;
- наявність процесів зміни первісного стану ресурсів;
- вартісний і кількісний вимір результатів діяльності;
- задоволення суспільних інтересів та отримання прибутку (не обов'язково);
- створення додаткової вартості;
- результатом є виробництво товарів (робіт, послуг);
- наявність економічних зв'язків з різними учасниками економічних відносин (персонал, державні органи, зарубіжні партнери чи організації, банки тощо);
- наявність правового підґрунтя здійснення діяльності (зобов'язання та відповідальність).

Таким чином, під економічною діяльністю підприємства рекомендовано розуміти діяльність як сукупність процесів, здійснювану при використанні капіталу (фінансуванні) відповідно чинного законодавства й спрямовану на створення додаткової вартості використаних ресурсів шляхом виробництва товарів (продукції, робіт, послуг, видобутку ресурсів) у відповідності до мети підприємства (соціальна, виробнича, технологічна, глобалізаційна тощо) для їх споживання суспільством. Ураховуючи результат аналізу літературних джерел, вважаємо, що прибуток не є основним критерієм здійснення економічної діяльності, оскільки виготовлення суспільно значимих товарів має на меті інші цілі ніж комерційне підприємство, проте його діяльність відповідає сукупності вищезазначених ознак і відповідає поняттю економічної діяльності.

Теорія, пов'язана із формуванням засад державного регулювання, була запроваджена Дж.

Кейнсом, який обґрунтував неспроможність ринкової системи саморегулювання забезпечити процес соціально-економічного зростання, оскільки ринок не сприяє збереженню природних ресурсів, що не відтворюються, не має економічного механізму захисту навколишнього середовища, не стимулює виробництво товарів та послуг колективного використання.

Під економічним управлінням (англ. *economic governance*) розуміють структуру та функціонування правових та соціальних інститутів, які підтримують економічну діяльність та економічні операції шляхом захисту прав власності, виконання контрактів та колективних дій з метою забезпечення фізичної та організаційної інфраструктури [19]. Держава, як суб'єкт господарювання та інституційна структура, впливає на організацію або управління економічною діяльністю шляхом встановлення й забезпечення права власності. Управління відноситься до інституціоналізованих економічних процесів, які організовують і координують діяльність серед широкого кола економічних суб'єктів.

Другий спосіб, за допомогою якого інституційна структура держави формує економічне управління, полягає у забезпеченні правової та інституційної структури, яка сприяє географічному визначенню наборів прав власності і, отже, відмінних місць для економічної діяльності [20]. Орієнтація на міру, якою державні суб'єкти можуть розподіляти потік і напрямки важливих ресурсів, полягає в тому, щоб запропонувати досить односторонній аналіз спроможності держави впливати на економічну діяльність і впливати на трансформації управління.

Цікавою є думка американського соціолога Марка Грановеттера, який стверджував, що, повністю розуміючи економічну діяльність, включаючи її інституційні форми, ми повинні вивчити, як ця діяльність вбудована в інші суспільні відносини та інститути. Якщо їх емпіричний зміст ретельно визначений, ці метафори можуть бути дуже корисними для розуміння того, як держава формує економіку на постійній основі, зважаючи на роль права власності [21]. Враховуючи той факт, що захист основних внутрішніх економічних активів держави може бути настільки ж важливим для добробуту країни, як відсутність військових загроз, уряди здебільшого вважають, що іноземні інвестиції у сферу відмінну від оборони стають необхідною протизагою приватизації державних компаній та об'єктів інфраструктури [8].

На даний час ще спостерігається превалювання у державних економічних політиках фіскального консерватизму при формуванні середньострокових сценаріїв, що пригнічує економічну діяльність у будь-яких країнах. Вимоги з боку урядів щодо високого податкового навантаження можливо забезпечують економічне зростання до певної міри, незважаючи на корумповані уряди і невизначену політику, проте подальше зростання вимагає набагато кращих державницьких інституцій [19].

Необхідність державного регулювання економічних процесів в Україні на сьогодні залишається актуальним, проте вимагають свого наукового розвитку питання меж, форм, цілей та методів державного регулювання економічної діяльності підприємств, зокрема з державною часткою власності. Зростання обсягів приватизації підприємств державної власності, монополія окремих сегментів ринків, бюджетна капіталізація збиткових державних комерційних підприємств, відсутність належного фінансового контролю та прозорості діяльності таких підприємств зумовлює необхідність перегляду окремих інструментів існуючої моделі державного регулювання економічної діяльності державних підприємств.

Зазначене є причиною необхідності зміни парадигми існуючих державних інституцій за окремими їх напрямками, які визначають здійснення економічної діяльності підприємств та посилення вимог до прозорості діяльності підприємств з державною часткою. Обрана модель державного впливу на економічну діяльність підприємств має захищати конкуренцію, заохочувати корпоративну соціальну відповідальність, передбачати належний контроль дій, перешкоджати агресивному впливу на зміну клімату (у будь-якому прояві).

Висновки і перспективи.

Підводячи підсумок розгляду дефініції «економічна діяльність» та її змістового наповнення, варто зауважити на недостатності доктринальних міркувань, викладених у нормативно-правовій базі України та літературних джерелах. Вчені у галузі права наполягають на удосконаленні та доведенні до єдиного розуміння й трактування економічної діяльності задля узгодження правових норм за усіма нормативними актами.

Кореляції потребує дефініція поняття «економічна діяльність» із дефініцією поняття «господарська діяльність», оскільки вони, здебільшого, сприймаються як тотожні. На нашу думку, господарська діяльність є складовою економічної, яка значно ширша за змістовим наповненням, хоча за окремими контекстами вони перетинаються, поєднуючись за значенням.

Рекомендовано під економічною діяльністю підприємства розуміти діяльність, як сукупність процесів, здійснювану при використанні капіталу (фінансуванні) відповідно до чинного законодавства й спрямовану на створення додаткової вартості використаних ресурсів шляхом виробництва товарів (продукції, робіт, послуг, видобутку ресурсів) у відповідності до мети підприємства (соціальна, виробнича, технологічна, глобалізаційна тощо) для їх споживання суспільством. При встановленні меж державного регулювання економічної діяльності варто враховувати архітектуру цієї діяльності в системі інших суспільних й міжнародних відносин та інститутів.

Подальші дослідження в даному напрямку варто зосередити на науковому обґрунтуванні управління економічною діяльністю підприємств.

Список використаних джерел

1. Marshall A. Principles of Economics. London: MacMillan, 1920. 759 p.
2. Hoover E. The Location of Economic Activity. New York: McGraw-Hill, 1948. 336 p.
3. Trade and development report. Power, platforms and the free trade delusion. Report by the secretariat of the United Nations Conference on Trade and Development. 2018. 162 p. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2018_en.pdf. (дата звернення : 25.03.2019).
4. International Standard Industrial Classification of All Economic Activities. Statistical papers. Series M. 2008. №4 / Rev. 4. URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesM/seriesm_4rev4e.pdf. (дата звернення : 25.03.2019).
5. Glossary of Statistical Terms, OECD. 2008. URL: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=4338>. (дата звернення : 25.03.2019).
6. Hatzopoulos, Vassilis. The concept of «economic activity» in the EU treaty: from ideological dead-ends to workable judicial concepts. Research Paper in Law. 2011. Vol. 06. 38 p. URL: <http://aei.pitt.edu/id/eprint/39384>. (дата звернення : 25.03.2019).
7. Freedom of Economic Activity. Act of Poland of 2 nd July 2004. Journal of laws no. 173, pos. 1807.
8. World investment report. Special economic zones. United Nations. 2019. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_overview_en.pdf. (дата звернення : 25.03.2019).
9. Вабищевич С.С., Маньковский И.А. Хозяйственное право. 5-е изд., изм. и доп. Мн.: Молодежное, 2011. 304 с.
10. Рішення суду за судовою справою Case C-244/94. Paris.1995, November 16. Fédération Française des Sociétés d'Assurance, Société PaternelleVie, Union des Assurances de Paris-Vie and Caisse d'Assurance et de Prévoyance Mutuelle des Agriculteurs (FFSA) v. Ministère de l'Agriculture et de la Pêche за судовою справою ECR I-4013, para 21.
11. Судова справа Case C-364/92, SAT Fluggesellschaft mbH v. European Organization for the Safety of Air Navigation (Eurocontrol). Paris. 1994, January19. ECR.
12. Рішення Суду за судовими справами: T-155/04 SELEX Sistemi Integrati (2006, December 12) ECR II-4797 para 54. Rome та Case C82/01 P Aéroports de Paris v. Commission of the European Communities. 2002, October 24. ECR I-9297, paras 75 seq.
13. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
14. Бринцев О.В. До питання про визначення поняття господарської діяльності. Вісник господарського

судочинства. 2013. № 6. С. 63–67.

15. Термін «Господарська діяльність»: Законодавство України. Перелік термінів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/5437> (дата звернення: 18.04.2019).

16. Лаптев В. В. Теоретические проблемы хозяйственного права. Ин-тут гос-ва и права. АН СССР / Под ред. В. В. Лаптева. М.: Наука, 1975. 412 с.

17. Матвійчук Л. О. Концептуальні підходи до визначення сутності поняття «господарська діяльність підприємства». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 12(2). С. 14-18.

18. Кадала В. В. До визначення поняття господарської діяльності на залізничному транспорті. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове видання*. 2015. № 4. С. 160–163. URL: http://pap.in.ua/4_2015/49.pdf. (дата звернення : 25.03.2019).

19. Avinash, Dixit. Governance Institutions and Economic Activity. *American Economic Review*. 2009. Vol. 99, issue 1. Pp. 5-24. URL: <http://www.aeaweb.org/articles.php?doi=10.1257/aer.99.1.5>. (дата звернення : 25.03.2019).

20. John L. Campbell, Leon N. Property Rights and the Organization of Economic Activity by the State. *Lindberg American Sociological Review*, 1990. Vol. 55. №5. Pp. 634-647. URL: <http://links.jstor.org/sici?sici=0003-1224%28199010%2955%3A5%3C634%3APRATOO%3E2.0.CO%3B2-V>. (дата звернення : 25.03.2019).

21. Granovetter Mark. Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *The American Journal of Sociology*. 1985. Vol. 91. №3. Pp. 481-510. URL: <http://links.jstor.org/sici?sici=0002-9602%28198511%2991%3A3%3C481%3AEAASST%3E2.0.CO%3B2-R>. (дата звернення : 25.03.2019).

Статтю отримано: 30.03.2019 / Рецензування 10.05.2019 / Прийнято до друку: 20.06.2019

Oksana Chumak

PhD. (in Economics), Associate Professor, Associate Professor

Department of Finance, Banking and Insurance

PJSC Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management»

Kyiv, Ukraine

E-mail: chumak_ov@i.ua

ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES: ESSENCE, CONCEPTUAL PARADIGM, REGULATION

Abstract

Introduction. The economy of world is driven by corporations, enterprises of all forms of ownership and entrepreneurs, the basis of functioning which is economic activity, which transforms resources and processes into expected result – profit and satisfaction of social needs. In Ukraine, the normative base, scientific and professional sources interpret and determine the content of economic activity in most part, using the term economic activity (other interpretation), which determines controversy of economic and legal basis for a number of economic transactions. Thus, development of questions of clarifying terminology of economic activity and clarifying the limits of regulation of economic activity of enterprises of various social significance need to be developed.

Methods. The research used methods of analysis, synthesis, concretization, which allowed to explore the content components and historical stages of understanding the economy and economic activity; methods of abstraction, logical generalization and comparison – for comparing the concepts of economic and economic (other interpretation) activity, comparison of foreign and domestic experience in the vision of the concept under study; generalization method and abstract methodology – for generating generalizations and conclusions of the study.

Results. Meaningful understanding the concept of economic activity is investigated on the basis of the analysis of literary sources and normative acts, its significance from the economic, sociological, philosophical and legal point of view is revealed. The article presents a conceptual approach to the understanding of the definition of economic activity at the micro level.

Discussion. Further research in this area should relate to the scientific substantiation of the management of economic activity of enterprises.

Keywords. state-owned enterprise, economic activity, management, regulation.

References

1. Marshall, A. (1920). *Principles of Economics*. London: MacMillan.
2. Hoover, E. (1948). *The Location of Economic Activity* (New York: McGraw-Hill). 336 p.
3. Trade and development report (2018). Power, platforms and the free trade delusion. Report by the secretariat of the United Nations Conference on Trade and Development. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2018_en.pdf
4. International Standard Industrial Classification of All Economic Activities. (2008). Statistical papers. Series M. 4 *unstats.un.org*. Retrieved from https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesM/seriesm_4rev4e.pdf
5. Glossary of Statistical Terms, OECD. (2008). *stats.oecd.org*. Retrieved from <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=4338>.
6. Hatzopoulos, Vassilis. (2011). *The concept of 'economic activity' in the EU treaty: from ideological dead-ends to workable judicial concepts*. Research Paper in Law. 06. *aei.pitt.edu*. Retrieved from <http://aei.pitt.edu/id/eprint/39384>
7. Freedom of Economic Activity. Act of Poland of 2 nd July 2004. *Journal of laws*, 173, pos. 1807.
8. World investment report. (2019). *Special economic zones*. United Nations. *unctad.org*. Retrieved from https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_overview_en.pdf.
9. Vabyshcheych, S.S., & Mankovskyi, Y.A. (2011). *Khoziaistvennoe pravo* [Economic law]. Mn., Russia: Molodezhnoe.
10. *Rishennia sudu za sudovoiu spravoju* Case C-244/94. (1995). Fédération Française des Sociétés d'Assurance, Société Paternelle Vie, Union des Assurances de Paris-Vie and Caisse d'Assurance et de Prévoyance Mutuelle des Agriculteurs (FFSA) v. Ministère de l'Agriculture et de la Pêche za sudovoiu spravoju ECR I-4013, para 21. Paris.
11. *Sudova sprava* Case C-364/92, SAT Fluggesellschaft mbH v. (1994). European Organization for the Safety of Air Navigation (Eurocontrol). ECR. Paris.
12. *Rishennia sudu za sudovymy spravamy*: T-155/04 SELEX Sistemi Integrati. (2006). ECR II-4797 para 54. Rome and Case C82/01 P Aéroports de Paris v. Commission of the European Communities. (2002). ECR I-9297, paras 75 seq. Paris.
13. Mochernyi, S.V. (Ed.). (2000). *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia]. 1. Kyiv, Ukraine: Vydavnychiy tsentr «Akademiia»
14. Bryntsev, O.V. (2013). Do pytannia pro vyznachennia poniattia hospodarskoi diialnosti [On the issue of definition of the concept of economic activity]. *Visnyk hospodarskoho sudochynstva* [Bulletin of economic litigation], 6, 63–67.
15. Termin «Hospodarska diialnist». Zakonodavstvo Ukrainy. Perelik terminiv. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/5437>
16. Laptev, V.V. (Ed.). (1975). *Teoreticheskiye problemy khozyaystvennogo prava* [Theoretical problems of commercial law]. Moscow, Russia: Nauka.
17. Matviichuk, L.O. (2017). Kontseptualni pidkhody do vyznachennia sutnosti poniattia «hospodarska diialnist pidpriemstva» [Conceptual approaches to the definition of the concept of «economic activity of the enterprise»]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo* [Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy], 12(2), 14–18.
18. Kadala, V.V. (2015). Do vyznachennia poniattia hospodarskoi diialnosti na zaliznychnomu transporti [By definition of concept of economic activity in railway transport]. *Porivnialno-analitychne pravo: elektronne naukovye vydannia* [Comparative-analytical law: an electronic scientific publication], 4, 160–163. *pap.in.ua*. Retrieved from http://pap.in.ua/4_2015/49.pdf
19. Avinash, Dixit. (2009). Governance Institutions and Economic Activity. *American Economic Review*. 99, 1, 5-24. *www.aeaweb.org*. Retrieved from <http://www.aeaweb.org/articles.php?doi=10.1257/aer.99.1.5>
20. John, L. Campbell, Leon, N. (1990). Property Rights and the Organization of Economic Activity by the State. *Lindberg American Sociological Review*. 55, 5, 634-647. *links.jstor.org*. Retrieved from <http://links.jstor.org/sici?sici=0003-1224%28199010%2955%3A5%3C634%3APRATOO%3E2.0.CO%3B2-V>
21. Granovetter, Mark (1985). Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. *The American Journal of Sociology*, 91, 3, 481-510. *links.jstor.org*. Retrieved from <http://links.jstor.org/sici?sici=0002-9602%28198511%2991%3A3%3C481%3AEAASST%3E2.0.CO%3B2-R>

Received: 03.30.2019 / Review 05.10.2019 / Accepted 06.20.2019

Пилипенко Ігор, Кайлюк Євген. Критерії оцінки якості послуг, які надаються ліфтовими організаціями мешканцям житлових будинків. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 2. С. 113-120.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-2-11>

УДК 621.876:005
JEL Classification R39

Пилипенко Ігор

аспірант кафедри менеджменту і публічного адміністрування
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова
м. Харків, Україна

E-mail: aivalex1980@gmail.com

Кайлюк Євген

к.е.н., професор кафедри наукових основ управління і психології
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
м. Харків, Україна

E-mail: kaylyk-evgeny@ukr.net

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ПОСЛУГ, ЯКІ НАДАЮТЬСЯ ЛІФТОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ МЕШКАНЦЯМ ЖИТЛОВИХ БУДИНКІВ

Анотація

Вступ. Ліфтове господарство України сьогодні знаходиться в кризовому стані. З кожним роком збільшується кількість ліфтів, які відпрацювали установлені стандартами безпечний термін експлуатації. Причин цьому дуже багато: це і недофінансування галузі ліфтового господарства в останні роки, і низька якість технічного обслуговування ліфтів, ігнорування деякими мешканцями житлових будинків правил користування ліфтами, крадіжки окремих деталей, вузлів ліфтів, а також відсутність, як державної, так і в більшості міст України планової роботи по відновленню ліфтів. Не менш важливою причиною кризового стану ліфтового господарства є відсутність постійного моніторингу якості послуг, які надаються мешканцям житлових будинків ліфтовими організаціями. Адже від цього залежить безпека користувачів ліфтами.

Методи. Для оцінки якості послуг, які надаються мешканцям житлових будинків використовуються статистичні методи аналізу, а саме анкетування.

Результати. В містах Харків, Полтава і Чернігів були вибрані ліфти, які встановлені в житлових будинках понад 30-40 років тому. В якості експертів виступали мешканці житлових будинків, які користуються ліфтами в цих житлових будинках і спеціалісти ліфтових організацій. Були обґрунтовані параметри якості послуг, які надаються мешканцям житлових будинків ліфтовими організаціями, для використання обстеження експертами. Обробка результатів анкетування дозволила встановити якість функціонування ліфтів, як з точки зору спеціалістів ліфтових організацій, так і з точки зору мешканців житлових будинків, відповідно, по шести і семи параметрах, які характеризують якість послуг.

Перспективи. Проведене дослідження показало, що необхідно продовжити роботу по удосконаленню, як

методики, так і визначенню переліку параметрів, за допомогою яких треба оцінювати якість послуг, які надаються мешканцям житлових будинків ліфтовими організаціями. І цю роботу треба проводити не одноразово, а систематично. Крім цього, необхідно розробити методику вимірювання всіх параметрів якості функціонування ліфтів за допомогою спеціальних приладів.

Ключові слова: ліфти, якість, послуга, критерії, анкетування, експерти, обробка результатів.

Вступ.

На відміну від інших видів транспорту, зокрема, автомобільного, залізничного, міського електротранспорту та ін., якість послуг, які надаються ліфтовими організаціями мешканцям житлових будинків, не обумовлена конкретно ні в державних, ні в міжнародних стандартах. З виходом Національного стандарту України ДСТУ EN 81-20: 2015, IDT «Норми безпеки до конструкції та експлуатації ліфтів. Частина 20. Ліфти пасажирські та вантажопасажирські» [1; 10], вимоги щодо якості всіх робіт, пов'язаних з технічним обслуговуванням та ремонтом ліфтів, повністю повинні відповідати європейським стандартам. Ліфтові організації, які виконують технічне обслуговування і ремонт ліфтів, несуть відповідальність за дотримання цих стандартів [1; 10].

Але необхідно враховувати, що ліфтові організації надають мешканцям житлових будинків послуги, якість яких, як і якість послуг інших транспортних засобів складається з показників двох груп. Перша – це показники, які забезпечують безпеку для користувачів (за рахунок виконання технічного обслуговування і ремонту ліфтів). Друга – показники, які забезпечують якість комфорту проїзду, енергозбереження, наявності доступу до ліфтів осіб з обмеженими можливостями, вандалізму по відношенню до ліфтів, тощо. Всі ці показники залежать в більшій або меншій мірі від самих мешканців житлових будинків (власників ліфтів).

Тому, необхідно при оцінці якості цих послуг враховувати думку спеціалістів ліфтових організацій і мешканців житлових будинків. Для цього використовуються дві групи показників (критеріїв) оцінки якості послуг, які надаються ліфтовими організаціями мешканцям житлових будинків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Багато публікацій в наукових і галузевих журналах підіймають питання якості проведення технічного обслуговування і ремонтів ліфтів, для відтворення основних засобів ліфтового господарства.

Але справа не тільки в цьому, а ще й в тому, що в містах відсутня планова, ціленаправлена робота по організації контролю за якістю послуг, які надаються ліфтовими організаціями мешканцям житлових будинків. Державний комітет «Держпраці» України в останні роки знизив вимоги до якості проведення технічного обслуговування та ремонту ліфтів. Мають місце випадки, коли після проведення експертного обстеження і зупинки ліфта мешканці без дозволу зривають пломбу і включають ліфт до роботи.

Мета.

Мета статті – розробка показників для оцінки якості послуг, які надаються мешканцям житлових будинків ліфтовими організаціями.

Методологія дослідження.

Використовуючи математично-статистичні методи обробки досліджень, проведене обстеження якості послуг які надаються мешканцям житлових будинків ліфтовими організаціями в містах Полтава і Харків.

Результати.

Досягнення високої якості продукції неможливе без ефективних і обґрунтованих управлінських дій, які мають базуватися на відповідному інформаційно-аналітичному забезпеченні.

В основі цього лежать принципи та відповідні статистичні методи аналізу, корисність застосування яких доведено світовим досвідом [6].

Одним із найефективніших шляхів управління якістю на сучасному етапі є міжнародні стандарти ISO. Розроблені на наднаціональному рівні, вони застосовуються в усіх країнах світу, узагальнюючи погляди і досвід значної кількості фахівців у сфері якості.

Відповідно до ДСТУ 2925-94 «Якість продукції. Оцінювання якості. Терміни та визначення», якість продукції визначається як «сукупність характеристик продукції (процесу, послуг) які стосуються її здатності задовольняти встановлені і передбачені потреби» [9].

Розвиток загального менеджменту якості привів до перегляду і створення нової версії стандартів ISO 9001:2000. У них були закладені основні принципи загального менеджменту якості (TQM): орієнтація на споживача, залучення всього персоналу, підхід з позицій процесу, безперервного вдосконалення, системний підхід до управління тощо.

Відповідно до міжнародних та державних стандартів, ліфтове господарство, як і інші транспортні підприємства, повинно забезпечувати відповідну якість послуг, які надаються мешканцям житлових будинків [2; 3; 9].

Якість цих послуг, на відміну від інших видів транспорту, зокрема, залізничного, автомобільного, міського електротранспорту та інших, не обумовлена конкретно. Тому вважаємо доцільним, використовуючи нормативи ISO та специфічні особливості експлуатації ліфтів, встановити окремі показники для оцінки якості обслуговування пасажирів в ліфтах як з точки зору їх власників, так і з точки зору підприємств, які обслуговують ліфти, проводять їх капітальний ремонт або модернізацію. Але спочатку необхідно з'ясувати, хто надає цю послугу мешканцям житлових будинків і забезпечує її якість.

Згідно із Законом України «Про особливості використання права власності в багатоквартирному будинку» [6] ліфт – це власність мешканців житлових будинків. Кожний з них має дольову частину як житлового будинку, так і ліфта. Сьогодні в Україні від імені власників ліфтів мають повноваження приймати рішення щодо якості разом з підприємствами, які проводять технічне обслуговування і ремонти ліфтів, такі організаційні структури, як: Правління співвласників багатопверхових будинків (ОСББ), Управлінські компанії (УК), житлово-експлуатаційні контори (ЖЕК), житлово-будівельні кооперативи (ЖБК), організації, які проводять експертизу якості ліфтів після проведення капітального ремонту або модернізації ліфтів, або після закінчення нормативного строку безпечної їх експлуатації, та інші суб'єкти ринку послуг ліфтового господарства.

Таким чином мешканці житлових будинків отримують послугу від організацій ліфтового господарства, які і повинні забезпечити їм необхідний рівень її якості згідно із встановленими стандартами, використовуючи пропозиції спеціалістів ліфтового господарства.

На основі аналізу нормативів якості [1; 2; 3], пропонується встановити такі основні критерії, оцінки якості послуг, які надаються мешканцям житлових будинків ліфтовими організаціями (таблиці 1-3).

Таблиця 1. Показники якості послуг, які надаються підприємствами ліфтового господарства мешканцям житлових будинків*

Показники для оцінки якості послуг з точки зору населення	
Умовне позначення	Показник якості
H_b	безпека пасажирських перевезень
H_k	комфорт поїздки (освітлення, вентиляція, шум, прискорення, вібрація, чистота в кабіні)
H_n	простоти (планові та вимушені)
H_p	години роботи на добу
H_e	енергозбереження
H_v	вартість послуги
H_{om}	доступність для осіб з обмеженими можливостями

Продовження табл. 1

з точки зору спеціалістів підприємств ліфтового господарства	
Умовне позначення	Показник якості
Π_{δ}	безпека перевезень пасажирів, виробничого персоналу
Π_{κ}	комфорт перевезення пасажирів, виробничого персоналу
$\Pi_{\text{вд}}$	безвідмовність
$\Pi_{\text{т}}$	термін експлуатації
$\Pi_{\text{то}}$	вартість технічного обслуговування
$\Pi_{\text{е}}$	параметри енергозбереження
$\Pi_{\text{вн}}$	вандалізм населення по відношенню до ліфтів

*Джерело: розробка авторів.

Між показниками якості, які будуть використовувати громадяни і підприємства, існує взаємозв'язок. Наприклад, якісне проведення технічного обслуговування ліфтів безпосередньо впливає на безпеку і комфорт перевезень, а також на вимушені зупинки ліфтів і вартість послуг тощо. З іншого боку, вандалізм населення по відношенню до ліфтів впливає на вартість обслуговування, термін їх експлуатації, безвідмовність роботи тощо.

Загальний показник якості послуг ліфтового господарства визначається як складова окремих показників, як з точки зору населення, так і з точки зору спеціалістів підприємств ліфтового господарства, а саме:

$$Y_{\text{тм}} \left\{ \begin{array}{l} Y_{\text{мн}} \left\{ \begin{array}{l} Y_{\text{л}} (H_{\delta}^i, H_{\kappa}^i, H_{\text{п}}^i, H_{\text{р}}^i, H_{\text{е}}^i, H_{\text{с}}^i, H_{\text{ом}}^i,) \\ Y_{\text{л}+1} (H_{\delta}^{i+1}, H_{\kappa}^{i+1}, H_{\text{п}}^{i+1}, H_{\text{р}}^{i+1}, H_{\text{е}}^{i+1}, H_{\text{с}}^{i+1}, H_{\text{ом}}^{i+1},) \\ \dots \\ Y_{\text{л}+n} (H_{\delta}^{i+n}, H_{\kappa}^{i+n}, H_{\text{п}}^{i+n}, H_{\text{р}}^{i+n}, H_{\text{е}}^{i+n}, H_{\text{с}}^{i+n}, H_{\text{ом}}^{i+n},) \end{array} \right. \\ Y_{\text{мп}} \left\{ \begin{array}{l} Y_{\text{л}} (\Pi_{\delta}^i, \Pi_{\kappa}^i, \Pi_{\text{вд}}^i, \Pi_{\text{т}}^i, \Pi_{\text{то}}^i, \Pi_{\text{е}}^i, \Pi_{\text{вн}}^i,) \\ Y_{\text{л}+1} (\Pi_{\delta}^{i+1}, \Pi_{\kappa}^{i+1}, \Pi_{\text{вд}}^{i+1}, \Pi_{\text{т}}^{i+1}, \Pi_{\text{то}}^{i+1}, \Pi_{\text{е}}^{i+1}, \Pi_{\text{вн}}^{i+1},) \\ \dots \\ Y_{\text{л}+n} (\Pi_{\delta}^{i+n}, \Pi_{\kappa}^{i+n}, \Pi_{\text{вд}}^{i+n}, \Pi_{\text{т}}^{i+n}, \Pi_{\text{то}}^{i+n}, \Pi_{\text{е}}^{i+n}, \Pi_{\text{вн}}^{i+n},) \end{array} \right. \end{array} \right. \quad (1)$$

де $Y_{\text{мн}}$ – загальна оцінка якості послуги з боку населення;

$Y_{\text{мп}}$ – загальна оцінка якості послуги з боку підприємств ліфтового господарства;

$Y_{\text{тм}}$ – загальна оцінка якості.

Для визначення реального стану якості послуг, які надаються мешканцям житлових будинків підприємствами ліфтового господарства в містах Харків, Чернігів, Полтава було проведено анкетування окремо серед населення і окремо серед спеціалістів підприємств ліфтового господарства. Всього приймало участь в анкетуванні 110 експертів: 50 мешканців багатоповерхових будинків і 60 спеціалістів підприємств ліфтового господарства. Кожний експерт самостійно оцінював якість цієї послуги за визначеними параметрами, а результати оброблялися статистичними методами [5].

Результати анкетування наведені в таблицях 2-4.

Суть експертного методу [4; 5] полягає в розгляді декількома експертами (m) рекомендованих параметрів (n) якості послуг ліфтового господарства по п'ятибальній шкалі. Отримані по кожному параметру бали підсумовують і розраховують загальну середню усіх оцінок (L) по формулі:

$$L = \frac{1}{(m * n)} * \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m a_{ij} \quad (2)$$

На думку населення загальна середня якість дорівнює 3,08, а на думку спеціалістів ліфтових організацій – 3,1095.

Далі необхідно встановити на скільки думка експертів достовірна. Для цього розраховуємо суму квадратів відхилення оцінок експертів по усім параметрам (S), а також максимально ймовірну суму квадратів відхилення.

$$S = \sum_{i=1} \sum_{j=1} * (a_{ij} - L)^2 \quad (3)$$

$$S_{max} = \left(\frac{1}{12}\right) * m^2 * (n^3 - n) \quad (4)$$

Достовірність думки експертів (W) розраховують по формулі:

$$W = \frac{S}{S_{max}} = \frac{12S}{m^2(n^2 - n)} \quad (5)$$

Оцінку думки експертів перевіряють зіставленням її значення (див. табл. 4) з величиною χ^2 – критерій [5; 12], який розраховується по формулі:

$$\chi^2 = m(n - 1) * W \quad (6)$$

Таблиця 2. Кількість оцінок в анкетах по кожному параметру якості послуг та загальна середня з точки зору мешканців житлових будинків*

Оцінка	Параметри якості							Загальна кількість
	безпека перевезень	комфорт поїздки	простоти планові і вимушені	годин роботи на добу	енергозбереження	вартість послуги	доступність для осіб з обмеженими можливостями	
1	1	0	0	1	4	1	17	12
2	0	12	6	7	14	10	21	70
3	20	24	26	25	22	23	15	155
4	23	14	18	15	10	15	4	104
5	6	0	0	2	0	1	0	9
Сума	182	152	162	160	138	151	128	350/1078
Середнє значення	3,64	3,04	3,24	337	2,76	3,00	2,56	-
Загальна середня								3,08
Загальна сума								1078

*Джерело: розраховано авторами

Таблиця 3. Кількість оцінок в анкетах по кожному параметру якості послуг та загальна середня з точки зору спеціалістів ліфтових підприємств*

Оцінка	Параметри якості							Загальна кількість
	безпека перевезень	ком-форт поїздки	безвідмов-ність	термін експлуата-ції	вар-тість ТО	енергозбере-ження	вандалізм по відношенню до ліфтів	
1	0	0	1	0	4	3	1	9
2	3	12	12	7	10	10	29	84
3	28	30	29	34	23	7	20	183
4	25	13	17	19	20	21	10	125
5	4	5	1	0	3	9	0	22
Сума	210	181	185	192	188	205	159	420/1320
Серед-не зна-чення	3,5	3,02	3,08	3,2	3,13	3,41	2,65	-
Загальна середня								3,14
Загальна сума								1320

*Джерело: розраховано авторами

Далі необхідно встановити на скільки думка експертів достовірна. Для цього розраховуємо суму квадратів відхилень одержаних оцінок експертів встановлених параметрів (S), а також максимально ймовірну суму квадратів відхилень (S max).

$$S = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n (a_{ij} - L)^2 \quad (7)$$

де m – кількість експертів (50);

n – кількість оцінюваних параметрів якості;

a_{ij} – оцінка, яка присвоєна j-му експерту по i-му параметру.

$$S_{max} = \left(\frac{1}{12}\right) * m^2(n^3 - n) \quad (8)$$

Визначивши максимально можливу суму квадратів відхилень оцінок якості, ми одержуємо оцінку думки експертів по даному дослідженню, а саме:

$$W = \frac{S}{S_{max}} = 12S/(m^2 * (n^3 - n)) \quad (9)$$

Оцінку експертів (x^2) порівнюємо з величиною ($x_a^2(t)$ – критерієм, який наводиться в додатку №2 використаного в даному дослідженні джерела [11], а саме:

$$x^2 = m(n - 1) * W \geq x_a^2(t) \quad (10)$$

Значення x^2 повинно бути більшим або рівним критичному значенню $x_a^2(t)$.

В таблиці 4 наводяться розраховані значення x^2 та $x_a^2(t)$, які свідчать, що висновки експертів узгоджені, а загальна оцінка якості послуг, які надаються мешканцям житлових будинків підприємствами ліфтового господарства – об'єктивна. Вірогідність одержаних середніх оцінок становить більше 95%.

Таблиця 4. Результати розрахунків

Найменування	Критерії оцінки якості послуг, які надаються мешканцям житлових будинків ліфтовим господарством	
	з точки зору населення	з точки зору підприємств, які обслуговують ліфти
Кількість елементів (m)	50	60
Загальна середня усіх оцінок (L)	3,08	3,14
Сума квадратів відхилення оцінок (S)	245,3	240,62
Загальна сума усіх оцінок $\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n$	1060	41320
Максимально можлива сума відхилень (S max)	2635	44100
Оцінка думки експертів (W)	0,006	0,005
Критерій для оцінки (x^2)	1,71	1,96
Критичне значення ($x_a^2(t)$)	1,68	1,89
Умова $x^2 > x_a^2$	$1,71 \geq 1,68$	$1,92 \geq 1,89$

*Джерело: розраховано авторами

Проведене дослідження показало необхідність активізувати участь в процесі покращення якості послуг ліфтового господарства мешканців житлових будинків, що дасть можливість одержувати об'єктивну інформацію не тільки рівня якості ліфтових послуг, але і підвищувати їх відповідальність за технічний та санітарний стан ліфтів (чистота в кабінах, вандалізм населення по відношенню до ліфтів, енергозбереження).

Потребує вирішення і питання використання методики проведення обстеження якості послуг

в містах і розрахунку параметрів якості. На нашу думку, мають бути розроблені єдині методичні рекомендації для всіх міст України.

Висновки і перспективи.

1. Проведене дослідження якості послуг, які надаються мешканцям житлових будинків ліфтовими організаціями дозволило встановити по п'ятибальній системі наступні показники:

* 3 точки зору населення – 3,08;

* 3 точки зору спеціалістів ліфтових організацій – 3,14.

В цілому ліфтове господарство знаходиться в задовільному стані. Але на низькому рівні знаходяться такі показники: енергозбереження (2,76), доступ для осіб з обмеженими можливостями (2,56), вандалізм по відношенню до ліфтів з боку населення (2,65). Результати розрахунків: при кількості спостережень 60 їх достовірність є більшою 86%.

2. Подібна методика може бути використана при розробці заходів для покращення якості послуг, які надаються не тільки мешканцям житлових будинків, але і користувачам ліфтів, що встановлені в торгових та адміністративних будинках.

3. Проведене дослідження виявило, що суб'єктами надання послуг мешканцям житлових будинків є ліфтові організації, які разом із власниками ліфтів (мешканцями житлових будинків) повинні забезпечувати відповідний рівень якості цих послуг.

4. Оскільки якість надання послуг визначається працездатністю основних засобів, тобто ліфтів, то є актуальним забезпечення відповідного рівня їх технічного стану.

Список використаних джерел

1. Норми безпеки щодо конструкції та експлуатації ліфтів. Ліфти для перевезення пасажирів та вантажів. Частина 20. Ліфти пасажирські та вантажопасажирські : ДСТУ EN 81-20:2015. Київ: ДП «Укр НДНЦ», 2017.
2. Управління якістю та елементи системи якості. Частина 2. Настанови щодо послуг: ДСТУ ISO 9004-2-97. Київ: Держстандарт України, 2001.
3. Стандарти з управління якістю і забезпеченню якості. Частина 1. Керівні вказівки по вибору і застосуванню: ДСТУ ISO 9000-1-95. Київ: Держстандарт України, 1995.
4. Захожай В, Чорний А. Статистичне забезпечення управління якістю. Навчальний посібник. Київ. 2005. 340 с.
5. Єріна А. Статистичне моделювання та прогнозування. Навчальний посібник. Київ: КНЕУ. 2001. 70 с.
6. Закон України «Про особливості використання права власності в багатоквартирному будинку». URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19>. (дата звернення : 15.04.2019).
7. Полетаєв А.А. Эксплуатация Лифтов. Справочник. М.: Стройиздат, 1991. 283 с.
8. Кравец М. Тарифы: Затишье перед бурей. *Лифт Эксперт*. 2015. №10. С.4-8.
9. Якість продукції. Оцінювання якості. Терміни та визначення : ДСТУ 2925-94. Київ: Держстандарт України, 1995.
10. Про затвердження Технічного регламенту ліфтів і компонентів безпеки для ліфтів: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. №438. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2017-%D0%BF>
11. Волков Д., Чутчиков П. Надежность лифтов и технология их ремонтов. Москва: Стройиздат, 1985. С. 28.

Статтю отримано: 27.04.2019 / Рецензування 06.06.2019 / Прийнято до друку: 20.06.2019

Ihor Pylypenko

Postgraduate Student

Department of Management and Public Administration

O.M. Beketov National University of Urban Economy

Kharkiv, Ukraine

E-mail: aivalex1980@gmail.com

Evhen Kaylyk

Ph.D. (in Economics), Professor
Department of Scientific Basics of Management and Psychology
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine
E-mail: kaylyk-evgeny@ukr.net

QUALITY EVALUATION CRITERIA FOR SERVICES SUPPLIED BY ELEVATOR COMPANIES TO RESIDENTS OF RESIDENTIAL BUILDINGS

Abstract

Introduction The sector of elevator services is in crisis conditions in Ukraine. The number of elevators which are out of safe period of work is increasing with every year. There are numerous reasons for this situation: lack of financing of elevation services sector, low quality of maintenance, ignoring the rules for using elevators by some residents, vandalism, the absence of state and municipal (in the majority of cities) policies of elevator's reconstruction. The next important factors is the absence of monitoring of quality of services supplied by elevator companies to residents of residential buildings what is the determinant of safe elevators usage.

Methods. Standard methods of statistical analysis, questionnaire have been applied for this research.

Results. The sample is elevators in Kharkiv, Poltava and Chernigiv which were installed over 30-40 years ago. The experts are residents of residential buildings who use elevators and representatives of elevator companies. The quality criteria for services supplied by elevator companies to residents of residential buildings have been substantiated for this research. The quality of elevator companies services has been evaluated from the position of representatives of elevator companies as well as point of view of residents of residential buildings with six and seven quality criteria respectively.

Discussion. The research has revealed that it is important to continue improvement of methodology of quality evaluation for services supplied by elevator companies to residents of residential buildings as well as the list of corresponding criteria. And this work should be a permanent process. Besides, the methodology of assessment of all the parameters of elevator's functioning with special devices must be developed.

Keywords: elevators, quality, service, criteria, questionnaire, experts, result processing.

References

1. Normy bezpeky shchodo konstruksii ta ekspluatatsii liftiv. Lifty dlia perevezennia pasazhyriv ta vantazhiv. Chastyna 20. Lifty pasazhyrski ta vantazhopasazhyrski. (2017). DSTU EN 81-20:2015. Kyiv: DP «Ukr NDNC».
2. Upravlinnja jakistju ta elementy systemy jakosti. Chastyna 2. Nastanovy shchodo poslug. (2001). DSTU ISO 9004-2-97. Natsionalnyi standart Ukrainy. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy.
3. Standarty z upravlinnja jakistju i zabezpechennju jakosti. Chastyna 1. Kerivni vkazivky po vyboru i zastosuvannju. (1995). DSTU ISO 9000-1-95. Natsionalnyi standart Ukrainy. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy.
4. Zahozhaj, V., & Chornyj, A. (2005) *Statystychnie zabezpechennja upravlinnja jakistju* [Quality management statistical assurance]. Kyiv, Ukraine.
5. Jerina, A. (2001). *Statystychnie modeljuvannja ta prognozuvannja* [Statistical modeling and forecasting]. Kyiv, Ukraine: KNEU.
6. Zakon Ukrainy «Pro osoblyvosti vykorystannja prava vlasnosti v bagatokvartyrnomu budynku». zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19>.
7. Poletajev, A.A. (1991) *Ekspluatacija Liftov* [Elevators Operation]. Moscow, Russia: Strojizdat.
4. Kravec, M. (2015). Tarify. Zatishe pered burej [Tariffs. Calm before the storm]. *Lift Ekspert* [Elevator Expert], 10, 4-8.
5. Jakist produkci. Ocinjuvannja jakosti. Terminy ta vyznachennja. (1995). DSTU 2925-94. Kyiv. Derzhstandart Ukrainy.
6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennja Tehnichnogo reglamentu liftiv i komponentiv bezpeky dlja liftiv». zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2017-%D0%BF>.
7. Volkov, D., & Chutchikov, P. (1985). *Nadezhnost liftov y tehnologija ih remontov* [Lifts reliability and technology of their repair]. Moscow, Russia: Strojizdat.

Received: 04.27.2019 / Review 06.06.2019 / Accepted 06.20.2019

ТЕХНОЛОГІЇ
МЕНЕДЖМЕНТУ
І МАРКЕТИНГУ

TECHNOLOGIES
OF MANAGEMENT
AND MARKETING

Грей Юрій. Науково-методичні підходи до формування мотиваційного механізму як засобу досягнення цілей управління розвитком підприємства. *Економічний дискурс*. 2019. Випуск 2. С. 121-131.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2019-2-12>

УДК 005:332:331.101.3:631.11
JEL Classification M54

Грей Юрій
аспірант

Подільський державний аграрно-технічний університет
м. Кам'янець-Подільський, Україна
E-mail: Alladomanchuk@gmail.com

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЯК ЗАСОБУ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

Вступ. Аналіз сучасного стану розвитку підприємств в умовах трансформаційної економіки, ґрунтовна розробка процесу їх управління обумовлюють необхідність теоретичного переосмислення проблем мотивації людської діяльності, її адаптації до нових умов їх функціонування. Тому, розробка науково-методичних підходів до формування мотиваційного механізму як засобу досягнення цілей управління розвитком підприємств є вкрай важливою проблемою.

Методи. Під час проведення дослідження використано методи логічного узагальнення та порівняння – для формування основних положень та передумов досягнення цілей підприємством через мотиваційний механізм на підприємстві; системного аналізу та синтезу, зокрема, при дослідженні факторів впливу на досягнення цілей підприємствами, ключових характеристик і вимог, що ставляться до мотиваційного механізму; логічного узагальнення – під час формулювання висновків.

Результати. Стаття присвячена дослідженню сутнісного наповнення понять «розвиток», «управління», «мотиваційний механізм». Розкрито основні передумови досягнення цілей підприємством через мотиваційний механізм. Систематизовані фактори впливу на досягнення цілей підприємством. Визначена сутність наукових підходів до формування мотиваційного механізму на підприємстві.

На основі розглянутих підходів сформульовані ключові характеристики ефективного мотиваційного механізму в контексті забезпечення реалізації цілей розвитку підприємства. Обґрунтовані вимоги, що ставляться до мотиваційного механізму як засобу реалізації цілей управління розвитком підприємств. На основі проведених досліджень визначені організаційно-методологічні складові формування мотиваційного механізму на підприємствах.

Перспективи. Перспективним напрямом дослідження є вивчення стану розвитку сільськогосподарських підприємств, системи управління розвитком і, зокрема, мотиваційного механізму з метою подальшої розробки рекомендацій, направлених на покращення результативності діяльності організаційних формувань, більш повного

використання ресурсного потенціалу, зокрема, людських ресурсів через мотивацію трудової діяльності.

Ключові слова: мотивація, розвиток, мотиваційний механізм, управління, стратегія, ціль, синергетичний підхід.

Вступ.

Аналіз сучасного стану розвитку підприємств в умовах трансформаційної економіки, ґрунтовна розробка процесу їх управління обумовлюють необхідність теоретичного переосмислення проблем мотивації людської діяльності, її адаптації до нових умов їх функціонування. Тому, розробка науково-методичних підходів до формування мотиваційного механізму як засобу досягнення цілей управління розвитком підприємств є вкрай важливою проблемою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічні основи теорії розвитку систем та системного підходу до вивчення розвитку підприємств закладені в роботах таких науковців, як: Н. Афанасьєв [1], І. Белко [2], Є. Борщук [3], М. Бурмака і Т. Бурмака [4], Л. Запасна [11], В. Кифяк [13], І. Кононенко [15], Погорєлов [20], О. Равнева [22], В. Рогожин [1], В. Рудика [1], Ю. Сурмін [24] та інших. Різноманітні аспекти місця і ролі людини у виробництві, формування мотиваційного механізму досліджуються в роботах С. Вечері [5], О. Гудзинського [6], Г. Дмитренко [7], Д. Доманчука [8; 9], С. Кафлевської [12], А. Кібанова [14], О. Краснюк [12], С. Лучик [8; 9], М. Маліка [18], А. Чикуркової [8; 9; 18] та інших.

Теоретичні основи управління підприємством і формування стратегій розвитку закладені в роботах таких видатних дослідників-економістів, як: О. Гудзинський [23], Ю. Гудзинська [23], Л. Забродська [10], М. Кизим [21], Е. Коротков [17], В. Пономаренко [21], О. Тридід [21], С. Судомир [23], Ю. Шипуліна [19] та інших.

Разом з тим, проблеми формування дієвих мотиваційних механізмів в контексті забезпечення розвитку підприємств залишаються відкритими для подальшої розробки в економічній теорії та управлінській практиці. Широта та складність поставлених проблем вимагають продовження наукових досліджень, подальшої конкретизації набутих знань. Недостатнє розроблення окремих положень проблеми мотивації персоналу та необхідність подальшого розкриття науково-методичних підходів до формування мотиваційного механізму як засобу досягнення цілей управління розвитком підприємства зумовили актуальність теми, визначили мету й завдання дослідження.

Мета.

На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у вивченні теорії та розробленні науково-методичних підходів до формування мотиваційного механізму в системі управління розвитком досліджуваного підприємства для забезпечення успішної його діяльності в умовах динамічної зміни середовища.

Методологія дослідження.

Теоретичною основою дослідження є фундаментальні положення економічної науки у сфері управління мотивацією праці на підприємстві в процесі його поточного функціонування та досягнення стратегічних цілей. Під час проведення дослідження використано методи логічного узагальнення та порівняння – для формування основних положень та передумов досягнення цілей підприємством через мотиваційний механізм на підприємстві; системного аналізу та синтезу, зокрема, при дослідженні факторів впливу на досягнення цілей підприємствами, ключових характеристик і вимог, що ставляться до мотиваційного механізму; логічного узагальнення – під час формулювання висновків.

Результати.

Мотивація персоналу здійснює підсилюючу дію на ефективність управління розвитком

соціально-економічного формування. Врахування особливостей напрямків, типів, етапів, стратегій розвитку підприємств та побудова системи мотивації з врахуванням цих характеристик є необхідною умовою його збалансованого, довготривалого розвитку.

Наявність великої кількості підходів до трактування поняття «розвиток» обумовлює необхідність узагальнення існуючих положень. В сучасній науковій літературі поняття «розвиток» розглядається з наступних позицій: як зміна [1-3; 15]; як явище [13]; як процес, рух [10; 20; 21; 22].

Проаналізувавши визначення даного поняття, необхідно вказати на існування двох позицій в трактуванні розвитку. Одна група вчених під поняттям «розвиток» розуміє лише прогресивні зміни [10; 13; 16; 17], інша – зміни як прогресивні, так і регресивні [3; 15; 19].

Розвиток – це керований процес. Як об'єкт управління він має розглядатися як складна система, що характеризується наступними властивостями: наявністю відносно самостійних складових елементів, об'єднаних загальною метою; наявністю зв'язків між елементами, цілісністю і єдністю елементів, упорядкованою структурою та ієрархією. Досягнення цілей розвитку потребує від підприємства чіткої стратегії управління.

В цьому контексті для розуміння суті управління розвитком актуальне визначення Ю. П. Сурміна, що розуміє під управлінням «вплив на систему з метою забезпечення її функціонування, орієнтований на збереження її основної якості в умовах зміни середовища, або на виконання деякої програми, що забезпечує стійкість, гомеостат, досягнення певної мети» [24, с. 227].

М. М. Бурмака, Т. М. Бурмака, даючи визначення поняттю «управління розвитком», наголошують на виділенні об'єкта управління, під яким розуміється процес розвитку підприємства, «що являє собою сукупність кількісних, якісних й структурних змін у просторі і часі, які здійснюються при реалізації взаємопов'язаних інноваційних процесів та процесів функціонування в рамках виділених структурно-функціональної та виробничо-економічної підсистем підприємства, потребують спеціального механізму управління і призводять до підвищення рівнів потенціалу й конкурентоспроможності підприємства» [4, с. 19].

Отже, першою необхідною умовою розвитку підприємства є системність, другою є цілеспрямованість розвитку. В сучасних економічних умовах лише цілеспрямований розвиток підприємства дасть змогу йому конкурувати на ринку.

Під час пошуку підходів до вдосконалення управління розвитком підприємства як складної соціально-економічної системи, потрібно елементи даної системи розглядати не ізольовано, а в їх взаємозв'язку. Також потрібно здійснювати глибокий аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища для попередження ризиків, пошуку можливостей та конкурентних переваг. Такий підхід створить умови для ефективного функціонування підприємства як системи та підвищить його конкурентну позицію. Дана система складається з взаємопов'язаних підсистем. На основі вивчення існуючих підходів можна виділити наступні структурні компоненти системи управління розвитком підприємства – це виробнича підсистема, технологічна підсистема, фінансова підсистема, інноваційна підсистема, комунікаційна підсистема, структурно-організаційна підсистема, маркетингова підсистема, кадрова підсистема, підсистема правового забезпечення, економічна підсистема, соціально-психологічна підсистема, мотиваційна підсистема [6; 11].

Зазначені компоненти взаємодіють між собою та із зовнішнім середовищем. Розвиток підприємства залежить від успішності управління кожною з компонент, від взаємодії між підсистемами, від розуміння та виконання кожною з компонент цілей підприємства як системи, від єдності підсистем та виконання кожною з них функції системи.

Успішність розвитку підприємства залежить від передумов, спрямованих на розвиток працівника, задоволення його потреб в комфортних умовах праці, формування в нього мотиваційної спрямованості до реалізації цілей підприємства та ідентифікації особистих цілей з цілями підприємства (рис. 1). Реалізація на підприємстві зазначених передумов є кістком мотиваційної системи.

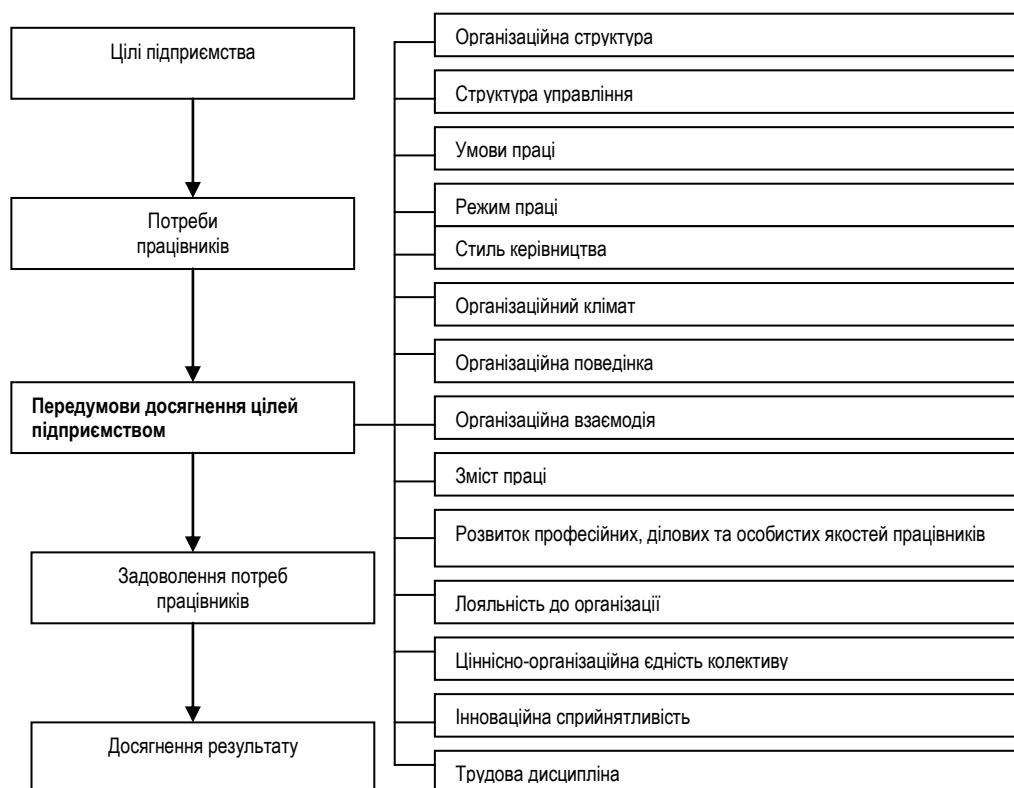

Рис. 1. Передумови досягнення цілей підприємством через мотиваційний механізм*

*Джерело: розроблено автором на основі літературних джерел [10; 13; 14; 15; 19].

Успіх і благополуччя і, як наслідок, ефективний розвиток організації гарантує дотримання філософії організації. Вона являє собою сукупність внутрішньо-організаційних принципів, моральних і адміністративних норм і правил взаємовідносин персоналу, систему цінностей і переконань, що сприймаються всім персоналом і підпорядковуються глобальній цілі організації. Порушення філософських постулатів веде до розвитку конфліктів між керівництвом і працівниками, до зниження ефективності функціонування організації, втраті її іміджу і може призвести до банкрутства, так як персонал – головне її надбання [8, с. 13].

Усвідомлення працівником цілей підприємства та бажання їх досягнення формується під впливом значної кількості факторів, серед яких управлінські, соціальні, економічні, педагогічні, психологічні, економічні, організаційні, людські якості керівника, які у своїй сукупності формують філософію організації (рис. 2).

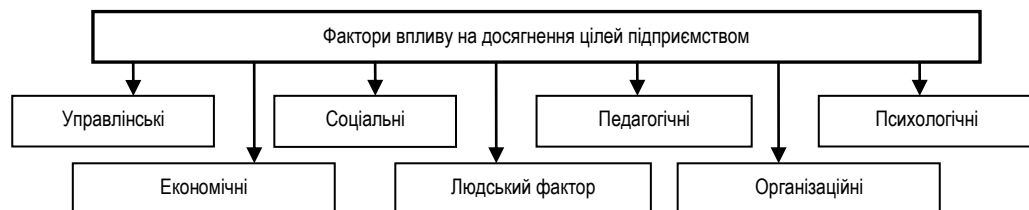

Рис. 2. Фактори впливу на досягнення цілей підприємством*

*Джерело: [6, с. 59].

Розвиток, як в цілому на рівні державної економіки, так і на рівні підприємства, а, особливо, на рівні окремого працівника – це той напрямок, що вирішить соціальні проблеми людей, такі як безробіття, бідність. Керівники підприємств мають прагнути до розвитку не лише підприємства, але й працівників, оскільки максимальне задіяння потенціалу останніх створює умови для реалізації місії підприємства. Зростання добробуту людей – важливий кількісний параметр людського розвитку. Проте фінансова складова має бути способом досягнення кращого рівня життя, а не кінцевою метою розвитку. Важливими є такі якісні показники людського розвитку, як: здоров'я, тривалість життя, доступ до ресурсів, можливість отримання знань, інформації, покращення професійних навичок, реалізація бажань та можливостей, свобода вибору [9, с. 154].

Як відомо, в основу стратегічного управління підприємством покладено цільовий підхід. Основою для побудови мотиваційного механізму є розробка стратегії розвитку підприємства. Не визначившись з цілями підприємства, неможливо націлити працівників. Також і система мотивації, відірвана від реальних потреб, буде терпіти постійні необґрунтовані зміни, що значно знижуватиме її ефективність.

В основі побудови мотиваційного механізму, що є складовою системи управління соціально-економічним формуванням, має бути системний підхід, як такий, що забезпечує діалектичну єдність як керуючої, так і керованої систем, тісний взаємозв'язок зовнішнього і внутрішнього середовищ, зовнішніх та внутрішніх факторів впливу [6, с. 61–63] (табл. 1).

Використання перелічених наукових підходів є основою побудови ефективного мотиваційного механізму управління персоналом підприємства.

Мотиваційний механізм як система складається з комплексу елементів. Організаційно-методологічні складові формування мотиваційного механізму в підприємстві передбачають:

- визначення суб'єкта та об'єкта мотивації;
- визначення цільової спрямованості мотиваційного механізму;
- визначення цілей і задач мотиваційного механізму;
- визначення місця мотиваційного механізму в структурі управління підприємством та в системі функцій менеджменту;

Таблиця 1. Наукові підходи до формування мотиваційного механізму на підприємстві*

Підходи	Суть підходу
Системний підхід	Передбачає розгляд елементів мотиваційного механізму як цілісних об'єктів, відношень і зв'язків між ними
Синергетичний підхід	Передбачає дослідження мотиваційного механізму як складної відкритої самоорганізуючої системи, для якої характерні випадковість, балансування між стійкістю і нестійкістю, що становить основу її розвитку
Структурний підхід	Передбачає вичленування структури мотиваційного механізму, а також виявлення зв'язку з ширшою системою – управлінням підприємством
Комплексний підхід	Передбачає дослідження всіх властивостей, складових, факторів впливу, що дозволяє виявити конкретний стан мотиваційного механізму як цілісності
Функціональний підхід	Передбачає дослідження мотиваційного механізму як процесу з виділенням його окремих елементів та виявленням функцій, які вони виконують
Гуманістичний підхід	Передбачає розгляд мотиваційного механізму з позиції визнання людини найвищою цінністю, а її розвиток – першочерговою метою
Антропосо-ціальний підхід	Передбачає надання пріоритету «людському капіталу» порівняно з ресурсами матеріального характеру
Цільовий підхід	Передбачає задання напрямку діяльності мотиваційного механізму, як підсистеми управління та напрямку розвитку всієї організації в цілому
Поведінковий підхід	Направлений на сприяння працівникові в розкритті потенціалу
Інтеграційний підхід	Передбачає дослідження та налагодження взаємозв'язків: між мотиваційною підсистемою та іншими підсистемами управління, між рівнями управління, між стадіями життєвого циклу
Інноваційний підхід	Передбачає використання інновацій при побудові мотиваційного механізму
Порівняльний підхід	Допомагає вивчати систему мотивації різних країн, етнічні, соціальні, економічні особливості, а також в історичному контексті

*Джерело: [5; 6; 7; 18].

- інформаційне забезпечення мотиваційного механізму;
- визначення принципів, підходів, функцій, методів, критеріїв оцінки мотиваційного механізму (рис. 3).

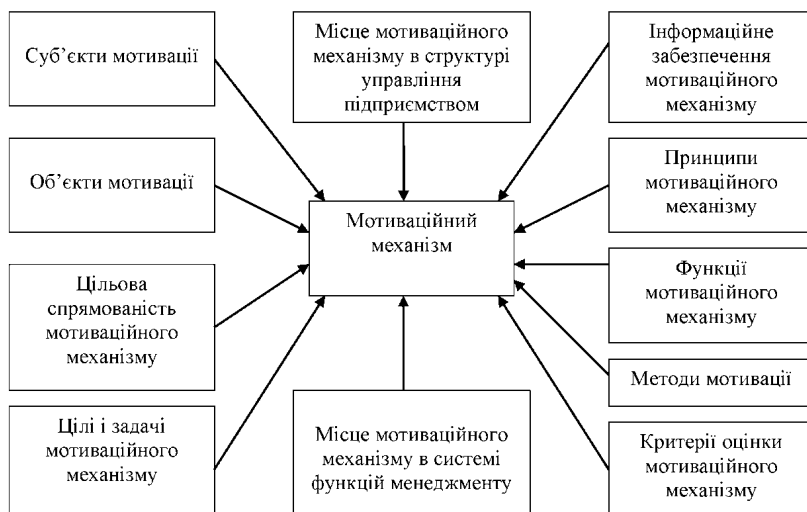

Рис. 3. Організаційно-методологічні складові формування мотиваційного механізму на підприємствах*

*Джерело: систематизовано за дослідженнями автора.

Формування мотиваційної системи як цілісності, збалансованої з новими задачами цільової спрямованості діяльності, є необхідною умовою прогресивного розвитку підприємств. Формування даної системи, поряд з іншими потенційними можливостями, дозволить подолати такі існуючі проблеми економіки, як: відтік працездатного населення із сільських місцевостей, низька мотивація праці, неефективність діяльності, низька продуктивність праці, недостатність ідей, інновацій, а також дасть можливість активізувати діяльність та вийти на новий рівень розвитку.

Рівень мотивації праці можливо визначити через оцінку досягнення своїх цілей працівником (ступінь досягнення цілей індивідуального розвитку працівника) та через оцінку рівня розвитку цінних для підприємства якостей у працівника (ступінь досягнення цілей розвитку підприємства).

Нами виділено основні параметри оцінки рівня результативності мотиваційного механізму (табл. 2).

Таблиця 2. Основні параметри оцінки мотиваційного механізму*

Назва параметру	Характеристика параметру
Об'єкт дослідження	Працівник; підприємство
Предмет дослідження	Мотивація
Методи збору інформації	Опитування; анкетування; експертні оцінки; аналіз документів; розрахунок показників
Методи інтерпретації (оцінки) даних	Бальний; рейтинговий
Характеристика оцінюваних показників	Кількісні; якісні
База оцінки	Показники попереднього періоду; кращі показники; середнє значення показників

*Джерело: систематизовано за дослідженнями автора.

На основі опрацювання літературних джерел доцільним є підсилення методичного аспекту у напрямках вивчення явищ і процесів у підприємствах за критеріями рівня результативності мотиваційного механізму:

– досягнення цілей працівника: задоволеність умовами робочого місця, керівництвом, змістом праці; оцінкою психологічного клімату в колективі; професійного розвитку, розвитку ділових якостей працівників; задоволеності нематеріальною мотивацією; задоволеності матеріальною мотивацією; задоволення соціальних потреб; обізнаності працівників про систему мотивації; оцінки зовнішніх факторів впливу;

– досягнення цілей підприємства: кваліфікаційно-професійного рівня, лояльності до організації, сформованості ціннісно-орієнтаційної єдності колективу, трудової дисципліни, інноваційної активності та сприйнятливості, виконання виробничих завдань, плинності кадрів.

Отже, система теоретичних положень, методологічних підходів, критеріїв, методів та параметрів оцінки персоналу та мотиваційних заходів є основою формування аналітичної інформації на підприємствах для прийняття управлінських рішень щодо формування мотиваційного механізму.

Синергетичний підхід до побудови мотиваційного механізму, як системи, проявляється в ефекті підсилення, який має місце при збалансованій структурі всіх складових.

Важливим є застосування антропосоціального та гуманістичного підходів. Людина вже давно перестала бути простим виконавцем робочих дій, проте багато науковців все ще вбачають головним завданням мотивації збільшення продуктивності праці, не беручи до уваги інтелектуальний потенціал людини, потребу в розвитку особистості. Від однобокого розуміння працівника та мотивації праці, необхідно переходити до позиції, коли виробничі сили і виробничі відносини повинні аналізуватися з системних позицій як соціальної особи, інтелектуального капіталу, так і виробничої сили [12, с. 106]. Дослідження, направлені на удосконалення мотиваційного механізму, мають бути спрямовані на поліпшення умов праці, збільшення вільного часу працівників, покращення фізичного, емоційного здоров'я працюючих, збільшення тривалості життя, поліпшення освітнього, культурного рівня людей. Дослідження в сфері мотивації праці мають бути направлені на збагачення робочого процесу, розвинення функцій людини на робочому місці, можливості проявити себе.

На основі перелічених підходів сформулюємо ключові характеристики ефективного мотиваційного механізму в контексті забезпечення реалізації цілей розвитку підприємства:

- збалансованість складових елементів, системність;
- здатність адаптуватися до мінливих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища;
- динамічність залежно від рівня розвитку підприємства, стратегії, стадій життєвого циклу підприємства, типу реакції на зміни, моделей розвитку;
- визнання пріоритетними цілей та потреб працівників та врахування їх при формуванні мотиваційного механізму;
- орієнтація на інноваційність розвитку;
- здатність досягати цілей розвитку підприємства, забезпечення ефективності та конкурентоздатності.

Також треба орієнтуватися на вимоги, що ставляться до мотиваційного механізму (табл. 3).

Таблиця 3. Вимоги, що ставляться до мотиваційного механізму*

Вимога	Характеристика вимоги до мотиваційного механізму
Простота і зрозумілість	Даний механізм має бути зрозумілим і прозорим для кожного працівника.
Гнучкість	Здатність відповідати на вимоги зовнішнього та внутрішнього середовища, до вдосконалення.
Справедливість	Застосовувані засоби мотивації мають бути психологічно та економічно обґрунтованими.
Ефективність	Мотиваційний механізм має сприяти досягненню цілей учасників мотиваційного процесу.
Збалансованість	Має зберігатися баланс між складовими даного механізму

*Джерело: [23, с. 46].

Використання перелічених наукових підходів є основою побудови ефективного мотиваційного механізму управління трудовими ресурсами на підприємстві.

Висновки і перспективи.

З наведеного вище можна зробити наступні висновки.

Важливим завданням системи управління підприємством і, зокрема, мотиваційного механізму, є забезпечення економічного розвитку. Необхідною умовою досягнення успішної діяльності є мотиваційний механізм, спрямований на досягнення цілей розвитку підприємства та забезпечення інтересів учасників господарського процесу. Формування мотиваційної системи як цілісності, збалансованої з новими задачами цільової спрямованості діяльності, є необхідною умовою прогресивного розвитку сільськогосподарських підприємств, що вирішить економічні та соціальні проблеми села.

Сам по собі мотиваційний механізм – складна система, але він є, в свою чергу, частиною значно більшої системи – управління розвитком підприємства. Перспективним напрямом дослідження є вивчення стану розвитку сільськогосподарських підприємств, системи управління розвитком і, зокрема, мотиваційного механізму з метою подальшої розробки рекомендацій, направлених на збільшення результативності діяльності організаційних формувань, більш повне використання ресурсного потенціалу, зокрема, людських ресурсів через мотивацію трудової діяльності.

Список використаних джерел

1. Афанасьев Н. В., Рогожин В.Д., Рудыка В.И. Управление развитием предприятия : монография. Харьков : ИНЖЭК, 2003. 179 с.
2. Белко І.А. Генезис понятия «Развиток». Стратегія збалансованого використання економічного, технологічного та ресурсного потенціалу країни: Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція, 1 червня 2016 р. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 77-80.
3. Борщук Є. М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем : монографія. Львів : Растр-7, 2007. 436 с.
4. Бурмака М. М., Бурмака Т.М. Управління розвитком підприємства на прикладі підприємств будівельної галузі : монографія. Харків : ХНАДУ, 2011. 204 с.
5. Вечера С.В. Організаційно-методологічні основи формування мотиваційного механізму на сільськогосподарських підприємствах. Вісник Черкаського університету. Серія Економічні науки. 2014. № 37 (330). С. 44–50.
6. Гудзинський О.Д. Менеджмент в системі агробізнесу. К. : Урожай, 1994. 237 с.
7. Дмитренко Г.А. Мотивация и оценка персонала. К. : МАУП, 2002. 248 с.
8. Доманчук Д.П., Лучик С.Д., Чикуркова А.Д. Аграрні соціально-трудові відносини. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2003. 284 с.
9. Доманчук Д.П., Лучик С.Д., Чикуркова А.Д. Економіка праці. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2004. 332 с.
10. Забродська Л.Д. Стратегічне управління : реалізація стратегії. Харків : Консум, 2004. 208 с.
11. Запасна Л.С. Економічна сутність розвитку підприємства. Культура народів Причорномор'я. 2007. № 96. С. 33-37.
12. Кафлевська С.Г., Краснюк О.П. Основні шляхи посилення мотивації праці у сільському господарстві. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 3(23). С. 105-108.
13. Кифяк В. Теоретичні основи визначення категорії «розвиток підприємства». Економічний аналіз. 2011. Вип. 8, ч. 2. С. 190-194.
14. Кибанов А.Я. Основы управления персоналом. М. : ИНФРА-М, 2007. 447 с.
15. Кононенко І.В. Управління розвитком підприємства. Харків : НТУ «ХПІ», 2001. 136 с.
16. Короткий філософський словник-довідник : [Українсько-англо-німецько-французький словник-довідник] / [Чорний І.П., Бродецький О.Є., Драненко Г.Ф. та ін.] ; за ред. І. П. Чорного, О. Є. Бродецького ; М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Рута, 2006. 285 с.

17. Коротков Э.М. Концепция менеджмента. М. : ДеКА, 1996. 301 с.
18. Малік М.Й., Чикуркова А.Д. Управління підготовкою і підвищенням кваліфікації персоналу аграрних підприємств. Економіка АПК. 2012. № 2. С. 3-10
19. Механізм управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств : монографія / Ю. С. Шипуліна [та ін.] ; за заг. ред. Ю. С. Шипуліної. Суми : Папірус, 2012. 458 с.
20. Погорелов Ю.С. Природа, рушійні сили та способи розвитку підприємства : монографія. Харків : АдВА, 2010. 352 с.
21. Пономаренко В.С., Тридід О.М., Кизим М.О. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи : монографія. Х. : ІНЖЕК, 2003. 328 с.
22. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства : методологія, механізми, моделі : монографія. Х. : ІНЖЕК, 2006. 496 с.
23. Система менеджменту інституціональної трансформації економіки України (теоретико-методологічний аспект) : колективна монографія / [Гудзинський О.Д., Судомир С.М., Гудзинська Ю.С. та ін.]; за заг. ред. О.Д. Гудзинського. К. : Аграр Медіа Груп, 2012. 771 с.
24. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ. К. : МАУП, 2003. 368 с.

Статтю отримано: 09.05.2019 / Рецензування 12.06.2019 / Прийнято до друку: 20.06.2019

Yurii Hrei

Postgraduate Student

State Agrarian and Engineering University in Podilya

Kamianets-Podilskiy, Ukraine

E-mail: alladomanchuk@gmail.com

SCIENTIFIC-METHODICAL APPROACHES TO FORMING MOTIVATION MECHANISM AS AIMS OF ACHIEVEMENT OF DEVELOPMENT GOALS OF ENTERPRISE

Abstract

Introduction. The analysis of the current state of development of enterprises in the conditions of transformational economy, thorough development of the process of their management necessitate theoretical rethinking of problems of motivation of human activity, its adaptation to new conditions of their functioning. Therefore, developing of scientific and methodological approaches to the formation of a motivational mechanism as a means of achieving the goals of managing enterprise development is an extremely important problem.

Methods. Methods of logical generalization and comparison were used during the research to formulate the basic provisions and prerequisites for achieving the goals of the enterprise through a motivational mechanism at the enterprise; systematic analysis and synthesis, in particular, in the study of factors influencing the achievement of goals by enterprises, key characteristics and requirements related to the motivation mechanism; logical generalization - when formulating conclusions.

Results. The article is devoted to the study of the essential content of the concepts of "development", "management", "motivational mechanism". The basic prerequisites for achieving the goals of the enterprise through the motivational mechanism are revealed. Systematic factors influencing the achievement of the goals of the enterprise. The essence of scientific approaches to the formation of a motivational mechanism in the enterprise is determined.

Key characteristics of an effective motivational mechanism in the context of ensuring the achievement of the goals of the enterprise development are formulated based on the considered approaches. The requirements concerning the motivational mechanism as a means of realization of the goals of management of the enterprise development are substantiated. On the basis of the conducted researches the organizational and methodological components of the formation of the motivational mechanism at the enterprises were determined.

Discussion. A promising area of research is to study the state of development of agricultural enterprises, the system of development management and, in particular, a motivational mechanism to further develop recommendations aimed at increasing the effectiveness of organizational units, fuller use of resource potential, in particular, human resources through the motivation of work.

Keywords: motivation, development, motivational mechanism, management, strategy, purpose, synergetic approach.

References

1. Afanasyev, N.V., Rogozhin, V.D., & Rudyka, V.I. (2003). *Upravleniye razvitiem predpriyatiya : monografiya* [Management of development of the enterprise: monograph]. Kharkiv, Ukraine: INJEC.
2. Bielko, I.A. (2016). Henezys poniattia «Rozvytok». [Genesis of the concept of «Development»]. *Stratehiia zbalansovanoho vykorystannia ekonomichnoho, tekhnolohichnoho ta resursnoho potentsialu krainy: Mizhnarodna nauk.-praktych. Internet-konf. Kamianets-Podilskyi, Ukraine, 77-80.*
3. Borshchuk, Ye.M. (2007). *Osnovy teorii stiikoho rozvytku ekoloho-ekonomichnykh system : monohrafiia* [Fundamentals of the theory of sustainable development of ecological and economic systems: monograph]. Lviv, Ukraine : Rastr-7.
4. Burmaka, M.M., & Burmaka, T.M. (2011). *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva na prykladi pidpriemstv budivelnoi haluzi : monografiya* [Management of enterprise development on the example of enterprises of the construction industry: monograph]. Kharkiv, Ukraine: KhNADU.
5. Vecheria, S.V. (2014). Orhanizatsiino-metodolohichni osnovy formuvannia motyvatsiinoho mekhanizmu na silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Organizational and methodological bases of formation of a motivational mechanism at agricultural enterprises]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky* [Bulletin of Cherkasy university. Series economic sciences], 37(330), 44-50.
7. Hudzynskyi, O.D. (1994). *Menedzhment v systemi ahrobiznesu* [Management in the agribusiness system]. Kyiv, Ukraine : Urozhai.
8. Dmitrenko, G.A. (2002). *Motivatsiya i otsenka personala* [Personnel motivation and assessment]. Kyiv, Ukraine : MAUP.
9. Domanchuk, D.P., Luchyk, S.D., & Chyurkova, A.D. (2003). *Ahrarni sotsialno-trudovi vidnosyny* [Agrarian social-labor relations]. Kamianets-Podilskyi, Ukraine: Abetka.
10. Domanchuk, D.P., Luchyk, S.D., & Chyurkova, A.D. (2004). *Ekonomika pratsi* [Labor economics]. Kamianets-Podilskyi, Ukraine: Abetka.
11. Zabrodska L.D. (2004). *Stratehichne upravlinnia : realizatsiia stratehii* [Strategic management: strategy implementation]. Kharkiv, Ukraine : Konsum.
12. Zapasna, L.S. (2007). Ekonomichna sutnist rozvytku pidpriemstva [Economic essence of enterprise development]. *Kultura narodov Prichernomorya* [Culture of the peoples of the Black Sea region], 96, 33-37.
13. Kaflevska, S.H., & Krasniuk, O.P. (2013). Osnovni shliakhy posylennia motyvatsii pratsi u silskomu hospodarstvi [The main ways to increase the motivation for work in agriculture]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)* [Proceedings of the Tavrida State Agrotechnological University (economic sciences)], 3 (23), 105-108.
14. Kyfiak, V. (2011). Teoretychni osnovy vyznachennia katehorii «rozvytok pidpriemstva» [Theoretical bases of definition of the category «enterprise development»]. *Ekonomichnyi analiz* [Economic analysis], 8, 2, 190-194.
15. Kibanov, A.Ya. (2007). *Osnovy upravleniya personalom* [Personnel management basics]. Moscow, Russia: INFRA-M.
16. Kononenko, I.V. (2001). *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva* [Enterprise development management]. Kharkiv, Ukraine : NTU «KhPI».
17. Chorny, I.P., & Brodetskyi, O.Ie. (Eds.). (2006). *Korotkyi filosofskyi slovnyk-dovidnyk* [Short philosophical dictionary directory]. Chernivtsi, Ukraine: Ruta.
18. Korotkov, E.M. (1996). *Kontseptsiya menedzhmenta* [Management concept]. Moscow, Russia: DeKA.
19. Malik, M.I., & Chyurkova, A.D. (2012). Upravlinnia pidhotovkoiu i pidvyshchenniam kvalifikatsii personalu ahrarnykh pidpriemstv [Management of training and advanced training of personnel of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK* [Economy AIC], 2, 3-10.
20. Shypulina, Yu.S. (Ed.). (2012). *Mekhanizm upravlinnia potentsialom innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv : monohrafiia* [Mechanism for managing the potential of innovative development of industrial enterprises: monograph]. Sumy, Ukraine: Papirus.
21. Pohorielov, Yu.S. (2010). *Pryroda, rushiini syly ta sposoby rozvytku pidpriemstva : monohrafiia* [Nature, driving forces and ways of enterprise development: monograph]. Kharkiv, Ukraine : AdvA.
22. Ponomarenko, V.S., Trydid, O.M., & Kyzym, M.O. (2003). *Stratehiia rozvytku pidpriemstva v umovakh kryzy : monohrafiia* [The strategy of enterprise development in a crisis: monograph]. Kharkiv, Ukraine : INZHEK.
23. Raievnjeva, O.V. (2006). *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva : metodolohiia, mekhanizmy, modeli : monohrafiia* [Enterprise development management: methodology, mechanisms, models: monograph]. Kharkiv, Ukraine : INZHEK.

24. Hudzynskyi, O.D. (Ed.). (2012). *Systema menedzhmentu instytutsionalnoi transformatsii ekonomiky Ukrainy (teoretyko-metodolohichni aspekt) : kolektyvna monohrafiia* [Management system of institutional transformation of ukrainian economy (theoretical and methodological aspect): collective monograph]. Kyiv, Ukraine: Ahrar Media Hrup.

25. Surmin, Yu.P. (2003). *Teoriya sistem i sistemnyy analiz* [Systems theory and systems analysis]. Kyiv, Ukraine: MAUP.

Received: 05.09.2019 / Review 06.12.2019 / Accepted 06.20.2019

Відомості про авторів

Бакун Юрій, к.с.-г.н., докторант, Національний університет біоресурсів та природокористування, м. Київ, Україна, **E-mail:** y_bakun@ukr.net

Белова Ірина, к.е.н., доцент кафедри обліку та економіко-правового забезпечення АПБ, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна, **E-mail:** yim1973@ukr.net

Бойко Віталій, д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту імені професора Є.В. Храпливого, Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни, Україна, **E-mail:** v_boyko888@ukr.net

Грей Юрій, аспірант, Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський, Україна, **E-mail:** Alladomanchuk@gmail.com

Довгань Ольга, молодший науковий співробітник науково-технологічного відділу аграрної економіки, інформаційно-аналітичної роботи, маркетингу і трансферу інновацій, Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН, м. Тернопіль, Україна, **E-mail:** dovhanom@gmail.com

Завитій Ольга, к.е.н., доцент кафедри обліку та економіко-правового забезпечення АПБ, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна, **E-mail:** Zavitii@ukr.net

Кайлюк Євген, к.е.н., професор кафедри наукових основ управління і психології, Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна, **E-mail:** kayluk-evgeny@ukr.net

Качмар Оксана, к.е.н., доцент, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів та природокористування України, «Бережанський агротехнічний інститут», м. Бережани, Україна, **E-mail:** oksana_kyluk@ukr.net

Кононова Олександра, к.е.н., доцент кафедри обліку, економіки і управління персоналом підприємства, здобувач кафедри менеджменту, управління проектами і логістики, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», м. Дніпро, Україна, **E-mail:** oleksandrakononova@gmail.com

Кропивко Максим, д.е.н., с.н.с., заступник академіка-секретаря Відділення аграрної економіки і продовольства, Національна академія аграрних наук України, м. Київ, Україна, **E-mail:** krop2002@ukr.net

Ксенофонтов Михайло, к.е.н., завідувач відділом організації менеджменту, публічного управління та адміністрування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ, Україна, **E-mail:** m_ksen@ukr.net

Ліщинська Ірина, аспірантка кафедри менеджменту імені професора Є.В. Храпливого, Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни, Україна, **E-mail:** i.sholudko@ukr.net

Мошковська Олена, д.е.н., доцент, професор кафедри обліку та оподаткування, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна, **E-mail:** M_Kulgeiko@ukr.net

Пилипенко Ігор, аспірант кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, Україна, **E-mail:** aivalex1980@gmail.com

Сава Андрій, д.е.н., с.н.с., заступник директора з наукової роботи, Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН, м. Тернопіль, Україна, **E-mail:** andriy_sava@ukr.net

Семенишена Наталія, к.е.н., доцент, Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський, Україна, **E-mail:** natviksem@gmail.com

Сидорук Борис, к.е.н., с.н.с., завідувач науково-технологічного відділу аграрної економіки, інформаційно-аналітичної роботи, маркетингу і трансферу інновацій, Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція ІКСГП НААН, м. Тернопіль, Україна, **E-mail:** b_sidoruk@ukr.net

Татомир Ірина, к.е.н., доцент кафедри економіки та менеджменту, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, **E-mail:** Tatomur@gmail.com

Чумак Оксана, к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом», м. Київ, Україна, **E-mail:** chumak_ov@i.ua

Information about the authors

Yuriy Bakun, Candidate of Agricultural Science, Doctoral Student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** y_bakun@ukr.net

Iryna Belova, PhD, Associate Professor, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, **E-mail:** yim1973@ukr.net

Vitaliy Boyko, Dr. Sc. (in Economics), Associate Professor, Head of the Department, Department of Management named after Ye.V. Khraplyvyi, Lviv National Agrarian University, Dubliany, Ukraine, **E-mail:** v_boyko888@ukr.net

Yurii Hrei, Postgraduate Student, State Agrarian and Engineering University in Podilya, Kamianets-Podilskiy, Ukraine, **E-mail:** alladomanchuk@gmail.com

Olha Dovgan, Junior Research Fellow of the Scientific and Technological Department of Agricultural Economics, Information-Analytical, Marketing and Innovation Transfer, Ternopil state agricultural experimental station of Institute of feed research and agriculture of Podillya of NAAS, Ternopil, Ukraine, **E-mail:** dovghanom@gmail.com

Olha Zavytiy, Ph.D. (in Economics), Assoc. Professor, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, **E-mail:** o.zavytii@tneu.edu.ua

Evhen Kaylyk, Ph.D. (in Economics), Professor, Department of Scientific Basics of Management and Psychology, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine, **E-mail:** kaylyk-evgeny@ukr.net

Oksana Kachmar, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Separated Subdivision of National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine «Berezhany Agrotechnical Institute», Berezhany, Ukraine, **E-mail:** oksana_kyluk@ukr.net

Oleksandra Kononova, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of Accounting, Economics and Human Resources Management Department of Applicant of Management, Project Management and Logistics, Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture, Dnipro, Ukraine, **E-mail:** oleksandrakononova@gmail.com

Maksym Kropyvko, Dr.Sc. (in Economics), Senior Research Fellow, Deputy Academician-secretary, Department of Agrarian Economics and Food National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** krop2002@ukr.net

Mykhaylo Ksenofontov, Ph.D. (in Economics), Head of the Department, Head of the Department of Organization of Management, Public Governance and Administration, National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economics», Kyiv, Ukraine, **E-mail:** m_ksen@ukr.net

Iryna Lishchynska, Postgraduate Student, Department of Management named after Ye.V. Khraplyvyi, Lviv National Agrarian University, Dubliany, Ukraine, **E-mail:** i.sholudko@ukr.net

Olena Moshkovska, Dr.Sc. of Economics, Associate Professor, Professor, Department of Accounting and Taxation, Kyiv National Trade and Economic University, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** M_Kulgeiko@ukr.net

Ihor Pylypenko, Postgraduate Student, Department of Management and Public Administration, O.M. Beketov National University of Urban Economy, Kharkiv, Ukraine, **E-mail:** aivalex1980@gmail.com

Andriy Sava, Dr.Sc. (in Economics), Senior Research Fellow, Ternopil state agricultural experimental station of Institute of feed research and agriculture of Podillya of NAAS, Ternopil, Ukraine, **E-mail:** andriy_sava@ukr.net

Nataliia Semenyshena, PhD, Associate Professor, State Agrarian and Engineering University in Podilya, Kamianets-Podilskiy, Ukraine, **E-mail:** natviksem@gmail.com

Borys Sydoruk, PhD (Econ), Senior Research Fellow, Head of the Scientific and Technological Department, of Agricultural Economics, information-analytical, marketing and innovation transfer, Ternopil state agricultural experimental station of Institute of feed research and agriculture of Podillya of NAAS, Ternopil, Ukraine, **E-mail:** b_sidoruk@ukr.net

Iryna Tatomyr, PhD. (in Economics), Associate Professor, Departments of Economics and Management, Drohobych State Pedagogical University after Ivan Franko, Drohobych, Ukraine, **E-mail:** Tatamur@gmail.com

Oksana Chumak, PhD. (in Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance, PJSC Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management», Kyiv, Ukraine, **E-mail:** chumak_ov@i.ua

Науково-практичне видання

Scientific-practical edition

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

THE ECONOMIC DISCOURSE

Міжнародний науковий журнал

International scientific journal

Випуск 2. 2019

Issue 2. 2019

Підписано до друку 28.06.2019 р.
Формат 70x100 1/16. Гарнітура Arial.
Папір офсетний. Друк офсетний. Зам. 06/2019.
Умовн. друк. арк. 10,72. Тираж 100.

Віддруковано з готових діапозитивів
в ФОП Осадца Ю.В.
46027, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12/2
тел. (0352) 40-08-12, (0352) 40-00-63, (097) 988-53-23

Signed for printing 06.28.2019
Format 70x100 1/16. Type Arial.
Offset paper. Printing offset. Order. 06/2019.
Cond. print. sheets. 10,72. Copies 100.

Printed:
PE Osadtsa Yu.V., Lvivska St., 12/2,
Ternopil, Ukraine, 46027,
tel. (0352) 40-08-12, (0352) 40-00-63, (097) 988-53-23